

Джулиан
БАРНС

Лимони
на
масата

О Б С И Д И А Н

ДЖУЛИАН БАРНС ЛИМОНИ НА МАСАТА

Превод: Димитрина Кондева

chitanka.info

В Швеция един мъж копнее да признае на смъртното си легло отдавнашната си любов към омъжена жена. В Англия един стар майор тъгува за смъртта на своята приятелка проститутка, заради която веднъж годишно е пътувал до Лондон цели 23 години. В Русия Тургенев изживява последната си страст — обектът на неговата любов е 35 години по-млада актриса. Във Финландия композиторът Сибелиус прави безуспешни опити да завърши своята Осма симфония. На тихоокеанското крайбрежие на САЩ две вдовици — американка и англичанка — се срещат често и злорадстват заради срамните тайни, които знаят една за друга.

Героите на Джулиан Барнс са от различни страни и епохи, но се вълнуват от един и същи въпрос — как напускаме този свят. Закачливи и смешни, тъжни и трогателни, тези разкази са своего рода елегичен роман за мъдростта, идваща със съзряването, за превратностите на житейския път и палитрата от емоции преди неизбежния край.

„Лимони на масата“ е виртуозно изпълнение на маестро на британската литература.

КРАТКА ИСТОРИЯ НА БРЪСНАРСТВОТО

1

Първия път, след като се преместиха, майка му дойде с него. Вероятно за да провери бръснаря. Сякаш думите „отзад и отстрани късо, отгоре съвсем леко взето“ можеха да означават нещо различно в този нов квартал. Не му се вярваше. Всичко друго беше същото: столът за изтезания, хирургическите миризми, ремъкът за точене и бръснарчето, сгънат не под безопасен, а под заплашителен ъгъл. И най-вече мъчителят беше същият, откачалка с големи ръце, който така ти навежда главата, че почти ти прекършва гръкляна, и ти боде ухото с бамбуков палец. „Моля за инспекция, мадам“ — рече мазно той, когато свърши. Майка му изплува от погълналото я списание и се изправи. „Чудесно — каза вяло тя, надвесена над него и лъхаща на алкохол. — Следващия път ще го пратя сам.“ Навън тя потърка бузата му, погледна го с празен поглед и промърмори: „Горкото ми остригано агънце.“

Сега отиваше сам. Крачейки покрай агенцията за недвижими имоти, магазина за спортни стоки и старинната сграда на банката, репетираше как ще каже: „Отзад и отстрани късо отгоре съвсем леко взето.“ Повтаряше го настойчиво, без запетайката; думите трябваше да се изрекат без грешка, като молитва. В джоба му имаше лира и три пенса; натъпка носната си кърпа по-надълбоко, да охранява монетите му. Мразеше, че не му позволяват да се страхува. При зъболекаря беше по-просто: майка ти винаги идва с теб, винаги те боли, но накрая те черпят с бонбонче заради храбростта, а на излизане се правиш на железен пред пациентите в чакалнята. Родителите ти се гордеят с теб. „Тежка ли беше битката, войниче?“ — ще го попита баща му. Болката ти отваря света на думите, които си разменят големите. Зъболекарят казва: „Кажки на баща си, че ставаш за боец в задморска мисия. Той ще разбере.“ Когато се връщаше вкъщи, баща му питаше: „Тежка ли беше битката, войниче?“, а той отговаряше: „Мистър Гордън казва, че ставам за боец в задморска мисия.“

Почувства се като голям човек, когато успя да надвие възрастната пружина на вратата. Но бръснарят просто кимна, посочи

му с гребена редицата столове с високи облегалки и отново се надвеси над някакъв белокоос старчок. Грегъри седна. Столът му скърцаше. Допишка му се. До него имаше кошче със списания, които не посмя да разгледа. Взря се във фъндъците коса по пода, напомнящи новородени хамстерчета.

Когато дойде неговият ред, бръснарят сложи дебела мушамена възглавница на стола. Този жест му се стори обиден: носеше дълги панталони от десет месеца и половина. Но така се отнасяха възрастните — никога не знаеш какви са правилата, никога не си сигурен дали изтезават всички по този начин или само теб. Като сега: бръснарят се опитваше да го удуши с чаршафа, който затегна около врата му, а после напъха и кърпа под яката му.

— Какво можем да направим днес за теб, младежо? — Тонът му намекуваше, че такъв долен и лъжлив гамен, на какъвто явно приличаше, може да се шляе из квартала по най-различни причини.

След като помълча известно време, Грегъри каза:

— Искам да ме подстрижете.

— Е, значи си улучил мястото. — И бръснарят го потупа по темето с гребена си, не жестоко, но не и съвсем леко.

— Отзад-и-отстрани-късо-отгоре-съвсем-леко-взето.

— Дадено — рече бръснарят.

Приемаха момчета само в определени часове през работните дни. Една табелка на вратата гласеше: „Събота сутрин не подстригваме момчета.“ Събота следобед и без това беше затворено, тъй че просто можеше да пише: „В събота вход забранен за момчета.“ Те трябваше да се подстригват, когато тук не влизаха мъже. Поне работещите мъже. Той ходеше в часовете, когато клиентите бяха пенсионери. Имаше трима бръснари, всичките на средна възраст, с бели престилки, разпределящи времето си между хлапета и дядовци. Мазнеха се на тези покашлящи старчоци, водеха тайнствени разговори с тях и се правеха, че страшно обичат работата си. Старчоците носеха палта и шалове дори през лятото и на тръгване оставяха бакшиш. Грегъри наблюдаваше разплащането с крайчеца на окото си. Тайно кратко ръкостискане и размяната е осъществена, а двамата участници се преструват, че изобщо не се е състояла.

Момчетата не оставяха бакшиш. Може би затова бръснарите не ги обичаха. Хем плащаха по-малко, хем не даваха нищичко отгоре.

Освен това много шавах. И дори когато майките им казваха да седят мирно и те кротуваха, бръснарят не спираше да ги удря по главата с длан като опакото на брадвичка и да мърмори: „Не мърдай!“ Беше чувал, че някои момчета си тръгвали с порязани уши, защото много се въртели. Неслучайно на бръснарите им викаха главорези. Всички до един бяха смахнати.

— В отряда на вълчетата сме, нали? — Грегъри не можа веднага да схване, че говорят на него. Не знаеше дали да седи с наведена глава, или да погледне бръснаря в огледалото. Накрая остана с наведена глава.

— Не — каза той.

— Вече сме станали скаути?

— Не.

— Кръстоносци?

Грегъри не знаеше какво означава това. Помръдна глава нагоре, но бръснарят го чукна по темето с гребена.

— Мирно — рече той. Грегъри беше толкова уплашен от този ненормалник, че не успя да каже нищо, което бе взето за отрицателен отговор.

— Много хубава организация са кръстоносците. Помисли си дали да не се запишеш.

Грегъри си представи как го съсичат сарацински саби, как е набит на кол в пустинята и жив изяден от мравки и лешояди. В същото време трябваше да понася хладното кълцане на ножиците — винаги хладни, дори когато не бяха. Стиснал очи, той изтърпяваше гадното боцкане на падащата по лицето му коса. Стоеше там и не смееше да погледне, убеден, че бръснарят трябваше да е свършил преди сто години, но той беше толкова умопобъркан, че сигурно щеше да продължи, докато на главата му не останеше и косъм. Чакаше го и наточването на бръснача за обирание на врата; и сухото стържене на острието около ушите и по тила му; завирането на четката в очите и носа му за почистване на космите.

Всички тия работи те караха да примигваш стреснато. Но освен това в тази бръснарница имаше и нещо по-гадно. Нещо мръсно. Нещата, които не познаваш или не бива да познаваш, обикновено се оказват мръсни. Като шарения прът, какъвто имаше пред входа на всяка бръснарница. Той наистина беше мръсен. Там, където се

подстригваше досега, имаше просто един стар чукан с виещи се около него ивици боя. Този тук работеше с електричество и през всичкото време описваше кръгове. Стори му се по-мръсен. И кошчето със списанията. Беше сигурен, че в някои има мръсотии. Всичко беше мръсно, ако поискаш да бъдеш. Това беше голямата истина за живота, която той току-що откри. Не че имаше нещо против. Грегъри обичаше такива неща.

Без да помръдва глава, той надзърна в съседното огледало, в което се виждаше пенсионерът, седнал през два стола от него. Дърдореше непрестанно на висок глас като всички старчоци. Сега бръснарят беше надвесен над него с малки ножички и подстригваше щръкналите косми на веждите му. Направи същото и с ноздрите му; после с ушите. Отрязва цели туфички от дупките на ушите му. Колко отвратително. После напудри с четка врата на дядката. Защо го правеше?

Неговият мъчител извади машинката. Още едно нещо, което Грегъри не обичаше. Понякога използваша ръчни машинки като отварачки за консерви и правеха ръц-кръц, ръц-кръц около скалпа му, докато не се подадеше мозъкът. Но тези се оказаха електрически, което беше още по-зле, защото от тях можеше да те удари ток. Стотици пъти си го беше представял. Бръснарят се разсейва, не внимава какво прави, пък и те мрази, защото си малък, порязва ти ухото, кръвта потича по машинката, става късо съединение и си умираш на място. Това сигурно се бе случвало милион пъти. А на бръснаря никога нищо му няма, защото подметките му са гумени.

В училище плуваха голи. Мистър Лофтхаус си беше препасал чантичка отпред, та да не виждат чепа му. Момчетата си събличаха всичко, минаваха под душа да не би да имат въшки или брадавици, или нещо си, или защото бяха миризливи, като Уд например, после скачаха в басейна. Бухваха се отвисоко и водата ги блъсваше по топките. Това беше мръсно нещо, така че гледаха учителят да не ги види. От водата топките им се втвърдяваха и пишките им щръкваха, и после, докато се бършеха с хавлиите, се разглеждаха крадешком, както сега в огледалото на бръснарницата. Всички в класа бяха на еднаква възраст, но някои момчета все още не бяха окосмени долу, други, като Грегъри, имаха ивица мърх отпред, но топките им бяха голи; трети, като Хопкинсън и Шапиро, вече бяха като мъже — имаха по-тъмни,

кафеникави кичурчета като на татко му, когото веднъж зърна иззад преградата на писоара. Грегъри поне имаше някакви косми, а не беше плужек като Бристоу, Хол и Уд. Но как Хопкинсън и Шапиро бяха станали такива? Всички други имаха пишки; Хопкинсън и Шапиро имаха мъжки чепове.

Ходеше му се по малка нужда. Но не можеше да стане от стола. Не биваше да мисли за това. Щеше да устиска до вкъщи. Кръстоносците се бяха били с неверниците и бяха спасили Божи гроб от селджуците. На суджуци ли са ги направили, сър? Това беше една от шегите на Уд. Зашивали са кръстове на дрехите си. С тия ризници сигурно им е било горещо в Израел. Трябваше да спре да мисли, че в този момент може да спечели златен медал в състезание по надпикаване на стена.

— Наблизо ли живееш? — попита внезапно бръснарят. Грегъри за пръв път се претраши да го разгледа в огледалото. Зачервено лице, мустачки, очила, жълтеникава коса като цвета на училищния линеал. *Quis custodiet ipsos custodes*^[1], учеха ги в клас. А кой да бръсне самите бръснари? Личеше си, че този е и извратен, освен че е чалнат. Всички знаеха, че са се навъдили милион перверзници. Учителят по плуване беше такъв. След часа, докато зъзнеха в хавлиите си с твърди топки и щръкнали пишки (плюс два чепа), мистър Лофтхаус обхождаше дългия ръб на басейна, качваше се на трамплина и замълчаваше, докато привлече вниманието им, разперил татуирани ръце с огромни мускули, после си поемаше дълбоко дъх, гмуркаше се и изминаваше под вода дължината на басейна. Двасет метра под вода. Щом пипнеше отсрещния ръб и се подадеше на повърхността, всички започваха да ръкопляскаат — не особено искрено, — но той се правеше, че не ги забелязва, и започваше да показва различни стилове. Беше извратен тип. Вероятно повечето учители бяха такива. Имаше един с венчална халка. Ако и това не говореше що за птица е!

И този тук беше същият.

— Наблизо ли някъде живееш? — отново попита той. Грегъри нямаше да се хване на въдицата му. Щеше да цъфне у тях да го записва при скаутите или кръстоносците. После щеше да попита майка му може ли да го вземе на къмпинг в гората — с тази разлика, че палатката щеше да е една-единствена — и щеше да разказва истории за мечки на Грегъри, който, макар да бе учил география, и да знаеше, че

мечките в Англия са измрели някъде по времето на кръстоносните походи, щеше мъничко да повярва на този перверзник, ако му кажеше, че е видял мечка.

— Само за кратко — отвърна Грегъри. Това не беше много разумно от негова страна, веднага се усети. Току-що се бяха преместили тук. Бръснарят щеше да се държи подигравателно, когато идваше при него, години и години напред. Грегъри хвърли едно око към огледалото, но лицето на перверзника не издаваше нищо. Разсеяно кръцваше тук-там за последен път. После завря ръка в яката му, за да е сигурен, че добре е напълнил ризата му с косми.

— Помисли си за кръстоносците — рече той, докато сваляше чаршафа от него. — Може да ти допаднат.

Грегъри се видя прероден изпод плащаницата — не се беше променил, освен че ушите му стърчаха повече. Понечи да стане от мушамената възглавница. Но гребенът го чукна по темето, вече потвърд заради по-късата коса.

— Къде си се разбързал, младежо! — Бръснарят бавно прекоси тясната стаичка и се върна с овално огледало, подобно на тепсия. Наведе го зад него, за да се види в гръб. Грегъри погледна в първото огледало, във второто и завъртя глава насам-натам. Това не беше неговият тил. Той не изглеждаше така. Почувства, че се изчервява. Страшно много му се пишкаше. Извратеният му показваше нечия чужда глава. Черна магия. Грегъри продължи да се взира, червенията изби по-силно, докато гледаше тила на друг човек, обръснат и гладък, и накрая разбра, че единственият начин да се прибере у дома е да играе играта на перверзника, така че мярна за последно чуждия череп, повдигна храбро поглед към безучастните очила на бръснаря и тихо каза: „Да.“

[1] Кой да пази самите пазачи? (Лат.) — Б.пр. ↑

2

Фризьорът огледа Грегъри с презрение, прикрито зад любезност, и прокара издирващ гребен по главата му, сякаш в корените на косата му можеше да открие отдавна изгубен път, подобен на средновековен маршрут за поклонение. Едно пренебрежително перване на гребена спусна дългия му перчем върху очите, чак до брадичката. Иззад внезапно падналото перде той изруга наум: „Майната ти, Джим.“ Беше дошъл само защото Ели вече не го подстригваше. Е, поне за момента. Споходи го страстен спомен: седнал е във ваната, тя му мие косата, а после го подстригва, както е във водата. Той изваждаше тапата и Ели отмиваше косъмчетата с подвижния душ, флиртувайки със струята, а когато той се изправяше, обикновено му правеше френска любов, вътре в банята, същевременно обирайки последните полепнали косъмчета. Ааах.

— Къде да го... прокарам... сър? — Фризьорът театрално демонстрираше поражение в търсенето на пътя.

— Без път. — И Грегъри отмъстително тръсна назад глава, така че косата му се метна върху темето и се спусна към тила му, където ѝ беше мястото. Той извади ръка изпод тънкия найлонов плащ, среса я с пръсти и леко я бухна с длан. Точно каквато беше, когато влезе.

— Предпочитания за... дължината... сър?

— Три пръста под яката. Отстрани я вземи до кожа, ето дотук. — И Грегъри очерта линията с пръсти.

— А ще искате ли и бръснене на лицето?

Скапан нахалник. Какво ми е на лицето? Само адвокатите, инженерите и лесничейте ровеха всяка сутрин в несесерите си и се бръснеха до посиняване като калвинистите. Грегъри се извърна на една страна и си намигна в огледалото.

— Тя ме харесва така — рече безгрижно той.

— Женени сме, така ли?

Внимавай, тъпако. Не се бързай с мен. Не го раздавай съучастнически. Освен ако не си обратен. Не че имам нещо против

тази ориентация. Аз съм за правото на избор.

— Или още спестявате за този род изтезание?

Грегъри не си направи труда да отговори.

— Аз съм женен от двайсет и седем години — каза човекът след първото кръцване на ножицата. — Има си и добрите, и лошите моменти като всяко нещо.

Грегъри изпусна едно „хъм“ с изразителна физиономия, както при зъболекаря, когато в устата ти са наврени жезла, а зъботехникът държи да ти разкаже виц.

— Две деца имам. Е, едното вече е голямо. Дъщерята още живее при нас. Но и тя ще изхвъркне, докато се усетим. Накрая пилците се разпиляват.

Грегъри погледна в огледалото, но очите им не се срещнаха — човекът бе навел глава и щракаше с ножицата. Може пък да не беше толкова лош. Като изключим, че беше досаден. И, разбира се, с деформирана психика поради десетилетията участие в експлоататорските отношения „господар-слуга“.

— Но вие може би не сте от семейния тип хора, сър.

Ааа, по-полека. Кой кого обвинява, че е сбъркан? Открай време ненавиждаше фризьорите и този не правеше изключение. Провинциален загубеняк със средностатистическите две цяло и четири десети деца, който си плаща ипотеката, мие си колата и си я вкарва в гаража. Копае си парцела край железопътната линия, а грозната му жена простира прането на метален простор, пълна идилия. Може би прекарва някой и друг неделен час като съдия на треторазредна лига. Даже не и като главен съдия, а просто страничен.

Грегъри усети, че онзи се умълча, сякаш очакваше отговор. Отговор ли? Какво право имаше да му се бърка в личния живот? Окей, ще ти дам да се разбереш.

— Женитбата е единственото приключение, достъпно за страхливците.^[1]

— Да, добре, сигурен съм, че сте по-умен от мен, сър — отвърна бръснарят с подчертано почтителен тон. — Университетът си казва думата.

Грегъри отново изхъмка.

— Аз много-много не разбирам, но все ми се струва, че университетите учат студентите да се отнасят с презрение към повече

неща, отколкото имат право. В края на краищата нашите пари харчат. Радвам се, че моят син завърши техникум. Не му е зле сега, добри пари получава.

Да, да, достатъчно да отгледа следващите две цяло и четири десети деца и да има малко по-голяма пералня и не толкова грозна жена. Е, на някои това им стигаше. Англия е пълна с тъпанари. Но всичко това щеше да бъде пометено. А тоя род фризьорски салони щяха да изчезнат първи, вмирисани стари дупки със слугински манталитет, изкуствени разговори, класово съзнание и бакшиши. Грегъри ненавиждаше бакшишите. Смяташе, че така се подкрепя едно неравноправно общество, еднакво унижително и за даващите, и за получаващите бакшиши. Това израждаше социалните отношения. Тъй или иначе, той не можеше да си го позволи. Да не говорим, че за нищо на света нямаше да даде бакшиш на тоя дървар, който го обвиняваше, че яде чуждия хляб.

На тия нещастници им се виждаше краят. В Лондон имаше салони, изпипани от архитекти, където пускаха последните хитове на страхотни уредби, докато някой симпатичен младеж ти измисляше прическа, която да подхожда на личността ти. Услугата очевидно струваше цяло състояние, но по-добре скъпо, отколкото това. Нищо чудно, че никой не влизаше тук. От пукнато бакелитово радио на висока полица звучеше шлагер. Трябваше да продават бандажи, хирургически корсети и ластични чорапи. Да завладеят пазара на протезите. Дървени крака, стоманени куки за отрязани ръце. И перуки, разбира се. Защо фризьорите не продаваха и перуки? Зъболекарите в края на краищата продаваха и изкуствени ченета.

На каква възраст беше тоя човек? Грегъри го погледна: костелив, с отнесен поглед, подстриган смешно ниско и зализан с брилянтин. На сто и четирийсет? Грегъри се помъчи да изчисли. Женен от двайсет и седем години. Значи, на петдесет? На четирийсет и пет, ако ѝ е надянал халката още първия път, преди да си е закопчал дюкяна. Ако изобщо е бил такъв авантюрист. Вече беше прошарен. Сигурно и пубисните му косми бяха прошарени. Дали и те побеляваха?

Фризьорът приключи с подкастриянето, оскърбително потопа градинарските ножици в буркан с дезинфектант и извади други, покъси. Ръц-кръц. Коса, кожа, месо, кръв, дявол да го вземе, всичко беше на милиметри едно от друго. Берберо-хирурзи, такива са били те едно

време, когато хирургията е означавала касапство. Червената ивица около традиционното бръснарско чуканче на входа представляваше бинта, навит около ръката ти, след като бръснарят ти е пуснал кръв. На табелата на дюкяна му имаше и легенче — легенчето, в което капе кръвта. Сега бяха изоставили лечителските си занимания и се бяха принизили до фризьори. И до производители на зеленчуци в малките си парцели, които пробождат земята, вместо протегната ръка.

Още не можеше да проумее защо Ели скъса с него. Бил я обсебвал и не й давал да диша, да си с него било като да си омъжена. Каква смехория, бе отговорил той, винаги ме караш да те подозирам, че ходиш с още пет-шест нещастници едновременно. Точно това имам предвид, бе казала тя. Обичам те, бе заявил той в изблик на внезапно отчаяние. За пръв път произнесе тези думи и разбра, че е сгрешил. Те се изричаха, когато се чувстваш силен, а не слаб. Ако ме обичаше, щеше да ме разбираш, бе отвърнала тя. Ами тогава майната ти, дишай си колкото щещ, бе избухнал той. Беше просто едно спречкване, глупава вкисваща караница и толкова. Нищо не значеше. Освен че скъсаха.

— Да сложим нещо, сър?

— Какво?

— Нещо на косата?

— Не, не се меси в природата.

Фризьорът въздъхна, сякаш последните двацет минути бе правил тъкмо това, но в случая с Грегъри тази тъй необходима намеса бе завършила с поражение.

Предстоящият уикенд. Нова прическа, чиста риза. Две партита. Ще си купят бидонче бира с компанията довечера. Ще се нацепи и да видим какво ще стане: такава беше представата му за ненамеса в природата. Ооох! Не. Ели. Ели, Ели, Ели. Стегни ми ръката. Ето ми китките, Ели, хвани ги. Където искаш. Не с медицинска цел, но забий острието. Хайде, ако смяташ за нужно. Пролей кръвта ми.

— Какво казахте преди малко за женитбата?

— Моля? О, единственото приключение, достъпно за страхливците.

— Е, ако нямате нищо против да вметна нещо, сър, според мен женитбата е много хубаво нещо. Но не се съмнявам, че сте по-умен от мен, университетът си казва думата.

— Това не е моя мисъл — каза Грегъри. — Но те уверявам, че въпросният авторитет е бил по-умен и от двама ни.

— Толкова умен, че не е вярвал в Бог, предполагам?

Да, *толкова* умен, искаше да каже Грегъри, точно толкова умен. Но нещо го възпря. Събираше смелост да отрича Бог само когато беше сред себеподобни скептици.

— Ако мога да попитам, сър, този човек бил ли е семеен тип?

Ха. Грегъри се замисли. Не бе съществувала мадам, нали? Единствено любовници, сигурен беше.

— Мисля, че не е бил семеен тип, в смисъла, който влагаш.

— Тогава, сър, може би не е бил много вещ по въпроса.

Навремето, замисли се Грегъри, бръснарниците са били заведения с лоша слава, сборище на безделници, които нищят последните новини; свирело се е на лютня и виола за забавление на клиентелата. Сега всичко това се завръщаше, поне в Лондон. Имаше салони, озвучени от клюки и шумна музика, управлявани от стилисти, чиито имена се появяват в светските хроники. Косата ти се измива от момичета с черни тениски, които те поемат още от прага. Върховно. Нямаше нужда да си миеш косата, преди да излезеш да се подстрижеш. Просто влизаш, помахваш свойски и се настаняваш със списание в ръка.

Брачният експерт донесе огледало и показа на Грегъри два идентични ракурса на своето произведение. Трябваше да признае, че се е получила доста хубава прическа, къса отстрани, дълга на тила. Не като на някои обрасли типове в колежа, които оставяха косите си да растат във всички посоки, пускаха си четинести бради, дълги староанглийски бакенбарди, провесени мазни опашки, каквото си щеш. Не, трябва да се намесваш съвсем леко в природата, това беше същинският му девиз. Непрестанната битка между природа и цивилизация е това, което ни дава живец. Макар че, естествено, изникваше въпросът какво разбираш под природа и какво под цивилизация. Не беше просто избор между живота на звяра и живота на буржоата. Ставаше дума за... е, за всевъзможни неща. Много му беше мъчно за Ели. Пусни ми кръв, после ме превържи. Ако си я върнеш, нямаше да се държи толкова собственически. Просто бе помислил, че са много близки, като семейство. На нея отначало й хареса. Е, поне не се беше възпротивила.

Осъзна, че фризьорът още държи огледалото изправено зад гърба му.

— Да — каза вяло той.

Човекът захлупи огледалото върху плота и смъкна тънкия найлонов плащ. Четката забръска напред-назад покрай яката му. Напомни му на джаз барабанист с гъвкави китки. Бръс-бръс. Животът беше пред него, нали?

Фризьорският салон беше празен, а от радиото още се носеше лепкав вой, но през него чу близо до ухото си приглушен глас, който му предлагаше:

— Нещо за уикенда, сър?

Искаше да каже: Да, билет за влака до Лондон, час за подстригване при Видал Сасун, пакет наденички за барбекю, кашонче бира, няколко безникотинови цигари, музика, която носи забрава, и жена, която истински да ме харесва. Но вместо това, снишил и той глас, отвърна:

— Една опаковка от най-тънките кондоми, ако обичате. Най-сетне станал съмишленик на фризьора, той се гмурна в светлината на деня, готов за уикенда.

[1] Жан Батист Волтер. — Б.пр. ↑

3

Преди да тръгне за студиото, влезе в банята, наведе подвижното рамо на огледалото за бръснене ниско до плота и извади ножичката за нокти от несесера си. Първо подряза няколко дълги завити косъма на веждите, после произвърна лице, за да може всякакви щръкнали от ушите му власинки да попаднат под светлината, и кръцна веднъж-дваж с ножичката. Леко потиснат, наклони назад глава и огледа ноздрите си. От дупките не стърчеше нищо, поне засега. Намокри крайчето на тениската си и тръкна с него зад ушите си, запързала го по хрущялните завои на улеите и накрая го напъха навътре и обра ушната кал. Когато погледна отражението си, ушите му бяха ярко розови от натиска, сякаш беше изплашено момченце или ученик, който се притеснява от първата целувка.

Как се казваше белезникавото наслоение в ушната мида, от което влажната ти тениска побелява? Той му казваше ушна коричка. Сигурно лекарите си имаха медицински термин за него. Съществуваха ли гъбични инфекции зад ушите, аурикуларен еквивалент на гъбичките между пръстите на краката? Едва ли, там не се събираше влага. Значи ушна коричка ставаше. Може би всеки си го наричаше посвоему, така че нямаше нужда от общо название.

Чудно как никой не беше измислил ново име за кръцкачите и стриганите. Първо бръснари, после фризьори. Кога за последно бяха фризирали коса? „Стилисти“? Ама че превзето. „Коафъори“? Смешно. Както и изразът, който използваше напоследък, когато искаше да каже на Ели, че ще се подстригва. „Отивам в студио «Барнст Феър»“.

— За три имам час при Кели.

Един индигов нокът се заклатушка надолу по колоната от главни букви, надраскани с молив.

— Да. Грегъри?

Той кимна. Когато за пръв път си запази час по телефона, го попитаха за името му и той отговори: „Картрайт“. Последва мълчание

и той каза: „Мистър Картрайт“, преди да разбере защо се мълчи. Сега се видя наопаки в тефтера като ГРЕГГАРИ.

— Кели ще ви вземе след минутка. Хайде да ви измием.

Дори след толкова години не можеше да се смъкне в удобна поза. Май гръбнакът му сдаваше фронта. Полупритворил очи, търсиш с тила си вдлъбнатината на мивката. Все едно да плуваш по гръб, без да знаеш къде е ръбът на басейна. Наместваш се и лежиш така, с приклещен в студения порцелан врат и открито гърло. С главата надолу чакаш острието на гилотината.

Дебело момиче с незаинтересовани ръце повежда обичайния разговор: „Пари ли ви?“ „Ходихте ли на почивка?“ „Ще желаете ли балсам?“, докато присвитата ѝ длан вяло се старее да предотврати влизането на вода в ушите му. С годините бе усъвършенствал позата на шеговита пасивност, която заемаше в „Барнст Феър“. Първия път, когато една от тези изчервени стажантки го бе попитала: „Ще желаете ли балсам?“, той бе отвърнал: „Вие как смятате?“, убеден, че гледайки скалпа му отгоре, може по-добре да прецени потребностите му. Здравата логика подсказваше, че нещо, което се наричаше „балсам“, не може да е вредно за косата му, но, от друга страна, защо ще задава въпроса, ако нямаше действителен избор на отговор? Ала молбите за съвет обикновено предизвикваха смущение и предпазливия отговор: „Каквото решите.“ Така че той се задоволяваше с едно „Да“ или „Днес не, благодаря“, както му дойдеше на устата. Или се водеше от това дали момичето му е опазило ушите от водата.

Придържайки го, тя внимателно го поведе към стола, сякаш бе капнал, а не капещ.

— Искате ли чай или кафе?

— Не, благодаря.

Вярно, в това студио нямаше лютни и виоли и сбирщина от безделници, които да нищят последните новини. Затова пък имаше гърмяща музика, избор на напитки и най-различни списания. Какво бе станало със „Заря“ и „Оттук-оттам“, които четяха старчоците навремето, когато той се гърчеше на мушамената възглавница? Взе един брой на „Мари Клер“, женското списание, което не предизвикваше смутени погледи, когато се четеше от мъже.

— Здравсти, Грегъри. Как е?

— Добре. При теб?

— Не се оплаквам.

— Имаш хубава нова прическа, Кели.

— Да. Старата ми омръзна.

— Харесва ми. Отива ти, добре пада. Ти харесваш ли си я?

— Не съм сигурна.

— Страхотна е, повярвай ми.

Тя се усмихна. Той също. Закачлива любезност от страна на клиента, къде искрена, къде полуискрена. Добре се справяше, за някакви си двайсет и пет години бе усвоил верния тон.

— Е, какво ще правим днес?

Той я погледна в огледалото: високо момиче с изтънена, късо подстригана коса. Прическата ѝ всъщност не му харесваше, по-скоро изостряше чертите на лицето ѝ. Но какво разбираше той? Не обръщаше внимание дори на собствената си коса. Чувстваше се спокойно в присъствието на Кели, която бързо бе разбрала, че не обича да го разпитват за почивката му.

Като не отговори веднага, тя каза:

— Да сложим ли пяна и да я оформим също като предишния път?

— Чудесно. — Също като предишния път и като следващия, и по-следващия.

В студиото, напомнящо смесено отделение за приходящи пациенти, където никой не страда от нищо сериозно, цареше жизнерадостна атмосфера. Тя му понасяше; опасенията относно светското общуване отдавна бяха преодолени. Малките победи на зрелостта. „И тъй, Грегъри Картрайт, опишете ни досегашния си живот.“ — „Ами... вече не се страхувам от религията и бръснарите.“ Така и не се записа при кръстоносците, каквото и да представляваха. Успя да избегне разпалените евангелисти в училище и в университета. Вече знаеше как да действа, когато в неделя сутрин се позвънеше на входа.

— Само е Господ — казваше той на Ели. — Аз ще се справя. — И там, на площадката, виждаше спретнатата любезна двойка, единият често пъти чернокож, понякога повели със себе си умиляващо детенце, които започваха с безобидно предисловие от рода на: „Обикаляме от къща на къща и питаме хората дали не са обезпокоени от днешното състояние на света.“ Номерът беше да избегнеш както очакваното

„Да“, така и самодоволното „Не“, защото тогава нямаше отърване. Затова им се усмихваше в качеството си на стопанин на дома и бързаше да попита по същество: „Религия?“ И преди те на свой ред да решат дали да реагират с „Да“ или „Не“ на безпогрешната му интуиция, той прекъсваше срещата с едно кратко „Пробвайте при съседите“.

Всъщност обичаше да му мият косата, в повечето случаи. Но останалото беше рутинна процедура. Изпитваше само леко удоволствие от физическия допир, който в днешно време бе неизбежна част от общуването. Кели несъзнателно опираше хълбок в ръката му или го докосваше с друга част на тялото си, а тя никога не беше много облечена. Отдавна бе минало времето, когато смяташе, че това е специално за него, и беше благодарен за набрания чаршаф, който покриваше скута му. Днес допирът не отвличаше вниманието му от „Мари Клер“.

Кели му разказваше как е кандидатствала за работа в Маями. На туристическите лайнери. Работиш на борда пет дни, седмица или десет дни, после имаш почивка на някое пристанище да си изхарчиш спечелените пари. Една нейна приятелка в момента била там. Звучало забавно.

— Много интересно — каза той. — Кога заминаваш?

Помисли си: В Маями е ужас. Престрелки. Кубинци. Проститутки. Лий Харви Осуалд. Дали нямаше да е опасно за нея? Ами сексуалният тормоз на туристическите кораби? Беше хубаво момиче. Извинявай, „Мари Клер“, исках да кажа, жена. Но донякъде и момиче, защото събуждаше почти бащинска загриженост у такива като него: които си седят вкъщи, ходят на работа и се подстригват. Животът му, трябваше да признае, бе едно дълго приключение на страхливец.

— На колко години си?

— На двасет и седем — каза Кели, все едно изживяваше последните дни на младостта си. Сякаш ако не се предприемеха незабавни действия, с живота ѝ бе свършено веднъж завинаги. Още няколко седмици, и щеше да се превърне в бабичката с ролките отсреща.

— Имам дъщеря почти на твоята възраст. На двасет и пет е. И още една имаме. Две дъщери. — Изглежда, не го каза както трябва.

— И откога значи си женен? — попита Кели с квазиматематическо изумление.

Грегъри я погледна в огледалото.

— От двайсет и осем години.

Видя присмехулните пламъчета в очите ѝ при мисълта, че някой може да е бил женен през всичкото време на предългия ѝ досегашен живот.

— Голямата вече се отдели, разбира се — каза той. — Но Джени все още си е при нас.

— Чудесно — каза Кели, но той разбра, че вече е отегчена. Поточно отегчена от него. Просто поредният застаряващ клиент, който скоро ще трябва по-внимателно да реши капещата си коса. Дайте ми Маями. Час по-скоро.

Имаше опасения относно секса. Такава беше истината. Вече не разбираше за какво е той всъщност. Беше му приятно, когато го правеха. Представяше си, че през следващите години ще се случва все по-рядко и накрая в някакъв момент ще престане да се случва. Но не това го плашеше. Нито пък обезкуражаващата конкретност, с която пишеха за тези неща в списанията. На млади години те се обезкуражаваха от друго. Сексът му се струваше ясен и понятен навремето, когато се изправяше във ваната и Ели го поемаше в устата си. Тези неща бяха очевидни и не подлежаха на съмнение. Сега се чудеше дали не ги е разбирал погрешно. Вече не знаеше за какво е сексът. Мислеше, че и никой друг не знае, но това не оправяше положението. Идеше му да нададе вой. Искаше да вие срещу огледалото и да гледа как отражението му отговаря с вой.

Бицепсът му бе опрян в хълбока на Кели, не странично, а откъм корема ѝ. Най-последно знаеше отговора на един от въпросите, които си задаваше като млад: да, пубисните косми наистина побеляват.

Не се притесняваше за бакшиша. Имаше банкнота от двайсет лири. Седемнайсет за подстригването, една за момичето, което го изми, и две за Кели. А ако бяха повишили цените, нямаше страшно — бе съобразил да вземе и още една лира. Такъв човек беше той, сега го осъзна. Човекът с монетата за всеки случай.

Кели вече бе приключила и стоеше точно зад него. Гърдите ѝ се подаваха от двете страни на главата му. Хвана бакенбардите му с палец и показалец и погледна настрани. Това беше неин номер. Никое лице

не е съвсем симетрично, беше му обяснила тя, така че ако преценяваш само с гледане, можеш да се подведеш. Тя преценяваше с пипане, извърнала поглед към касата и улицата. Към Маями.

Остана доволна от проверката, пресегна се към сешоара и с перване на пръста произведе онзи стетоскопски ефект, който щеше да трае до вечерта. Сега бе включила на автопилот и вероятно се питаше дали ще има време за една цигара отвън, преди да ѝ доведат следващата мокра глава. Така че всеки път забравяше и вдигаше огледалото.

Преди години това беше проява на дързост от негова страна. Бунт срещу тиранията на проклетото огледало. От тази страна, от онази страна. През четирийсетте години, в които бе посещавал бръснарницата, фризьорския салон и студио „Барнст“, смирено бе давал съгласието си, независимо дали можеше да познае тила си, или не. Усмиваше се и кимваше и виждайки кимването, репродуцирано в наклоненото огледало, го обличаше в думи като „Чудесно“, „Това вече е друга работа“ или „Благодаря“. Ако бяха обръснали свастика над врата му, сигурно пак щеше да се престори, че я одобрява. Но ето че един ден реши: Не, не искам да се гледам отзад. Ако отпред е добре, значи и отзад ще е същото. Не беше превземка, нали? Не, звучеше логично. Беше доста горд от инициативата си. Кели, естествено, винаги забравяше, но нищо. Дори по-добре, защото по този начин малката му победа се повтаряше всеки път. Сега, когато тя се приближи към него с полюшващото се в ръцете ѝ огледало, мислено отпътувала за Маями, той вдигна ръка, пусна редовната си снизходителна усмивка и каза:

— Не.

ИСТОРИЯТА НА МАТС ИСРАЕЛСОН

Пред църквата, чийто олтар с дърворезба бе донесен от Германия по време на Трийсетгодишната война, имаше коневръз с шест бокса. Сковани от бял бор, изсушен в дъскорезницата на един хвърлей от градския площад, те бяха без дърворезба, дори без номера. Ала семплият им вид и привидната достъпност бяха подвеждащи. В главите на тези, които яздеха до църквата, както и на тези, които пристигаха пеша, боксовете бяха номерирани от първи до шести — от ляво на дясно — и бяха запазени за шестимата най-важни мъже в околността. Ако някой странник се подлъжеше, че има право да върже там коня си, докато се черпи в гостилницата, то на излизане откриваше, че добичето му се е запиляло надолу към брега на езерото.

Притежателят на всеки отделен бокс бе определян поименно — или по силата на дарение, или в изпълнение на завещание. Ако вътре в църквата някои скамейки бяха запазени за определени фамилии поколения наред, независимо от достойнствата им, то навън важаха съображения за граждански заслуги. Някой баща можеше да пожелае да преотстъпи бокса на най-големия си син, но ако момчето се окажеше разхайтено, дарението се отразяваше зле на репутацията на бащата. Когато Халвар Беригрен се отдаде на аквавит, разгул и атеизъм и прехвърли собствеността на третия бокс на някакъв пътуващ точилар, неодобрението не се стовари върху точиларя, а върху Беригрен и скоро срещу няколко риксдалера бе избран по-подходящ правоприемник.

Когато Андерш Буден получи четвъртия бокс, никой не се изненада. Управителят на дъскорезницата бе известен със своето трудолюбие, скромност и привързаност към семейството си. Макар да не бе прекалено набожен, той правеше благодеяния. Една есен, когато уловът бе добър, напълни една яма със съчки и стърготини, сложи отгоре метална решетка, опече един елен и го раздаде на работниците си. Макар да не бе родом оттук, той се бе заел да показва на другите забележителностите на града. По негово настояване новодошлите

волю-неволю се озоваваха на върха на църковната камбанария. Облегнат на огромната камбана, Андерш им показваше тухларната; и приюта за глухоними зад нея; а по-нататък, макар да не се виждаше отгук, бе статуята, поставена на мястото, където през 1520 година бъдещият крал Густав Ваза бе държал реч пред далекарлийците. Въодушевеният Андерш, едър брадат мъж, дори им предлагаше поклонение по склоновете на Хьокберг, за да видят наскоро поставената каменна плоча в памет на съдията Йоханес Шернбок. В далечината едно параходче прекосяваше езерото; долу, пред църквата, доволно тъпчещ в своя бокс, чакаше конят му.

Клюката говореше, че Андерш Буден прекарва толкова време с гостите на града, за да се прибира по-късно. Клюката отговаряше, че първия път, когато поискал ръката на Гертруд, тя му се изсмяла в лицето и чак след като се разочаровала в любовта си към сина на Маркелиус, започнала да забелязва добродетелите му. Клюката предполагаше, че когато бащата на Гертруд отишъл при Андерш и му предложил да поднови ухажването, преговорите не били лесни. След първия отказ управителят на дъскорезницата се бил почувствал като натрапник, дръзнал да направи предложение на такава даровита и артистична жена като Гертруд, която навремето бе свирила клавирни дуети с прочутия Шьогрен. Но доколкото клюката можеше да прецени, бракът се бе оказал успешен, макар жена му публично да го наричаше досадник. Имаха две деца, но лекарят, който изразждал второто, бе посъветвал госпожа Буден да не забременява повече.

Когато аптекарят Аксел Линдвал и жена му Барбру се заселиха в града, Андерш Буден ги качи на камбанарията и им предложи да ги разходи по Хьокберг. Щом се прибра, Гертруд го попита защо не носи значката на Шведския туристически съюз.

— Защото не членувам в него.

— Трябва да те направят почетен член — заяде го тя.

Андерш се бе научил да превъзмогва сарказма на жена си с педантичност, като отговаряше на въпросите ѝ буквално, сякаш нямаха подтекст. Това още повече я вбесяваше, но за него бе необходим щит.

— Изглеждат симпатично семейство — отбеляза с равен глас той.

— Ти всички харесваш.

— Не, скъпа, мисля, че не си права. — Искаше да каже например че в този момент нея лично не я харесва.

— По-внимателно преценяваш дърветата, отколкото представителите на човешкия род.

— Дърветата, скъпа, са много различни едно от друго.

Появата на семейство Линдвал не предизвика особен интерес в града. Тези, които се обръщаха към Аксел Линдвал за професионален съвет, намираха, че е безупречен аптекар: спокоен и сериозен човек, който ги ласкаеше, като вземаше присърце всичките им оплаквания, сякаш страдаха от смъртоносни болести, за които все пак се намира лек. Беше нисък и русоляв; клюката се обзалагаше, че ще затлъстее. Мисис Линдвал по-рядко биваше обсъждана, тъй като не бе нито заплашително хубава, нито съвсем безлична, нито повлекана, нито прекалено наконтена, нито нахална, нито затворена. Беше просто нечия млада съпруга и още нямаше за какво да я одумват. Като пришълци семейство Линдвал не се натрапваха, на което се гледаше с добро око, но редовно ходеха на църква, на което също се гледаше с добро око. Клюката говореше, че когато Аксел за пръв път качил Барбру на лодката, която си бяха купили това лято, тя го попитала притеснено: „Аксел, сигурен ли си, че в езерото няма акули?“ Но честно казано, клюката не бе сигурна дали госпожа Линдвал не се е пошегувала.

Два пъти месечно, през вторник, Андерш Буден се качваше на параходчето, плаващо нагоре по езерото, да обиколи складовете, където съхнеха трупите. Бе застанал до парапета пред салона на първа класа, когато усети нечие присъствие.

— Госпожо Линдвал — рече той и в ума му изплуваха думите на жена му: „Брадичката ѝ е по-сплесната и от на катерица.“ Смутен, той огледа брега и каза: — Ето я тухларната.

— Да.

След малко добави:

— И приюта за глухонеми.

— Да.

— Ама разбира се — каза той, осъзнавайки, че вече ѝ ги е показал от камбанарията.

Тя носеше сламена капела със синя панделка.

* * *

След две седмици пак я завари на параходчето. Имала сестра, която живеела на отсрещния бряг, точно зад Ретвик. Той се помъчи да я заинтригува с нещо. Попита я дали двамата със съпруга ѝ вече са посетили избата, където Густав Ваза се е крил от преследващите го датчани. Обясни ѝ за гората, как цветът и тъканта ѝ се променят през сезоните и как дори от палубата той отгатва как става това, докато някой друг щял да види само гъсти дървета. Тя любезно следеше сочещата му ръка; май в профил брадичката ѝ бе леко сплесната, а върхът на носа ѝ странно подвижен. Осъзна, че така и не се е научил да разговаря с жени и че досега това не го е притеснявало.

— Извинявайте — рече той. — Жена ми твърди, че трябва да нося значката на Шведския туристически съюз.

— Обичам, когато някой мъж ми разказва каквото знае — отвърна госпожа Линдвал.

Думите ѝ го объркаха. Дали бяха критика към Гертруд, насърчение за него или най-обикновена констатация?

Вечерта, докато се хранеха, жена му го попита:

— За какво си приказвате с госпожа Линдвал?

Не знаеше какво да отговори или по-скоро как да отговори. Прибягна до обичайното спасение чрез най-простото значение на думите и не показа изненада от въпроса.

— За гората. Обяснявах ѝ за гората.

— А тя прояви ли интерес? Към гората, искам да кажа.

— Израснала е в голям град. Преди да дойде в нашия край, не била виждала толкова много дървета.

— Е, Андерш — каза Гертруд, — в гората има дървета колкото щещ, нали?

Искаше да ѝ каже: гората ѝ се видя по-интересна, отколкото някога на теб. Искаше да ѝ каже: зловна си относно външността ѝ. Искаше да ѝ каже: кой ме е видял да разговарям с нея? Но нищо такова не каза.

През следващите две седмици той се улови да размишлява, че името Барбру е благозвучно, някак по-меко и приятно за слуха, отколкото... други имена. Хрумна му също така, че сърцето му запява при вида на синя панделка около сламена капела.

Във вторник сутринта Гертруд го изпрати с думите:

— Много поздрави на малката госпожа Линдвал. Внезапно му се дощя да каже: „Ами ако се влюбя в нея?“ Ала вместо това отвърна:

— Ако я видя, ще я поздравя.

На параходчето смотолеви обичайните досадни учтивости. Още щом потеглиха, започна да ѝ разказва каквото знаеше. Как растат дърветата, как дървеният материал се сече и прекарва. Обясни ѝ за разрязването на трупите на греди и на талпи. Обясни ѝ за трите части на ствола: сърцевина, ядро и беловина. При дървета, които са се развили напълно, сърцевината била най-широка, а беловината твърда и еластична.

— Дървото е като човека — каза той. — Трябват му седемдесет години да достигне зрелост, а на сто от него няма полза.

Разказа ѝ как веднъж при Бергсфорсен, където над бързея имало железен мост, стоял и надзиравал четиристотин мъже, които улавяли трупите, пуснати по реката, и ги складирали според обозначението на собствениците им. Като човек с опит той ѝ обясни различните системи за маркиране. Шведският дървен материал се отбелязвал с червени букви, като към по-некачествения се добавяла и синя ивица. Норвежките трупи имали и от двата края сини инициали на превозвача. Тези от Прусия били с резки някъде по средата. Руският материал носел сух щемпел или следа от чук върху напречното сечение. Канадското дърво било с черно-бели ивици. Американското се отбелязвало с червена креда по дължината.

— Нима сте виждали всичко това? — попита тя. Той си призна, че още не познава американската дървесина, само бил чел за нея.

— Значи всеки различава своите трупи, така ли? — попита тя.

— Разбира се. Иначе някой, току-виж, откраднал чужд материал.
— Не можеше да отгатне дали не му се надсмива — всъщност на целия мъжки свят.

Внезапно откъм брега проблесна нещо. Тя примига и обърна лице към него. Сега странните черти на профила ѝ станаха хармонични: малката ѝ брадичка подчертаваше устните ѝ, върха на носа ѝ, големите ѝ сиво-сини очи... трудно бе да се опише, дори не знаеше удивление ли е това, което предизвикваше тя у него.

— Там има белведере. Сигурно е някой с далекоглед. Наблюдават ни.

Но последните му думи не прозвучаха уверено. Сякаш ги бе изрекъл друг човек.

— Защо?

Той не знаеше какво да отговори. Погледна към брега, където отново зърна проблясък. Смутен, започна да ѝ разказва историята за Матс Израелсон, ала някак объркано и много припряно, та не я заинтригува. Тя, изглежда, дори не разбра, че е истинска.

— Съжалявам — каза, сякаш доловила разочарованието му. — Нямам голямо въображение. Интересувам се само от това, което се случва в действителността. Легендите ми се струват... глупави. В нашия край е пълно с легенди. Аксел ми се кара, задето мисля така. Казва, че проявявам неуважение към родното си място. Хората щели да ме вземат за модерна жена. Но не е там работата. Просто имам слабо въображение.

Внезапното ѝ словоизлияние като че ли го успокои. Сякаш му даваше ориентир. Все още загледан в брега, той ѝ разказа за едно свое посещение на медния рудник край Фалун. Разказа ѝ само неща, които наистина са се случили. Разказа ѝ, че това е най-големият меден рудник в света след мините край Горното езеро; че в него се копае от тринайсети век; че входовете са близо до огромната гърловина, образувана при слягане на земните пластове в края на седемнайсети век; че най-дълбоката шахта е 420 метра; че в днешни дни годишният добив е около 400 тона мед плюс малки количества сребро и злато; че влизането струва два риксдалера; че стрелянето с пушка се плащало допълнително.

— Стреляне с пушка?

— Да.

— Но защо стрелят?

— Да събудят ехото.

Разказа ѝ, че посетителите обикновено телефонират предварително от Фалун да съобщят за пристигането си в рудника; че им дават миньорско облекло и придружител миньор; че стъпалата, по които се слиза, са осветени от фенери; че посещениято струва два риксдалера. Вече ѝ го беше казал. Забеляза, че веждите ѝ са плътни и по-тъмни от косата ѝ.

— Искам да ида във Фалун — каза тя.

Същата вечер Гертруд му се видя гневна. Накрая тя изплю камъчето.

— Жената има право да изисква предпазливост от съпруга си, когато си урежда срещи с любовницата. — Всяка дума кънтеше като погребален удар от камбанарията.

Той я гледаше безмълвно. Тя продължи:

— Или може би трябва да съм благодарна за твоята наивност. Другите мъже поне биха изчакали, та да не ги виждат от брега, когато започнат да се натискат.

— Нещо си се объркала — каза той.

— Ако баща ми не беше толкова зает с търговията си — отвърна тя, — щеше да те убие.

— Тогава баща ти трябва да се благодари, че съпругът на госпожа Алфредсон, сладкарят зад църквата в Ретвик, също е много зает. — Излезе прекалено дълго изречение, но свърши работа.

Тази нощ Андерш Буден подреди всички обиди, които бе получил от жена си, и после ги складира на спретнатата купчина, като гредите в дъскорезницата. Ако тя е способна да повярва на това, помисли си той, значи е възможно да се случи. Само че Андерш Буден не искаше любовница, не искаше някоя жена на сладкар, на която да носи подаръци и за която да се хвали в кафенетата, където мъжете пушеха къси пури. Помисли си: разбира се, сега ми е ясно, влюбен съм в нея, откакто за пръв път я видях на палубата. Нямах да го осъзная толкова скоро, ако Гертруд не ми беше помогнала. Не съм се сещал, че сарказмът ѝ може да е полезен. Но този път така се получи.

През следващите две седмици той не си позволяваше да мечтае. Нямаше нужда да мечтае, защото всичко беше ясно, реално и окончателно. Вършеше си работата, а през свободните мигове мислеше за това как тя не слушаше внимателно историята за Матс Израелсон. Беше я взела за легенда. Не ѝ я разказа добре, самата истина. Така че започна да се упражнява като ученик, който наизустява стихотворение. Пак щеше да опита и този път тя щеше да разбере, че е действителна, от начина, по който я предаваше. Историята беше кратка. Но важното бе да се научи да я разказва точно както ѝ бе разказал за посещението си в рудника.

През хиляда седемстотин и деветнайсета, започна той с известен страх, че далечната година може да я отегчи, но същевременно убеден, че това придава автентичност. През хиляда седемстотин и деветнайсета, започна той, застанал на пристанището в очакване на пристигащия параход, в медния рудник на Фалун открили труп. Трупът, продължи той, загледан в брега, бил на млад човек, Матс Израелсон, който изчезнал в мините преди четирийсет и девет години. Тялото му, съобщи той на чайките, които кресливо охраняваха парахода, било съвсем непокътнато и запазено. Причината за това била, обясни той на крайбрежното белведере, на приюта за глухоними и тухларната, че изпаренията на медния сулфат попречили на разлагането. Разбрали, че това е трупът на Матс Израелсон, рече тихо той на докера, който улови хвърленото въже, защото бил разпознат от една сбръчкана старица, която го помнела от едно време. Четирийсет и девет години по-рано, завърши той, този път едва шепнейки в горещината на безсънната нощ, докато жена му похъркваше тихичко до него, а вятърът поклащаше пердето, четирийсет и девет години по-рано тази старица, тогава също тъй млада, била сгодена за Матс.

Спомни си как тя бе обърнала лице към него с ръка на парапета, без да крие венчалния си пръстен, и простичко бе изрекла: „Искам да ида във Фалун.“ Представяше си, че други жени биха му казали: „Мечтая си за Стокхолм“ или „Нощем сънувам Венеция“. Тези биха били предизвикателни дами в градски кожени палта, очакващи не толкова отговор, колкото прехласнато обожание. Но тя бе казала: „Искам да ида във Фалун“, и той бе онемял от простотата на тези

думи. Сега се упражняваше да казва със същата простота: „Аз ще ви заведа там.“

Внуши си, че ако ѝ разкаже добре историята на Матс Израелсон, тя ще повтори думите: „Искам да ида във Фалун.“ И тогава той щеше да отговори: „Аз ще ви заведа там.“ И всичко щеше да е ясно като бял ден. Ето защо вложи усилия историята да зазвучи така, както щеше да ѝ хареса: проста, сурова, истинска. Щеше да ѝ я разкаже десет минути, след като потеглеха, на мястото, което вече смяташе за тяхно — до парапета пред салона на първа класа.

Повтори си я за последен път, когато стъпи на кея. Беше първият вторник на юни. Човек трябваше да е точен по отношение на датите. Като се започне с 1719-а. И се завърши с първия юнски вторник на лето господне 1898-о. Небето беше ясно, езерото чисто, чайките дискретни, гората по възвишението зад града пълна с дървета, прави и честни като човешки същества. Тя не дойде.

Клюката отбеляза, че госпожа Линдвал не е отишла на срещата с Андерш Буден. Клюката предположи, че са се скарали. Клюката предположи и тъкмо обратното — че са решили да се крият. Клюката се зачуди дали един управител на дъскорезница, който е случил да се ожени за притежателка на пиано, внесено от Германия, изобщо би удостоил с поглед невзрачната съпруга на аптекаря. Клюката отговори, че Андерш Буден открай време е един тъп дървар и че просто си търси жена от своята класа, както са свикнали да правят дърварите. Клюката добави, че съпружеските отношения в дома на Буден не били подновявани след раждането на второто им дете. Клюката бегло се зачуди дали клюката не е съчинила цялата история, но клюката реши, че най-неблагоприятното тълкуване на събитията обикновено е най-правдоподобното и в края на краищата най-вярното.

Клюката онемя или най-малкото позагълхна, когато се разбра, че причината, поради която госпожа Линдвал не е отишла на гости при сестра си, е първата ѝ бременност. Клюката сметна това за неочаквано спасение на застрашената репутация на Барбру Линдвал.

Ето на, мислеше си Андерш Буден, една врата се отваря, а после се затваря, преди да си успял да прекрачиш прага. Хората имат толкова власт над съдбата си, колкото трупите с червено клеймо, избутани към

средата на буйна река от мъже с дълги пръти. Може би той не беше нищо повече от това, за което го вземаха: прост дървар, имал късмета да вземе жена, която едно време е свирела дуети с Шьогрен. Но щом беше така и животът му нямаше да се промени отсега нататък, то тогава и той нямаше да се промени. Щеше да остане вкаменен, съхранен такъв, какъвто е в този миг... не, в мига, с който за малко се размина и който можеше да настъпи миналата седмица. Не съществуваше нищо на този свят, нищо, което жена му, църквата или съгражданите можеха да направят, за да го отклонят от решението сърцето му никога повече да не трепне.

Барбру Линдвал не беше убедена в чувствата си към Андерш Буден, докато не осъзна, че ще прекара остатъка от живота си със своя съпруг. Първо се появи малкият Улф, а година по-късно и Карин. Аксел трепереше над децата, тя също. Може би това стигаше. Сестра ѝ се премести в далечния север, където растяха жълти диви малини, и всяка година ѝ изпращаше бурканчета конфитюр. През лятото двамата с Аксел обикаляха с лодката из езерото. Както се очакваше, той напълня. Децата пораснаха. Една пролет някакъв работник от дъскорезницата плувал пред параходчето и бил блъснат от него, а водата порозовяла, сякаш бил разкъсан от акула. Един пасажер, който стоял на предната палуба, даде показания, че го видял да плува спокойно до последния момент. Ключката твърдеше, че жената на жертвата ходела в гората с един от другите работници. Ключката добави, че е бил пиан, когато се обзаложил, че ще успее да мине точно пред носа на параходчето. Съдебното лице реши, че е оглушал от влязла в ушите му вода, и се произнесе, че смъртта е вследствие на нещастен случай.

Ние сме просто коне в своите боксове, каза си Барбру. Боксовете не са номерирани, но въпреки това знаем местата си. Няма друг живот.

Да бе успял някак да разгадае сърцето ми преди мен... Аз не разговарям така с мъжете, не ги слушам така, не ги гледам в очите по този начин. Защо не можа да разбере?

Първия път, когато отново го видя, и двамата разхождащи се семейно край езерото след църква, тя изпита облекчение, че е бременна, защото десет минути по-късно и прилоша, което в противен

случай би било изтълкувано другояче. Докато повръщаше на тревата, се сети единствено за това, че би искала други пръсти да придържат главата ѝ в този момент.

Така и не срещна Андерш Буден сам; погрижи се за това. Един път, като го мерна да се качва пред нея на параходчето, се обърна и се отдалечи от нея. В църквата понякога зърваше тила му и си представяше, че чува гласа му отделно от молитвения хор. Когато излизаше навън, бе охранявана от присъствието на Аксел; вкъщи децата винаги бяха край нея. Веднъж Аксел предложи да поканят семейство Буден на кафе; тя отвърна, че госпожа Буден непременно ще очаква да я почерпят с мадейра и пандишпан и дори тогава ще ги гледа отвисоко, аптекаря и жена му, някакви си пришълци! Предложението не се повтори.

Тя не знаеше какво да мисли за случилото се. Нямахше и кого да попита; прехвърляше в главата си подобни примери, но те всичките бяха недостойни и нямаха нищо общо с нейния случай. Не беше подготвена за постоянната, тиха, тайна мъка. Една година, когато малиновият конфитюр от сестра ѝ пристигна, тя погледна бурканчето: стъклото, металното капаче, муселинената шапчица върху него, надписания на ръка етикет, датата — датата! — и повода за всичко това, жълтия конфитюр, и си помисли: ето какво направих със сърцето си. И всяка година, когато бурканчетата пристигаха от север, тя си казваше все същото.

Отначало Андерш продължаваше да ѝ разказва шепнешком нещата, които знаеше. Понякога беше екскурзовод, понякога управител на дъскорезница. Можеше например да ѝ разкаже за наръчника „Дефектите на дървесината“. „Чашковидният зев“ е естествена пукнатина във вътрешността на ствола между два годишни пръстена. „Звездовидният зев“ се появява, когато плъзнат пукнатини в няколко посоки. „Сърцевидният зев“ се среща често при стари дървета и тръгва от ядрото на дънера към периферията му.

През следващите години, когато Гертруд му се караше, когато аквавитът го хванеше, когато любезни очи му казваха, че наистина е

станал досаден, когато езерото замръзваше покрай брега и се устройваше надбягване с кънки до Ретвик, когато дъщеря му излезе от църквата като омъжена жена и той съзря в очите ѝ повече надежда, отколкото според него можеше да съществува, когато започнеха дългите нощи и сърцето му сякаш се затваряше за зимен сън, когато конят му внезапно спираше и започваше да трепери от нещо, което усещаше, но не виждаше, когато една зима старото параходче бе извадено на сух док и боядисано в свежи цветове, когато приятели от Трондхайм го помолиха да им покаже медния рудник във Фалун и той се съгласи, а после, час преди тръгването, влезе в банята и напъха пръсти в гърлото си, за да повърне, когато минаваше с параходчето покрай приюта за глухоними, когато градът се променяше, когато градът си оставаше същият година след година, когато чайките напускаха местата си край кея, за да запицят в главата му, когато се наложи да ампутират до втората става левия му показалец, премазан от съборена талпа в един от складовете за сушене — при такива и при много други случаи той се сецаше за Матс Израелсон. С годините в съзнанието му Матс Израелсон се превърна от сбор ясни факти, с които можеш да дариш любимата си, в нещо по-неясно, но по-силно. Може би в легенда — легенда, от която тя не би се заинтересувала.

Беше му казала: „Искам да ида във Фалун“, и той трябваше само да отговори: „Аз ще ви заведа там.“ Сигурно ако му беше казала кокетно, подобно на въображаемите жени, „Мечтая си за Стокхолм“ или „Нощем сънувам Венеция“, той просто щеше да падне в краката ѝ, да купи билети за влака още на сутринта, да предизвика скандал и след месеци да се върне, пиян и разкаян. Но той не беше такъв мъж, защото тя не беше такава жена. „Искам да ида във Фалун“ бе прозвучало много по-опасно от „Нощем сънувам Венеция“.

Докато годините се нижеха и децата ѝ растяха, Барбру Линдвал понякога изтръпваше от ужасно опасение: че дъщеря ѝ ще се омъжи за сина на Андерш Буден. Това би било най-страшното наказание на света, мислеше си тя. Но в случая Карин си хареса Бо Викандер и не поглеждаше друго момче. Скоро и неговите, и нейните деца се задомиха. Аксел надебеля, задъхваше се от тлъстина в аптеката и тайно се страхуваше, че може погрешка да отрови някого. Гертруд

Буден побеля и получи мозъчен удар, който я остави с една ръка върху клавишите на пианото. Отначало Барбру старателно късаше белите си косми, после започна да се боядисва. Успя да запази фигурата си, леко подпомогната от корсета, но ѝ беше все едно.

— Имаш писмо — каза Аксел един следобед с равен тон. Подаде ѝ го.

Почеркът ѝ беше непознат, а клеймото беше от Фалун.

„Драга госпожо Линдвал, аз съм в местната болница. Много бих искал да обсъдим с Вас един въпрос. Ще имате ли възможност да ме посетите някоя сряда? Искрено Ваш, Андерш Буден“

Подаде му писмото и го наблюдава, докато го четеше.

— Е? — рече той.

— Може би трябва да ида до Фалун.

— Разбира се. — Искаше да каже: разбира се, че трябва, говореше се, че си му любовница; така и не бях сигурен, но как не се досетих на какво се дължи внезапното ти охладняване и всички тези години на отнесеност? То е ясно. Но тя чу само: Разбира се, че трябва.

— Благодаря ти — каза. — Ще отида с влака. Може да се наложи да остана до другия ден.

— Разбира се.

Андерш Буден лежеше в леглото и обмисляше какво да каже. Най-сетне, след всички тези години — по-точно двайсет и три — бяха видели почерците си. Тази размяна, този първи нов поглед един към друг бе не по-малко интимен от целувка. Нейният почерк беше ситен, ясен, оформен в училище; по него не си личеше възрастта. Мина му през ум колко писма можеше да е получил от нея.

Отначало възнамеряваше да ѝ разкаже историята на Матс Израелсон във версията, която беше усъвършенствал. Тогава тя щеше да я познае и да разбере. Щеше ли наистина? Това, че историята беше в главата му всеки ден в продължение на повече от две десетилетия, не означаваше, че тя има спомен за нея. Можеше да го вземе за номер или игра и да се получи зле.

Но важното бе да не ѝ казва, че скоро ще умре. Така щеше да ѝ стовари несправедливо бреме. А най-лошото бе, че състраданието можеше да я подтикне да промени отговора си. И той искаше истината,

а не легенда. Каза на сестрите, че ще го посети близка братовчедка, но тъй като тя страда от слабо сърце, не бива в никакъв случай да научава за състоянието му. Помоли ги да подстрижат брадата му и да го срещат. Щом си отидоха, той разтърка с малко прах за зъби венците си и пъкна осакатената си ръка под завивката.

Когато тя получи писмото, то ѝ се стори недвусмислено; или ако не недвусмислено, то поне необоримо. За пръв път от двацет и три години той я молеше за нещо; ето защо съпругът ѝ, комуто бе останала вярна, трябваше да я пусне. Така и стана, но оттам нататък нещата започнаха да стават неясни. Как трябваше да се облече за пътуването? Като че ли не съществуваха дрехи за такъв случай, който не беше нито празник, нито погребение. Продавачът на билети бе повторил „Фалун“, а началникът на гарата бе огледал пътната ѝ чанта. Почувства се съвсем уязвима — една дума само да ѝ кажеше някой, щеше да започне да обяснява живота си, намеренията си, целомъдрието си. „Отивам да видя човек на смъртно легло — щеше да каже. — Изглежда, има да ми съобщи нещо на сбогуване.“ Сигурно случаят беше такъв, нали? Сигурно умираше. Не можеше да си го обясни другояче. Иначе щеше да я потърси, когато децата им се задомиха, когато тя и Аксел пак останаха само двамата.

Взе си стая в хотела до пазара. Отново ѝ се стори, че хотелиерът оглежда пътната ѝ чанта, пита се омъжена ли е, какво я води насам.

— Идвам на свиждане в болницата — каза тя, макар че човекът не ѝ зададе никакъв въпрос.

В стаята си заразглежда втренчено желязната рамка на леглото, дюшека, съвсем новия гардероб. Никога не беше отсядала сама в хотел. Ето тук значи идваха жените, осъзна тя, онези жени. Почувства върху себе си очите на клюката — сама в стая с легло. Чудно как Аксел я бе пуснал да тръгне. Чудно как Андерш Буден я бе повикал без никакво обяснение.

Уязвимостта ѝ започна да се прикрива зад раздражение. Каква работа имаше тя тук? Какво я караше да прави той? Сети се за разни книги, които бе чела, такива, каквито Аксел не одобряваше. В книгите се споменаваха сцени в хотелски стаи. В книгите се описваха бягства на влюбени двойки, но не и когато единият е в болница. В книгите се

разказваше за трогателни венчавки на смъртното легло, но не и когато двамата са семейни. Какво предстоеше? „Много бих искал да обсъдим с Вас един въпрос.“ да обсъдим? Тя беше жена пред прага на старостта, която носеше малинов конфитюр на далечен познат отпреди двайсет и три години. Като мъж той бе длъжен да ѝ обясни смисъла на всичко това. А тя беше направила повече от необходимото със самото си идване тук. След толкова години, през които се бе старала да бъде почтена съпруга.

— Отслабнали сте.

— Казват, че така изглеждам по-добре — отвърна той с усмивка. Казват? Явно имаше предвид жена си.

— Къде е съпругата ви?

— Идва в други дни. — Какво щеше да си помисли персоналът? Съпругата му го посещава в тези и тези дни, а „тя“ само чака да види гърба ѝ.

— Реших, че сте много болен.

— Не, не — отвърна бодро той. Изглеждаше много изнервена — да, защо да не го каже, приличаше малко на катерица с неспокойни, стрелкащи се очи. Е, трябваше да я успокои, да каже нещо мило. — Добре съм. Ще оздравея.

— Помислих си... — започна тя и млъкна. Не, трябваше да си изяснят нещата. — Помислих си, че умираме.

— Ще надживея боровете на Хьокберг.

Седеше в леглото и ѝ се усмихваше. Брадата му беше току-що подстригана, косата му грижливо сресана. Оказа се, че не умира, а жена му беше в друг град. Зачака да чуе какво ще ѝ каже.

— Това е покривът на „Света Кристина“.

Тя се обърна, застана до прозореца и погледна към църквата. Когато Улф беше малък, винаги трябваше да се обръща с гръб към него, преди да ѝ сподели някаква тайна. Може би и с Андерш Буден трябваше да постъпи така. Тъй че тя се загледа в медния покрив, блеснал на слънцето, и продължи да чака. В крайна сметка мъжете говореха първи.

Мълчанието и обърнатият ѝ гръб го смутиха. Не беше го планирал така. Дори не бе успял да я нарече Барбру, да се обърне към

нея свойски като към стара позната. Какво беше казала тя навремето?
„Обичам, когато някой мъж ми разказва каквото знае.“

— Църквата е била построена в средата на деветнайсети век — започна той. — Не съм сигурен кога точно. — Тя не реагира. — Покривът е от мед, добита в тукашната мина. — Пак мълчание. — Но не знам дали е бил облицован по време на строежа или по-късно. Каня се да проверя — добави той, опитвайки се да говори решително. И този път тя не каза нищо. Единственото, което чу, бе шепотът на Гертруд: „Значката на Шведския туристически съюз.“

Барбру усещаше как я обзема гняв. Тя, разбира се, не го познаваше и нямаше представа що за човек е. През всичките тези години бе живяла с една момичешка фантазия.

— Значи не умирате?

— Ще надживея боровете на Хьокберг.

— И се каните да дойдете в хотелската ми стая? — Каза го възможно най-рязко, с презрение към целия свят на мъжете с техните пури, любовници, дървени трупи и суетни глупави бради.

— Госпожо Линдвал... — Неочаквано съзнанието му се замъгли. Искаше да ѝ каже, че я обича, че винаги я е обичал и че мисли за нея през повечето... не, през всичкото време. „Мисля за теб през повечето... не, през всичкото време“ — това се бе подготвил да ѝ каже. А после: „Обичам те от мига, в който те видях на палубата. Оттогава насам ти ме крепиш жив.“

Но раздразнението ѝ го обезкуражи. Тя го мислеше за прелъстител. Така че думите, които си беше подготвил, щяха да прозвучат като думи на прелъстител. А и той в крайна сметка не я познаваше. Нито пък знаеше как да разговаря с жени. Хвана го яд на сладкодумните мъже, които умееха да свалят звезди. Хайде, престраши се, рече си той, доловил нейното раздразнение. И без това скоро ще умреш, така че кажи каквото ще казваш.

— Помислих си — започна той с грубия и агресивен тон на човек, който се пазари, — помислих си, госпожо Линдвал, че ме обичате.

Видя как раменете ѝ се вкамениха.

— Ах — възкликна тя. Тази мъжка суета. Колко погрешна представа бе имала за него през всичките тези години; смятала го беше за благоразумен, тактичен човек, когото едва ли не обвиняваше в

неспособност да изрази чувствата си. А се оказа просто поредният мъж, който се държеше като героите в книгите, а тя поредната жена, която се бе подлъгала.

Все още с гръб към него изрече:

— Заблудили сте се. — И се обърна да погледне този долен, подсмивващ се женкар, който явно бе направил пътека до хотелските стаи. — Но ви благодаря... — Не умееше да бъде саркастична и за миг се почуди как да продължи. — Благодаря ви, че ми показахте приюта за глухонеми.

Мина ѝ през ум да си прибере малиновия конфитюр, но прецени, че е некрасиво. Щеше да успее да хване вечерния влак. При мисълта да пренощува във Фалун ѝ призля.

Андерш Буден дълго време нямаше мисли в главата си. Гледаше как медният покрив постепенно потъмнява. Извади осакатената си ръка изпод завивката и я използва, за да разроши косата си. Бурканчето с конфитюр даде на първата сестра, която влезе в стаята му.

Едно от нещата, които бе научил в този живот и на които се уповаваше, бе, че от по-силната болка по-слабата минава. Защрака ли те зъб, не усещаш болката в навехнатия крак, премажеш ли си пръста, зъбоболът изчезва. Надяваше се — засега това беше само надежда, — че болките на рака, предсмъртните мъки, ще стопят сърдечното му страдание. Но не изглеждаше много вероятно.

Когато сърцето се съкруши, помисли си той, то се разцепва като дървото, по цялата дължина на талпата. В първите дни, когато постъпи в дъскорезницата, бе видял как Густаф Олсон взе една дебела дъска, заби в нея клин и леко го завъртя. Дъската се сцепи по протежение на дървесните влакна, от край до край. Това беше всичко, което трябваше да се знае за сърцето: къде да забиеш клина. После със завъртане, с жест, с дума можеш да го разрушиш.

Когато се свечери и влакът потегли покрай притъмняващото езеро, където бе започнало всичко, когато срамът и угризенията отслабнаха, тя се помъчи да събере мислите си. Това бе единственият начин да потисне болката: да мисли ясно, да се интересува само от

това, което се случва в действителност и което знаеше, че е истина. Едно бе разбрала: че мъжът, заради когото през последните двайсет и три години би напуснала съпруга и децата си във всеки един момент, заради когото би загубила репутацията и мястото си в обществото, с когото би избягала бог знае къде, не е и никога не е бил достоен за любовта ѝ. Аксел, когото уважаваше като добър баща и стълб на семейството, много повече заслужаваше да бъде обичан. Ала тя не го обичаше, не и ако чувствата ѝ към Андерш Буден бяха мярката за нещата. И в това бе трагедията на живота ѝ, разкъсван между липсата на обич към мъжа, който я заслужаваше, и обичта към мъжа, който не я заслужаваше. Този, когото бе смятала за гротмачта на живота си, за ярък фенер на палубата, се бе оказал само измамно отражение във водата. Нищо реално. Макар гордо да изтъкваше, че ѝ липсва въображение и няма вкус към легендите, бе допуснала половината ѝ живот да премине в лекомислени мечти. Не можеше да се каже, че не е водила порядъчен живот. Но нима това доказваше целомъдрието ѝ? Ако бе поставена на изпитание, нямаше да издържи и един миг.

Докато си даваше ясна и реална сметка за всичко, срамът и угризенията я обзеха отново, още по-силни. Тя откопча маншета на левия си ръкав и измъкна навитата около китката избеляла синя панделка. Пусна я на пода на вагона.

Когато чу приближаването на файтона, Аксел Линдвал хвърли цигарата си в празната камина. Пое пътната чанта от ръцете на жена си, помогна ѝ да слезе и плати на файтонджията.

— Аксел — каза тя с ведър мил глас, щом влязоха вкъщи, — защо когато ме няма, винаги пушиш?

Той я погледна. Не знаеше как да реагира. Не искаше да ѝ задава въпроси, ако с тях би я принудил да го излъже. Или да му каже истината. Еднакво се страхуваше и от двете. Мълчанието се проточи. Е, помисли си той, не можем до края на живота си да живеем заедно в мълчание. Така че накрая отговори:

— Защото обичам да пуша.

Тя се засмя. Стояха пред незапалената камина; той все още държеше чантата ѝ. Досещаше се, че в нея са побрани всички тайни, всички истини и всички лъжи, които той не желаше да чуе.

— Върнах се по-скоро, отколкото предвиждах.

— Да.

— Реших да не нощувам във Фалун.

— Да.

— Градът има дъх на медна руда.

— Да.

— Но покривът на „Света Кристина“ блести под лъчите на залязващото слънце.

— И аз така съм чувал.

Беше мъчително да гледа съпругата си в това състояние. От едната милостивост трябваше да я остави да изрече лъжите, които си е приготвила. Така че си позволи да попита:

— И как е... той?

— О, много е добре. — Тя не знаеше колко абсурдно звучи това, докато не го каза. — Но лежи в болницата. Много добре изглежда, но подозирам, че истината е друга.

— Обикновено хората, които са добре, не влизат в болница.

— Да.

Той съжали за сарказма си. Навремето един учител бе казал пред класа им, че сарказмът е проява на слабост. Защо се сети за това сега?

— И...

Досега не беше осъзнала, че ще трябва да опише посещенията си във Фалун; не несъществените подробности, а целта му. На тръгване си бе представяла, че когато се върне, всичко ще бъде съвсем променено и ще се наложи само да обясни тази промяна, каквато и да бе тя. Тягостното мълчание я хвърли в паника.

— Искан боксът му да стане твой. Конският бокс до църквата. Номер четири.

— Зная, че е номер четири. Сега си лягай.

— Аксел — каза тя, — във влака си мислих как ще остареем. Колкото по-скоро, толкова по-добре. Струва ми се, че когато си стар, нещата стават по-лесни. Това възможно ли е според теб?

— Лягай си.

Когато остана сам, той отново запали цигара. Лъжата ѝ беше толкова безсмислена, че дори можеше да е истина. Но пак се стигаше до същото. Ако беше лъжа, то истината бе, че отиде да види любовника си, този път съвсем открито. Бившият ѝ любовник? Ако

пък беше истина, подаръкът на Буден беше саркастична отплата за наскърбения съпруг от надсмиващия се любовник. От онези подаръци, които клюката обичаше и никога не забравяше.

От утре започваше остатъкът от живота му. Щеше да е различен, съвсем променен от мисълта колко голяма част от досегашния бе измамна. Щяха ли да му останат спомени, някакви мигове от миналото, неопетнени от онова, което току-що се потвърди? Може би тя беше права, двамата трябваше да се постараят да остарееят заедно и да се надяват, че с времето сърцата им ще станат безчувствени.

— Какво искате да кажете? — попита сестрата. Този пациент започваше да говори несвързано. Беше нещо обичайно в последните етапи на болестта.

— Рестото...

— Да?

— Рестото е за изстрелите.

— Какви изстрели?

— С пушка. Да събудят ехото.

— Моля?

Гласът му трепереше, докато повтаряше:

— Рестото е за изстрелите, които ще събудят ехото.

— Извинете, господин Буден, не разбирам за какво говорите.

— Тогава се надявам никога да не разберете.

* * *

На погребението на Андерш Буден ковчегът му, скован от бял бор, изсушен и набичен на един хвърлей от градския площад, бе поставен пред резбования олтар, донесен от Германия по време на Трийсетгодишната война. Викарият оприличи управителя на дъскорезницата на високо дърво, повалено от Божията брадва. Не за пръв път паството чуваше това сравнение. Пред църквата конски бокс номер четири стоеше празен в знак на почит към покойника. Той не беше посочил приемник в завещанието си, а синът му живееше в

Стокхолм. След съответното допитване боксът бе присъден на капитана на параходчето, видна личност с граждански заслуги.

КАКВИ НЕЩА ЗНАЕШ

1

— Кафе за вас, дами?

И двете вдигнаха очи към келнера, но той вече навеждаше каничката към чашата на Мерил. Когато ѝ наля, премести поглед, но не към Джанис, а към чашата на Джанис. Тя я похлупи с длан. След всички тези години така и не разбра защо с появата на келнера американците моментално си поръчват кафе. Те пиеха горещо кафе, после студен портокалов сок, после още кафе. Ама че глупави навици.

— Не искате ли кафе? — попита келнерът, сякаш жестът ѝ не беше достатъчно красноречив.

Той беше препасал зелена престилка от лен, а по косата му имаше толкова гел, че си личеше къде е минало всяко зъбче на гребена.

— Ще пия чай. По-късно.

— „Инглиш Брекфаст“, „Ориндж Пекоу“, „Ърл Грей“?

— „Инглиш Брекфаст“. Но по-късно.

Келнерът се отдалечи, сякаш бе засегнат, и пак избегна зрителния контакт. Джанис не беше изненадана, а още по-малко обидена. Те бяха две възрастни жени, а той вероятно гей. Струваше ѝ се, че американските келнери стават все по-хомосексуални или поне по-открито го показваха. Може би винаги са си били такива. В края на краищата вероятно бяха подходящ персонал за самотни бизнесмени. Ако се предположеше, че самотните бизнесмени също са с обратни наклонности, което, призна си тя, невинаги беше вярно.

— Яйцата на очи ми изглеждат нелоши — каза Мерил.

— Яйца на очи звучи добре. — Но потвърждението на Джанис не означаваше, че ще си ги поръча. Според нея яйцата на очи се ядяха на обяд, а не сутрин. В това меню имаше много неща, които, ако питаха нея, не ставаха за закуска: гофрети, палачинки, арктическа камбала. Рибата за закуска? Това не го разбираше. Навремето Бил обичаше пушена херинга, но Джанис му я разрешаваше само когато отсядаха в хотел. Умирисва кухнята, отсичаше тя. А и от нея цял ден се оригваш.

Което си беше най-вече, макар и не изцяло, негов проблем. Колко кавги бяха имали заради тая риба.

— Бил обичаше пушена херинга — каза тя с умиление.

Мерил я погледна, чудейки се дали не ѝ се губи логическата нишка в разговора.

— Ти, разбира се, не познаваш Бил — каза Джанис, сякаш се извиняваше, че съпругът ѝ е проявил наглостта да умре, преди да се запознае с Мерил.

— Скъпа моя — рече Мерил, — що се отнася до мен, на езика ми е все „Том това, Том онова“, трябва да ме прекъснеш, че започна ли, не млъквам.

Отново заразглеждаха менюто, след като се споразумяха донякъде за условията, при които ще премине закуската.

— Ние ходихме да гледаме „Тънка червена линия“ — каза Джанис. — Много ни хареса.

Мерил се зачуди кои може да са тези „ние“. Навремето това би означавало „аз и Бил“. А сега? Или Джанис просто си говореше по навик? Може би дори след трите години, откакто овдовя, не можеше да премине на „аз“.

— На мен не ми хареса — отсече тя.

— Ооо! — Джанис хвърли кос поглед към менюто, сякаш то щеше да ѝ подсказе нещо. — На нас ни се видя много добре направен.

— Да — каза Мерил. — Но аз го намирам за... ами за скучен.

— Ние пък не харесахме „Звезден глас“ — рече Джанис в старанието си да не остане по-назад.

— Ах, обожавам го.

— Право да ти кажа, отидохме само заради Майкъл Кейн.

— Ах, обожавам го.

— Дали е спечелил „Оскар“?

— Кой, Майкъл Кейн ли? За „Звезден глас“?

— Не, искам да кажа... за всичко.

— За всичките си роли? Според мен го заслужава. След толкова години.

— Да, след толкова години. Той трябва да гони нашата възраст.

— Така ли мислиш? — Според Мерил приятелката ѝ прекаляваше с разговорите за старостта или най-малкото за напредването на годините. Сигурно защото беше типична европейка.

— Е, и да е поизостанал малко, скоро ще ни настигне — каза Джанис.

И двете се замислиха над тези думи и после се разсмяха. Не че Мерил беше съгласна с тях, макар да ги преглътна заради шегата. Филмовите звезди имаха способността да не остаряват с нормалното темпо. И това нямаше нищо общо с пластичната хирургия. Просто някак си се задържаха на възрастта, когато си ги гледал за пръв път. Дори когато започваха да играят по-зрели герои, хората си имаха едно наум. Продължаваха да ги мислят за млади, играещи роля на старци, често пъти не много убедително.

Мерил обичаше Джанис, но я смяташе за малко старомодна. Държеше на сивото, бледозеленото или бежовото и беше оставила косата си със сиви кичури, но от това нямаше полза. Толкова естествено ѝ стоеше, че изглеждаше като боядисана. Дори този голям шал, забоден на рамото ѝ с небрежен замах, беше зеленикавосив, ей богу! Но категорично не вървеше на панталон, поне не на нейния. Жалко. Сигурно навремето е била симпатична. В никакъв случай красива, разбира се. Но симпатична, да. Хубави очи. Поне като се вгледаш в тях. Ала Джанис не правеше нищо, за да привлече внимание върху очите си.

— Това, което става на Балканите... ужас е — каза тя.

— Да. — Мерил отдавна бе престанала да чете тези страници на „Сън-Таймс“.

— Милошевич трябва да бъде вразумен.

— Не знам какво да мисля.

— Сърбите никога няма да си променят нрава.

— Не знам какво да мисля — повтори Мерил.

— Сещам се за Мюнхен.

Тези думи като че ли сложиха край на дискусиата. Напоследък Джанис често повтаряше „Сещам се за Мюнхен“, с което всъщност искаше да каже, че в ранното си детство е чувала възрастните да споменават Мюнхен като пресен пример за позорно предателство. Но не си струваше да се обяснява, за да не развали убедителността на изявлението.

— Аз май ще си поръчам само мюсли с плодове и ядки и препечен пълнозърнест хляб.

— Винаги това си поръчваш — отбеляза Мерил, макар и не раздразнено, а по-скоро снизходително.

— Да, но ми е приятно да си мисля, че мога да си поръчам нещо друго. — А и всеки път, когато ядеше мюсли с ядки, трябваше да внимава за разклатения си кътник.

— Е, аз мисля да си взема яйца на очи.

— Винаги това си поръчваш — отвърна Джанис. Яйцата запичаха, пушената херинга те караше да се оригваш, гофретите не вървяха за закуска.

— Ще го повикаш ли да дойде?

Типично за Мерил. Тя винаги пристигаше първа и избираше мястото, от което не можеш да уловиш погледа на келнера, без да си разтегнеш вратните жили. Така че на Джанис не ѝ оставаше друго, освен да помахва от време на време и да се мъчи да не изглежда засегната, когато келнерът показваше, че има по-важни неща за вършене. Подобно неудобство изпитваше при спирането на такси. Вече изобщо не те забелязват, мина ѝ през ума.

2

Всеки първи вторник от месеца се срещаха тук, в салона за закуска на „Харбървию“, сред забързани бизнесмени и разтакаващи се летовници. И в пек, и в дъжд, казваха си те. И небето да се продъни, и морето да ни залее, каквото и да става. Всъщност стана и нещо повече — оперираха тазобедрената кост на Джанис, а Мерил се подлъга да отиде на кошмарна екскурзия до Мексико с дъщеря си. Но извън това през последните три години срещите им бяха най-редовни.

— Вече съм готова за чая — каза Джанис.

— „Инглиш Брекфаст“, „Ориндж Пекоу“, „Ърл Грей“?

— „Инглиш Брекфаст“. — Каза го с нервна рязкост, което накара келнера да спре да оглежда масата. Беглото кимване от негова страна едва ли можеше да мине за извинение.

— Веднага пристига — каза той в крачка.

— Мислиш ли, че е вазелинче? — Джанис сама се зачуди защо се е постарала да избегне модерните думи, но, ако не друго, поне прозвуча по-ефектно.

— Изобщо не ме интересува — каза Мерил.

— Нито пък мен — каза Джанис. — Особено на моята възраст. Все едно, от тях стават много добри келнери. — Коего не беше вярно, затова тя добави: — Така казваше Бил. — Доколкото си спомняше, Бил не беше казвал нищо подобно, но посмъртната му подкрепа ѝ вършеше работа, когато се оплетеше.

Погледна към Мерил, която беше с винено сако върху лилава пола. На ревера ѝ имаше позлатена брошка с размерите на статуетка. Късо подстриганата ѝ сламеноруса коса беше неестествена и безпардонно неубедителна — коса, която просто заявяваше: с настоящата боя ви напомням, че навремето бях руса... малко или много. Беше по-скоро меморандум, а не цвят на коса, помисли си Джанис. Жалко за Мерил: тя, изглежда, не разбираше, че след определена възраст жените не бива повече да претендират, че са каквито някога са били. Трябваше да се подчиняват на времето.

Неутралност, умереност, достойнство, ето какво се изискваше от тях. Упорството на Мерил сигурно произтичаше и от факта, че е американка.

Ако имаха нещо общо помежду си — освен съдбата на вдовици, — то това бяха ниските кожени обувки със специални подметки против хлъзгане. Джанис ги откри в каталог за поръчки по пощата и за нейно учудване Мерил поиска същите. Чудесни бяха за мокри паважи, както се изразяваше Джанис, а тук, на северното тихоокеанско крайбрежие, валеше ужасно много. Постоянно я питаха дали времето не ѝ напомня за Англия и тя винаги отговаряше „Да“, винаги имайки предвид „Не“.

— Той не споделяше мнението, че такива хора трябва да служат във въоръжените сили, но не беше с предразсъдъци, това искам да кажа.

В отговор Мерил заби вилица в яйцето си.

— Когато бях млада, хората бяха далеч по-дискретни относно личния си живот.

— И аз — побърза да каже Джанис. — Имам предвид, когато и аз бях млада. Което ще да е било горе-долу по същото време. — Мерил я погледна и Джанис, прочела в очите ѝ укор, добави: — Макар и в друг край на света, разбира се.

— Том винаги казваше, че можеш да ги познаеш по походката. Не че ме засяга. — Май не беше точно така.

— Каква им е походката? — Задавайки този въпрос, Джанис сякаш си възвърна любопитството от младостта си, преди женитбата.

— Е, много добре знаеш.

Джанис впери очи в Мерил, която се зае с яйцата на очи. Ако това беше някакъв намек, тя не го схващаше. Не беше забелязала как ходи келнерът им.

— Не знам — каза тя, усещайки, че невежеството ѝ е неуместно, почти инфантилно.

С разперени пръсти, искаше да каже Мерил. Но вместо това в разрез с привычките си извърна глава и викна „Кафе!“, с което изненада и Джанис, и келнера. Вероятно търсеше нагледен пример.

Когато се обърна към масата, отново стана съдържана.

— Том беше в Корея — каза тя. — Получи медал за храброст, онзи с дъбовите листа.

— Моят Бил също служи във войската. Е, по онова време всеки го правеше.

— Толкова било студено, че оставиш ли канчето си с чая на земята, той се превръщал в кафяв лед.

— Пропусна Суецката криза. Беше в запаса, но не го мобилизираха.

— Толкова било студено, че трябвало да си потопиш бръснача в гореща вода, преди да го използваш.

— На него армията му харесваше. Той беше много общителен, моят Бил.

— Толкова било студено, че ако пипнеш танка, кожата ти се свличала.

— Може би по-общителен от мен, трябва да си призная.

— Дори бензинът замръзвал. Бензинът.

— В Англия имахме една страшно студена зима. Точно след войната. През четирийсет и шеста, мисля, а може и седма да е било.

Мерил внезапно се подразни. Какво общо имаха неволите на Том със студа в Европа? Ама наистина!

— Как е мюслито ти?

— Твърдо е за моите зъби. С този разклатен кътник. — Джанис извади един лешник от купичката си и почука с него по ръба ѝ. — Прилича малко на зъб, нали? — Глупавото ѝ хихикане още повече подразни Мерил. — Какво мислиш за металокерамиката?

— Том си умря с всичките зъби в устата.

— И Бил така. — Това беше много далеч от истината, но ако беше казала по-малко, щеше да е предателство спрямо него.

— Не могли да забият лопата в земята, да погребат умрелите.

— Кой не могъл? — Под втренчения поглед на Мерил Джанис се досети. — Да, разбира се. — Усещаше пристъп на паника. — С гробове или не, мисля, че в някакъв смисъл не е било важно.

— В какъв смисъл?

— О, няма значение.

— В какъв смисъл? — Мерил обичаше да казва — на себе си и на другите, — че макар да не ѝ допадаха разногласията и острият тон, държеше нещата да се назовават точно.

— В такъв, че... ами хората, които е трябвало да погребат... ако е било толкова студено... разбираш какво искам да кажа.

Мерил разбираше, но предпочете да остане непреклонна.

— Истинският войник винаги погребва своите мъртви. Трябва да го знаеш.

— Да — каза Джанис, която си спомни филма „Тънка червена линия“, но не пожела да го спомене. Странно, че Мерил бе решила да се държи като някаква надута вдовица на военен. Джанис знаеше, че Том просто е бил мобилизиран. Тя знаеше едно друго за него. Какво говореха в лагера. Какво видя със собствените си очи.

— Аз, разбира се, не познавам мъжа ти, но всички говореха за него със суперлативи.

— Том беше чудесен — каза Мерил. — Оженихме се по любов.

— Чувала съм, че бил всеобщ любимец.

— Любимец ли? — Мерил повтори думата, сякаш беше крайно неуместна в дадения случай.

— Така разправят.

— Човек трябва да гледа бъдещето — каза Мерил. — Да го гледа с широко отворени очи. Няма друг начин. — Това ѝ беше казал Том, когато умираше.

По-добре да гледаш бъдещето, отколкото миналото, помисли си Джанис. Наистина ли нищичко не подозираше? Внезапно си спомни гледката от прозореца на една тоалетна — зад живия плет един мъж с почервеняло лице сваля ципа си, една жена го отблъсква с ръка, мъжът натиска надолу главата ѝ, жената се дърпа, карат се като в пантомима, докато глъчката от празненството ехти под нея, мъжът склепва врата на жената, натиска я надолу, жената се изплюва върху члена му, мъжът я удря по темето, всичко за двайсетина секунди, сцена на похот и гняв, двамата се разделят, героят от войните, любещият съпруг и прословутият сваляч си вдига ципа, някой натиска бравата на тоалетната, Джанис замаяна слиза в залата и моли Бил веднага да я закара у дома, Бил коментира цвета на лицето ѝ и го отдава на някоя и друга чаша в повече, която сигурно е гаврътнала, без да я забележи, Джанис му се сопва в колата, после се извинява. През годините се насилваше да забрави тази сцена, избутваше я назад в съзнанието си, сякаш по някакъв начин бе свързана с нея и Бил. После, след като Бил почина и тя се запозна с Мерил, имаше друга причина да я забрави.

— Казаха ми, че никога няма да преживея смъртта му. — На Джанис ѝ се стори, че тонът на Мерил е отвратително самодоволен. —

Самата истина. Никога няма да я преживея. Нашето беше брак по любов.

Джанис намаза с масло една препечена филийка. Тук поне не ти поднасяха хляба намазан както на други места. Още един американски обичай, с който не можеше да свикне. Опита се да развинти капачето на бурканче с мед, но китките ѝ бяха слаби. После се помъчи да отвори къпиновото желе и претърпя същия неуспех. Мерил сякаш не забелязваше. Джанис напъха в устата си триъгълната филийка.

— Трийсет години Бил не погледна друга жена. — Избълва наслоилата се агресивност подобно на оригване. Предпочиташе да се съгласява със събеседниците си и се опитваше да е мила с тях, но понякога напрежението от това усилие я подтикваше да изрече нещо, което я изненадаваше. Не самото нещо, а фактът, че го казва. Неспособността на Мерил да реагира я нахъси още повече. — Трийсет години Бил не погледна друга жена.

— Убедена съм, че е така, скъпа.

— Когато почина, бях съкрушена. Съсипах се. Почувствах, че животът ми е свършил. И наистина. Гледам да не се самосъжалявам, старая се да се развличам, не, по-точно казано, да се разсейвам, но аз си знам какво ми е. Животът ми мина и аз съм го погребала.

— Том често ми казваше, че само като ме види насреща си, сърцето му запява.

— Бил нито веднъж не забрави годишнината от сватбата ни. Нито един път за трийсет години.

— Том беше измислил нещо безкрайно романтично. Отиваме за уикенда на планина и в хотела се регистрираме с фалшиви имена. Записваме се като Том и Мерил Хъмфри или Том и Мерил Карпентър, или Том и Мерил Деливио и се представяме така през целия уикенд, а на тръгване той плаща в брой. Това ни създаваше... тръпка.

— Една година Бил се престори, че е забравил. Не ми поднесе цветя сутринта, каза ми, че ще работи до късно и ще хапне набързо на бюрото си. Постарах се да не мисля за това, но малко ми се развали настроението и ето че някъде следобед ми позвъниха от таксиметровата фирма да проверят важи ли поръчката за седем и половина до Френския ресторант. Представяш ли си? Беше предвидил дори това да имам няколко часа на разположение. И беше успял тайно

да си занесе в службата най-хубавия костюм, да се преоблече след работа. Беше невероятна вечер! Ааах!

— Като тръгнах за болницата, винаги се издокарвах. Казвах си, Мерил, все едно колко се окайваш, постарай се да изглеждаш такава, за която си струва Том да живее. Дори си купувах нови тоалети. А той: „Душичко, тази дреха не съм я виждал, нали?“ И ми се усмихваше.

Джанис кимна, представяйки си сцената по-различно: свалчът на базата на смъртно легло, виждащ, че жена му пилее пари за нови дрехи, да се издокара пред някой, който ще го замести. В мига, когато тази мисъл ѝ хрумна, тя се засрами и побърза да каже:

— Бил ми обеща, че ако има начин да ми прати вест... от онзи свят, ще го открие. Все някак щял да ми се обади.

— Лекарите ми казаха, че не са виждали друг човек, който да се бори толкова дълго със смъртта. За това се искало голям кураж. Има медал за храброст, отвърнах им аз.

— Но предполагам, че дори да се е опитвал да ми прати вест, не съм успяла да разпозная формата, под която е дошла. С това се успокоявам. Макар че мисълта за Бил, който се мъчи да се свърже с мен и вижда, че не го разбирам, е направо непоносима.

Сега пак ще подхване глупостите за прераждането, помисли си Мерил. Как всички се завръщаме като катерички. Виж какво, мойто момиче, мъжът ти не само е мъртъв, ами и когато беше жив, ходеше с разперени пръсти, схващаш ли? Не, вероятно не схващаше. В базата мъжът ти беше известен като дребния английски педал в администрацията. Беше лява резба, ясно? Не че някога щеше да ѝ го каже в лицето. Въпросът беше много деликатен. Джанис щеше да се съсипе.

Странно чувство. Знаейки истината, Мерил имаше усещане за превъзходство, но не и за власт. Помисли си, ето сега, когато онзи дребен педал, мъжа ѝ, го няма, някой трябва да се грижи за нея и доброволката май си ти, Мерил. Понякога тази жена може да ти изпили нервите, но Том нямаше да има нищо против да ѝ помогнеш.

— Още кафе, дами?

— За мене нов чай, ако обичате.

Джанис очакваше да ѝ предложат за пореден път избор между „Инглиш Брекфаст“, „Ориндж Пекоу“ и „Ърл Грей“. Но келнерът

просто прибра миниатюрната каничка, която американците чудно как смятаха достатъчна за сутрешния чай.

— Как е тазът ти? — попита Мерил.

— О, много по-лесно ходя вече. Добре, че се реших.

Когато келнерът се върна, Джанис погледна каничката и каза рязко:

— Искан нов чай.

— Моля?

— Казах, че искам нов чай. Не ви помолих само за още топла вода.

— Моля?

— Това — каза Джанис и посегна към жълтия етикет, който висеше изпод похлупачето — е същата стара торбичка. — Тя изглежда гневно високомерния младеж. Беше сърдита не на шега.

После се зачуди защо той се намуси толкова и защо Мерил внезапно прихна, вдигна чашката с кафе и каза: „Наздраве за теб, скъпа моя.“

Джанис взе своята празна чаша и те се чукнаха, изтръгвайки от порцелана глухо, неотекващо тракване.

3

— За колена при него и никъде другаде. Тя седна зад волана още на третия ден.

— Много бързо — каза Мерил.

— Онзи ден срещнах Стийв.

— И?

— Зле е.

— Със сърцето, нали?

— И ужасно е напълнял.

— Това е лошо.

— Мислиш ли, че има връзка между сърцето и сърцето?

Усмивайки се, Мерил поклати глава. Каква чудачка беше тази Джанис. Никога не знаеш в каква посока ще скочи.

— Не вдявам, Джанис.

— Добре де, мислиш ли, че можеш да получиш сърдечен пристъп от влюбване?

— Не знам. — Позамисли се. — Но знам едно друго нещо, от което можеш да го получиш. — Джанис я погледна недоумяващо. — Като Нелсън Рокфелер.

— Той какво?

— Така е умрял.

— Как така?

— Казват, че работел до късно над една книга за изобразителното изкуство. Но аз изобщо не го вярвам. — Мерил изчака да се убеди, че Джанис се досеща.

— Какви неща знаеш, Мерил. — И аз какви неща знам.

— Да, какви неща знам...

Джанис побутна закуската да освободи място за лактите си. Половин купичка мюсли и препечена филийка. Две чаши чай. Напоследък толкова бързо отделяше течностите, които изпиваше. Погледна насреща към Мерил с клонестия нос и неубедително русата коса. Тя ѝ беше приятелка. И заради това Джанис щеше да ѝ спести

нещата, които знаеше за ужасния ѝ съпруг. Добре, че се запознаха чак като вдовици. Бил щеше да се погнуси от Том.

Да, тя ѝ беше приятелка. И все пак... Не ѝ ли беше по-скоро съюзница? Както навремето, когато животът ѝ започваше. Като дете си мислиш, че имаш приятели, но всъщност те са ти само съюзници — хора на твоя страна, които се грижат за теб, докато пораснеш. После — в нейния случай — те си отидоха, тя вече беше голяма и се появиха Бил и децата, децата напуснаха, Бил умря. А после? Пак бяха нужни съюзници, хора, които да се грижат за теб до края. Съюзници, които помнеха Мюнхен, старите филми, все още ненадминати, дори да се мъчиш да харесаш новите. Съюзници, които ти помагат да се оправиш с данъчните декларации и ти отварят бурканчетата с мармалад. Съюзници, които се притесняват за парите като теб, макар да подозираш, че някои от тях имат повече, отколкото дават да се разбере.

— Ти чу ли, че в Станхоуп са удвоили депозита? — попита Мерил.

— Не, колко е сега?

— Хиляда на година. А беше петстотин.

— Е, вярно че мястото е хубаво. Но стаите са много малки.

— Те навсякъде са малки.

— А на мен ми трябва две стаи. Една не ми стига.

— Всеки се нуждае от две стаи.

— Стаите в Нортън са големи. И е в центъра на града.

— Но разправят, че там ходят големи досадници.

— И аз така чух.

— Уолингфорд не ми допада.

— И на мен не ми допада Уолингфорд.

— Май ще трябва да се спра на Станхоуп.

— Ако току-така вдигат двойно депозита, откъде си сигурна, че няма да вдигнат и таксите тъкмо когато се нанесеш?

— Там, където е Стийв, са измислили добра схема. Молят те да изпратиш писмо с какво можеш да си от полза — например да закараш някого до болницата, да сглобиш етажерка или да попълваш данъчни декларации.

— Чудесна идея.

— Доколкото не ставаш прекалено зависим от други хора.

— А не бива.

— Уолингфорд не ми допада.

— Уолингфорд не ми допада.

Погледнаха се сговорчиво.

— Келнер, ще разделите ли сметката?

— О, ние можем и сами да я разделим, Мерил.

— Но аз ядох яйца.

— О, я стига глупости. — Джанис извади десетдоларова банкнота. — Това достатъчно ли е?

— Пада се по дванайсет, ако ще делим по равно.

Типично за Мерил. Дяволски типично. При всичките пари, които ѝ е оставил свалячът. Хиляда долара годишно само да е в списъка на чакащите ѝ се виждаха нищо пари. Да не говорим, че и сок пи, освен че яде яйца. Но Джанис просто отвори портмонето си, извади две банкноти по един долар и каза:

— Да, по равно.

ХИГИЕНА

— Ето ни на път, момче. — Сакът му бе подпрян между седалките, шлиферът му сгънат до него. Билет, портфейл, несесер, презервативи, списък със задачи. Проклетият списък със задачи. Докато влакът потегли, гледаше право пред себе си. Не си падаше по сълзливите сбогувания: надвесен над прозореца, развяваш кърпа и бършеш очи. Не че сега прозорците се отваряха: седиш в тия конски вагони редом с други глупави старчоци, пътуващи с намаление, и зяпаш през запечатани стъкла. И не че Памела щеше да е на перона, ако той все пак погледнеше навън. Сигурно сега беше на паркинга и ожулваше джантите в бетонния бордюр, докато се мъчеше да приближи астрата до колонката за таксуване. Тя винаги роптаеше срещу мъжете, които са измислили бариерите, без да осъзнават, че жените са с по-къси ръце. Той й казваше, че това не е извинение да се ежи на бордюра. Като не става с протягане, просто слизаш от колата бе, жено. Тъй или иначе, тя трябва да беше вече там, изтезвавайки някоя гума като един вид личен принос в битката между половете. Беше вече там и за да не вижда, че не я поглежда от влака. А той не я поглеждаше, защото тя настояваше да добави нови задачи към проклетия списък. В последния момент, по дяволите.

Синьо сирене от „Пакстън“. Разноцветни конци, игли, ципове и копчета по опис. Уплътнители за херметически буркани по опис. Пудра на прах „Елизабет Арден“. Това добре. Но всяка година имаше нещо, което й щукваше в последната секунда, с цел да го накара да кръстосва града надлъж и шир. Намери нова чаша да попълним сервиза — разбирай, да заменим чашата, която ти, Джако Джаксън, майор от запаса, поне на книга, но всъщност изправен пред военен съд от домашното началство, счупи нарочно и злонамерено, след като прекали с бирата. Безполезно бе да й напомня, че този вид чаши не се продават още отпреди да купят сервиза на старо. Тази година номерът беше: Иди в големия „Джон Луис“, магазина за домашни потреби на Оксфорд Стрийт, и виж продават ли резервни купи за миксера, защото

нашата се пукна, когато я изпусна да не казвам кой, но моторчето още е здраво. И там, на паркинга, размаха насреща му работещата част с намерение да му я връчи, за да не купи друг размер или вид. Помъчи се да я напъха в сака му. Ааах!

От друга страна, правеше хубаво кафе и той не можеше да си криви душата. Постави термоса на масичката и разкъса вакуумираното пакетче. Шоколадови бисквити. Десертчетата на Джако. Още ги наричаше така. Смешно ли звучеше? Толкова млад ли си, колкото се чувстваш, или толкова стар, колкото изглеждаш? Според него това беше днес големият въпрос. Може би единственият. Наля си кафе и загриза бисквита. Познатият пастелен зелено-сив английски пейзаж го успокои и скоро му олекна. Овце, крави, дървета с бухнали прически. Ленив канал. Спеша тоя канал, старшина. Тъй вярно, сър.

Харесваше си тазгодишната картичка. Гвардейска сабя в ножница. Хитроумно, нали? Беше време, когато изпращаше картички с топове и прочути бойни полета от Гражданската война. Е, тогава беше по-млад. Скъпа Бабс, обяд на 17-о число т.м. Освободи си следобеда. Вечно твой, Джако. Просто и ясно. Никога не слагаше картичките в плик. Правила за укриване, раздел 56, т. 12: малко вероятно е врагът да забележи нещо, което стои точно пред очите му. Дори не си правеше труда да иде до Шрусбъри. Направо пъхваше картичката в пощенската кутия на селото.

Толкова млад ли си, колкото се чувстваш, или толкова стар, колкото изглеждаш? Кондукторът или контрольорът, или мениджърът на влака, или както там го наричаха в днешни дни, дори за миг не го погледна. Само хвърли едно око на двупосочния пенсионерски билет, важащ в работни дни, и го причисли към безобидните и безинтересните — някакъв скъперник, който си носи кафето от къщи, за да пести. Самата истина. С пенсията кое по-напред? Отдавна се отказа от членството си в клуба. Като изключим годишната вечеря на полка, можеше и да не стъпи в града, ако се довереше на местния фелдшер да му поправи ченето. Най-разумно му се струваше да отседне в пансион край гарата. Ако на закуска се натъпчеш и скришом си загънеш някоя наденичка, вързал си деня. В петък по същия начин и то станало време да се прибиращ у дома. Обратно в казармата. Рапортуваш за изпълнението на мисията, всички купи и миксери са налице и в пълна изрядност, *мадам*.

Не, още няма да мисли за завръщането. Това беше годишният му отпуск. Неговите два дни свобода. Беше подстриган, както си му е редът. Блейзерът му беше минал през химическото чистене, както си му е редът. Той беше порядъчен човек с порядъчни желания и удоволствия. Макар тези удоволствия да не бяха така бурни, както навремето. Да речем, че бяха различни. С годините все по-малко носиш на пиене. Не можеш да се наливаш както преди. Затова внимаваш с чашките, глътката ти е по-сладка и накрая пак ти се замотава главата. И в повечето случаи се получаваше. Макар и невинаги. И с Бабс беше така. Като се сетеше за първата им среща, преди толкова години. Чудно, че изобщо бе запомнил нещо в онова състояние. Имаше и друго: макар да бе на градус, на малкия приятел не му се отрази. Три пъти се надигна. Ах ти, Джако, пес разгонен. Един път за здрасти, един път за как си и един път за довиждане. Тъй де, защо иначе ще продават ония гумени батковци в опаковки по три? На някои тройката сигурно им стигаше за седмица, но ако нарочно си пестил, както той...

Факт, че не успяваше да изопне гумата, както навремето. И малкият приятел не беше способен на хеттрик. Но и един гол не беше зле, когато си почнал да се возиш с намаление. Не биваше да натяга пружината докрай. А мисълта, че Памела трябва да преживее такова нещо...

Не, нямаше намерение да натяга пружината. Сабята да си стои в ножницата, а те ще си поделят само половин бутилка шампанско. Едно време изпиваха цяла. Три чаши и двамата, по една за всеки рунд. Сега едва се справяха с малката бутилка — от намалените в магазина за алкохол до гарата, — а понякога и нея не изпиваха. Напоследък Бабс получаваше киселини от няколко глътки, а той пък не искаше да се явява наквасен на вечерята на полка. Повечето време прекарваха в приказки. Дори подремваха.

Не упрекваше Памела. На някои жени просто им секваше желанието след промяната. Не можеш да се бориш с биологията, виновни няма. Въпрос на женски механизъм. Настройваш машинката, тя изработва това, за което е измислена — произвежда потомство, Дженифър и Майк са живи свидетелства, — и после се изключва. Майката Природа спира да смазва частите. Нищо чудно, нали Майката Природа е от женски пол. Виновни няма. Грешката не беше негова. Той

просто искаше да се увери, че неговата машинка е годна за работа. Старият татко Мерак още смазваше частите. Въпрос на хигиена, наистина.

Да, точно така. Той беше откровен със себе си по този въпрос. Нямаше какво да го увърта. Не вървеше да обяснява тия работи на Пам, но след като не се срамуваше да се погледне в огледалото за бръснене... Чудеше се успяват ли и ония приятелчета, които седяха срещу него на вечерята преди две години. Какви ги плещеха само. Много от старите порадки в офицерския клуб бяха изчезнали или зачеркнати, така че тия дребни пуяци се появиха нафиркани и се заядоха с нежния пол още преди да дойде виното. Той лично би ги изправил на съд. Струваше му се, че напоследък в армията служат твърде много умници. Трябваше да ги слуша тия тримата да философстват, сякаш са попили цялата мъдрост на вековете. „Бракът е това, което можеш да измъкнеш от него“ — каза главатарят и другите кимнаха в съгласие. Но не от това му преседна. А после, когато онзи започна да обяснява, по-точно да се хвали как отново подновил близостта със стара позната от времето, преди да срещне жена си. „Не се брои — заяви единият от другите умници. — То е заварено положение, не се брои.“ На Джако му трябваше време да схване недомлъвката и когато я разбра, тя не му се понрави. На това му се казваше шикалкавене.

И той ли беше такъв навремето, когато срещна Бабс? Дума да не става. Той не се преструваше, че нещата не са такива, каквито са. Не си казваше: Ох, тогава ми беше замаяна главата, или: Ако Пам не беше каквато е сега. Нито пък си казваше: Защото Бабс е руса, а аз винаги съм си падал по блондинки, което е странно, защото Пам е брюнетка, а може и да е тъкмо заради това. Бабс беше симпатична, беше там онази вечер, беше руса и те удариха гонга три пъти. Друго нямаше. Освен че я запомни. Запомни я и на следващата година пак я потърси.

Беше разперил ръка на масата пред себе си. Негова ръка плюс един пръст, толкова беше диаметърът на купата за миксера. Разбира се, че ще запомня, беше й казал, нали не мислиш, че ръката ми ще се смали в следващите двацет и четири часа? Не, не слагай миксера в сака ми, Памела, казах, че не искам да го мъкна до града. Можел да провери дали „Джон Луис“ не работят до късно тази вечер. Да им се обадел от гарата, та да прескочи дотам още днес вместо утре. Така щял

да спести време. А на сутринта да изпълни всички други поръчки. Планирай си задачите, Джако.

На следващата година не беше сигурен дали Бабс го помни, но все едно, тя се зарадва, че го вижда. Беше купил бутилка шампанско, от обезценените, и това бетонира нещата. Остана при нея целия следобед, разказа ѝ за себе си и пак удариха гонга три пъти. Обеща да ѝ прати картичка, когато има път насам, и така се започна. А сега ставаха... колко? Двайсет и две, двайсет и три години? На десетата годишнина и занесе цветя, на двайсетата саксия. Бегония. Мисълта за нея раздвижваше жилите му в онези мразовити сутрини, когато излизаше да нахрани кокошките и да нарине въглища от бараката. Бабс беше — как го казваха в днешни дни? — неговият светъл прозорец. Веднъж тя се опита да сложи край — излизам в пенсия, пошегува се, — но той не го допусна. Не даде и дума да се издума, готов беше да ѝ вдигне скандал. Тя склони и го погали по лицето, а на следващата година, като ѝ прати картичката, сърцето му трепереше от страх, но Бабс удържа на думата си.

Вярно, бяха се променили. С всички е така. Ето Памела: откакто децата изхвъркнаха, едно си знаеше — градината, та градината, примираше по кучета, офъка си косата по-ниско от райграса и вечно ходеше с парцал в ръка. Той обаче не виждаше голяма разлика от дните, преди да стане първа чистофайница. Не щяла да мръдне от къщи, била се напътувала. Беше ѝ казал, че сега времето е в техните ръце, което хем беше така, хем не. Повече време имаха, по-малко неща свършваха, такава беше истината. И не е да речеш, че мързелуваха.

Той също се беше променил. Качеше ли се на стълба да чисти улуците, сърцето му слизаше в петите. Нещо, което беше вършил двайсет и пет години, ей богу, това му беше първата задача в списъка през пролетта, а и с къща на един етаж никога не си далеч от земята, но пак го беше страх. Не че ще падне, не от това. Винаги закрепваше стълбата добре, не му се виеше свят и знаеше, че дори да падне, на трева ще е. Но просто защото, както си стоеше там, надвесил нос над улука, и чегърташе с лопатката мъх, гнили листа и кал и събаряше недовършените лястовичи гнезда, и оглеждаше има ли счупени керемиди и изправена ли е антената на телевизора, както си стоеше там, напълно защитен, обут в ботуши, облякъл дебело яке, нахлузил вълнена шапка и гумени ръкавици, понякога усещаше, че му потичат

сълзи, но знаеше, че не е от вятъра, и стоеше вдървен на пречката, стискаше с едната си отмаляла ръка улука и се преструваше, че с другата ръчка нещо в улея от дебела пластмаса, а всъщност трепереше от страх. Дяволски страх.

Обичаше да си мисли, че Бабс не се променя и тя не се променяше, не и в неговите очи, в спомените и очакванията му. Но същевременно той забелязваше, че косата ѝ не е така руса, както някога. А и след като я убеди да не излиза в пенсия, тя също се промени. Не искаше да се съблича пред него. Стоеше с нощница. Получаваше киселини от шампанското. Една година ѝ занесе най-скъпото, но резултатът беше същият. Все по-често загасяше лампата. Не полагаше някогашните усилия да разпали в него огън. Заспиваше, когато и той заспиваше, понякога и по-рано.

Но тя продължаваше да е онова, за което той жадуваше, докато хранеше кокошките, ринеше въглища, стържеше улука с потекли сълзи, които размазваше по лицето си с гумена ръкавица. Бабс беше връзката му с миналото, когато можеше да не си брой чашите и пак да удари три поредни гонга. Понякога се държеше с него като майка с детето си, но човек и от това има нужда, нали? Голямото ми бебе, Джако. Такива неща му приказваше. Но също и: истинските мъже са на изчезване, вече много рядко се срещат, но ти си един от тях.

Наближаваха гара Юстън. Някакъв младок, седнал срещу него, извади проклетия си мобифон и запиука с копчетата му. „Ало, скъпа... да, виж какво, скапаният влак е спрял някъде преди Бърмингам и не помръдва, дяволите да го вземат. Киснем тук и никой нищо не ти казва. Не, мисля, че поне час, час и нещо, а и докато стигна до другия край на Лондон... Да, така направи... И аз също... Чао.“ Лъжецът прибра мобифона си и се огледа, без да му пука, че всички са го чули.

Така, да си преговори задачите за деня. Слизане, звънене на „Джон Луис“ с цел незабавно атакуване на щанда за миксери. Вечеря в някое от ресторантчетата до пансиона: индийско, турско, без значение. Максимална сметка 8 лири. Само две халби в „Маркиза на Гранби“, та през нощта да не става често-често по малка нужда. Закуска, задигната наденичка за из път, ако е рекъл късметът. Малка бутилка шампанско от „Трешърс“. Поръчките на благоверната: синьо сирене, уплътнители за буркани, пудра на прах. В два часа Бабс. От два до шест. Самата мисъл за това... Капитане, какво дремеш там долу? Вдигни се, ако

обичаш, приятелю... Гвардейската сабя в ножницата. От два до шест. По някое време чай. Чай с бисквитка. Този малък ритуал беше станал част от традицията. А Бабс така хубаво можеше да те насърчи, да те накара за малко, макар и на тъмно, макар и със затворени очи, поне за миг да си представиш, че си това, което... искаш да бъдеш.

* * *

„Ето че пристигнахме, момче. Към нашето място, Джеймс, не щади конете.“ Сакът му беше подпрян между седалките, шлиферът му сгънат до него. Билет, портфейл, тоалетни принадлежности, списък с номерирани задачи. Презервативи! За майтап. Гумичките бяха неговата ежегодна шега. Взря се през прозореца отдясно: светец надпис над закусвалня, спрял товарен влак, носач в смешна униформа. Защо влаковите машинисти нямат деца? Защото винаги дръпват ръчката навреме. Ха-ха! Винаги добавяше гумичките в списъка, за майтап. От години. Веднъж като го опозна и започна да му се доверява, Бабс му каза да ги зареже. Ами ако стане някоя беля, да вземе да прихване? „Джако — беше му отвърнала тя, — тази опасност отдавна изчезна.“

Всичко по часовник. Пристигане по разписание, отскачане до „Джон Луис“, отмерване с педя размера на купата, ясно, разбрано, не, уви, никакви резервни части, но ето специална оферта, миксери с намаление, сигурно по-евтини от покупката на госпожата. Душевен спор относно раздялата с моторчето на място, за да убеди Памела, че е успял да изнамери самостоятелна купа. Решение за доставка на уреда цял-целеничък. В края на краищата тия стари дървени ръце можеха да разнообразят някоя вечер с изтървяване на основната част от миксера. Само дете с неговия късмет, току-виж, пак строшил купата и се оказали запасени с моторчета до края на дните си.

Обратно прекосяване на града. Свойско кимване от страна на чужденеца, съдържател на пансиона. Монета в телефонния апарат, рапорт до домашното началство, тук е вече, жив и здрав. Сносно пиле къри. Две халби в „Маркиза на Гранби“, ни повече, ни по-малко. Спазване на дисциплината. Без излишно натоварване на мехура и простатата. През нощта само едно ставане по малка нужда. Сън на младенец, както има една приказка. На закуска мили очи и ето ти

допълнителна наденичка. В „Трешърс“ специална оферта за малките бутилки шампанско. Задачите в списъка до една отметнати. Душ, гребен, измити зъби. На прага ѝ точно в два, спретнат за огледа.

И тъкмо тогава специалните оферти се свършиха. Натискайки звънеца, вече виждаше познатите руси кичури и розовия халат, чуваше смеха ѝ. Но вратата отвори изписана тъмнокоса особа на средна възраст. Озадачен и онемял, той остана на прага.

— Подарък за мен? — каза тя вероятно за да завърже разговор, пресегна се и хвана гърлото на бутилката. Вместо отговор той стисна по-здраво шампанското и настана глупаво дърпане и теглене, докато той не каза:

— Бабс.

— Бабс ще се покаже след малко — отвърна тя и отвори пошироко вратата. Нещо не беше наред, но той я последва в холчето, което беше променено от миналата година. Накичено като вертеп, помисли си той.

— Да я сложа ли в хладилника? — попита тя, но той не пожела да се раздели с бутилката.

— От провинцията? — попита тя.

— Бивш военен? — попита тя.

— Да не си си глътнал езика? — попита тя.

Стояха безмълвно четвърт час, докато не се захлопна врата, после друга. Сега тъмнокосата стоеше редом до висока блондинка с гърди, подали се от сутиена като плодове от фруктиера.

— Бабс — повтори той.

— Аз съм Бабс — рече блондинката.

— Ти не си Бабс — отсече той.

— Щом казваш — отвърна тя.

— Ти не си Бабс — повтори той.

Двете жени се спогледаха и русата изтърси нехайно и грубо:

— Хубаво, дядка, която искаш, тая съм, става ли?

Той се надигна от стола. Огледа двете проститутки.

Обясни им толкова бавно, че и наивен новобранец да разбере.

— О — каза едната, — значи търсиш Нора.

— Нора ли?

— Ами ние ѝ викахме Нора. Съжалявам. Тя се спомина преди девет месеца.

Той не разбра. Помисли си, че е казала „тя си замина“. После пак не разбра. Този път му се счу „загина“, помисли си, че е убита или премазана от кола.

— Беше стара бабичка — рече накрая другата като един вид разяснение. Сигурно я бе изгледал свирепо, защото тя побърза да добави: — Не се засягай. Нищо лично.

Отвориша шампанското. Тъмнокосата донесе най-глупавите чаши. Бабс никога не му поднасяше чаша със столче. Шампанското беше топло.

— Изпратих картичка — каза той. — С гвардейска сабя в ножница.

— Да — кимнаха те, без да се заинтригуват.

Пресушиха чашите си.

— Е, още ли искаш онова, за което си дошъл? — попита тъмнокосата.

Друго му беше в ума, но като че ли кимна. Блондинката попита:

— Искаш ли аз да съм Бабс?

Бабс е била Нора. Това му беше в ума. Той усети, че отново се разгневява.

— Искам да бъдеш тая, която си. — Това беше заповед.

Двете жени отново се спогледаха. Твърдо, но не и убедително блондинката каза:

— Аз съм Деби.

Тогава да беше си тръгнал. Трябваше да напусне от уважение към Бабс, в знак на вярност към нея.

А сега от външната страна на неподвижния прозорец на влака се нижеха гледки както всяка година, но той ги виждаше размазани. Понякога смесваше верността към Бабс с верността към Памела. Бръкна в сака си и извади термоса. Някой път — вярно, че рядко, но се бе случвало, — докато правеше любов с Бабс, я вземаше за Памела. Все едно си беше у дома. Сякаш това му се случваше вкъщи.

Бе влязъл в стаята, където го посрещаше Бабс. И тя му се видя променена. Не можа да разбере какво ѝ е новото, а само какво ѝ липсва отпреди. Русокосата го попита какво ще желае. Той не отговори. Взе му някакви пари и му подаде балонче. Той стоеше наред стаята и го държеше. Бабс не беше... Бабс нямаше да...

— Искаш ли аз да ти го сложа, дядо?

Той перна ръката ѝ и събу панталона си, после взе да смъква гащите. Не беше много въодушевен, но нищо по-добро не можеше да измисли. В края на краищата нали за това беше дошъл. За това си беше платил. Малкият приятел засега дремеше, но ако му кажеше ясно какво се иска, ако го изкомандваше, тогава... Почувства, че Деби го наблюдава, застанала на един крак и подпряла коляно върху леглото.

Той се помъчи да надене тънката гума, очаквайки, че от допира на влажните му пръсти малкият дремльо веднага ще подскочи. Погледна Деби, вторачи се във фруктиерата от плът, която му поднасяше, но пак нищо. Сведе очи към отпуснатия си член и набръчкания балон с увиснало празно крайче. По върховете на пръстите му лепнеше споменът от овлажнена гума. Туй-то, момче, помисли си с тъга.

Тя издърпа няколко салфетки от облечената в пъстър плат кутия върху нощното шкафче и му ги подаде. Той избърса лицето си. Върна му малко от парите, съвсем малко. Той се облече набързо и излезе на заслепяващите улици. Тръгна напосоки. Светлинното табло над един магазин му каза, че е три и дванайсет минути. Осъзна, че презервативът все още е на члена му.

Овце. Крави. Дърво с бухнала прическа. Глупав, проклет квартал от малки бардаци, пълни с глупави курви, от които му се повръщаше, и му идеше да кресне и да дръпне шнура на алармения звънец или каквото, по дяволите, имаше в днешни дни вместо алармен звънец. Курви, глупави като него. И той се връщаше в своята глупава, проклета къща, за която се беше трепал толкова години. Развинти термоса и си наля кафе. Престояло два дни, леденостудено. Едно време го постопляше със съдържанието на плоско шишенце. Сега беше студено, студено и старо. Честно ли е, а, Джако?

Трябва да безироса отново верандата пред френския прозорец, защото се е ожулила от тия нови градински столове. На работилницата му ѝ стига една ръка боя. Ще прибере косачката и ще занесе ножовете ѝ на точило, макар че в днешно време къде ти точило, поглеждат те и ти предлагат да си купиш от ония бръмчилки с оранжев пластмасов диск вместо ножове.

Бабс беше Нора. Тя не го караше да си надява гума, защото знаеше, че не хойка, а и времето, когато можеше да зачене, бе отдавна минало и заминало. Връщаше се към някогашната си професия само

веднъж на година, заради него. Просто се привързах към тебе, Джако, заради това е всичко. Веднъж тя се пошегува с цената на автобусната си карта, та той оттам разбра, че е по-стара от него; и от Пам също. Веднъж, още когато за един следобед се справяха с голяма бутилка, тя предложи да си свали горното чене и да му направи френска любов, а той се засмя, но му се погади. Бабс беше Нора, а Нора беше мъртва.

Присъстващите на вечерята в клуба не забелязаха някаква промяна у него. Той съумя да покаже дисциплина. Не стана заядлив.

— Да си призная, вече не нося на пиене както едно време, момчета — сподели той и някой се изкикоти, сякаш им бе разказал виц. Рано си вдигна шапката и отиде да удари една бира в „Маркиза на Гранби“. Да, този път само една. Да си призная, вече не нося на пиене както едно време. Няма да се предаваш, отвърна барманът. Никога не казвай „край“.

Мразеше се, задето игра по свирката на оная уличница. Още ли искаш онова, за което си дошъл? О, да, още искаше онова, за което бе дошъл, но тя нямаше как да разбере какво е то. Те с Бабс не го бяха правили от колко... от пет, може би от шест години? Последните една-две години едва близваха шампанското. Ставаше му приятно, като я видеше с бархетната нощница, за която винаги я поднасяше; лягаше до него, угасяше лампата и заговаряха за едно време. Спомняха си какво е било. Един път за здрасти, един път за как си и един път за довиждане. Беше голям жребец в ония дни, Джако. Ти ми вземаше силите, Бабс. На следващия ден мъж не исках да погледна. Не може да бъде. Самата истина. И таз добра. О, да, Джако, голям жребец беше.

Не ѝ се щеше да вдига цената, но наемът не питаше, а той плащаше и за мястото, и за времето, все едно какво искаше или не искаше да правят. Възрастта си имаше и добрата страна, сега влакът му излизаше по-евтино. Не че вече имаше „сега“. За последен път виждаше Лондон. Ей богу, и в Шрусбъри продаваха синьо сирене и миксери. Вечерята на полка все повече се превръщаше в преброяване на отсъстващите. А ченето му, и фелдшерът можеше да го стегне.

Покупките бяха върху багажника над главата му. Задачите в списъка до една отметнати. Пам вече пътуваше към гарата, може би влизаше в паркинга. Тя винаги паркираше с носа напред. Не обичаше задната маневра, отлагаше я за после или най-вероятно за него. Той тъкмо обратното, предпочиташе задното паркиране. Така излизането

ставаше моментално. Въпрос на тренировка, на навик да си в позиция за щурмуване. Памела обичаше да казва: кога за последно ти се е наложило да бързаш? Все едно, обикновено на изхода се струпваха коли. Той обичаше да казва, ако излезем първи, няма да висим на опашка. Спестяваме си чакането. И тъй нататък.

Зарече се да не оглежда джантите за нови драскотини. Нямахше да подхвърля забележки, докато смъкваше стъклото и се протягаше към колонката за таксуване. Нямахше да ѝ казва, виж колко далеч са колелата от бордюра и пак стигам дупката. Просто ще попита: „Как са кучетата? Обаждали ли са се децата? Кой спечели наградата за млекодайна крава?“

Да, тъгуваше за Бабс и се чудеше това ли е, което щеше да изпитва, ако Памела го напуснеше. В случай че на нея ѝ беше писано да си отиде първа, разбира се.

Беше изпълнил задачите си. Докато влакът се приближаваше към гарата, той се взря през запечатания прозорец с надежда да види жена си на перона.

СЪЖИВЯВАНЕ

1

ПЕТЕРБУРГ

Това била негова стара пиеса, писана във Франция още през 1849-а. Цензурата веднага я забранила и издаването ѝ се забавило чак до 1855-а. Седемнайсет години по-късно я поставили в Москва, но издържала едва пет представления. Трийсет години след мисловното зачатие тя му телеграфирала с молба за разрешение да я съкрати за постановка в Петербург. Той се съгласил, макар кротко да възразил, че това незряло съчинение не е писано за сцена. Добавил, че пиесата не е достойна за нейния талант. Казал го от едната галантност — никога не я бил гледал.

Както повечето му произведения пиесата имала за тема любовта. И както в живота му, така и в творбите му любовта не успявала. Друг въпрос е дали съумявала да събуди доброта, да погъделичка самолюбието и да пречисти плътта, но тя не носела щастие; винаги съществувала неравностойност на чувствата или намеренията. Такава е природата на любовта. Разбира се, тя „успявала“ дотолкова, че да го разтърси с най-силните емоции в живота му, да го ободри като свеж липов цвят и да го пречупи като предател на колелото на мъченията. Тя го изтръгвала от стеснителността на доброто възпитание и му вдъхвала известна смелост, по-скоро теоретична всъщност, смелост, трагикомично неспособна да действа. Чрез любовта познал задъханото очакване на ръба на вцепенението, злострастието на провала, хленча на самоокайването и глупавата умилителност на спомена. Той добре познавал любовта. И себе си познавал добре. Трийсет години по-рано се бил въплътил писмовно в Ракитин, който предлага на публиката своите изводи за любовта. „Според мен, Алексей Николаич, всяка любов, както щастливата, така и нещастната, е истинско бедствие, когато ѝ се отдаваш изцяло.“ Тези възгледи били зачеркнати от цензурата.

Предположил, че тя ще играе главната женска роля, Наталия Петровна, съпругата на помещика, която се влюбва в учителя на сина

си. Тя обаче си избрала да бъде Верочка, храненицата на Наталия, която — както става в пиесите — също се влюбва в учителя. Постановката започнала да се играе; той отишъл в Петербург; тя го посетила в апартамента му в хотел „Европа“ Очаквала да ѝ се види страшен, но ето че била очарована от „симпатичния елегантен дядо“ насреща си. Държал се с нея като с дете. И нищо чудно — тя била на двайсет и пет, писателят на шейсет.

На 27 март той отишъл на представление на пиесата си. Познали го, макар да се скрил в дъното на директорската лежа, и в края на второ действие публиката започнала да вика името му. Тя дошла да го изведе на сцената; той отказал, но се поклонил от ложата. В антракта отишъл в гримьорната ѝ, където уловил ръцете ѝ и я огледал на светлината на газената лампа.

— Верочка — казал той. — Нима аз съм създал тази Верочка? Дори не ѝ обръщах много внимание, докато пишех. Бях се вторачил в образа на Наталия Петровна. Но вие сте живата Верочка.

2

ИСТИНСКОТО ПЪТУВАНЕ

И тъй, влюбва ли се той в своето творение? Верочка на грейналата сцена, Верочка в гримьорната на светлината на газената лампа, неговата Верочка, още по-свидна, задето преди трийсет години не я бе забелязал в собствения си текст. Ако любовта, както твърдят някои, е нещо лично, ако обектът на чувствата в крайна сметка не е важен, защото ценното за влюбените са собствените им емоции, то тогава какво по-подходящо попадение от това драматургът да се влюби в собственото си творение? Кому е нужна намесата на реалната личност, на онази, истинската, огряна от слънцето, от газената лампа, от пламъка в сърцето? Ето снимка на Верочка, пременена за класната стая: свенлива и трогателна, с блеснали очи и протегната длан в знак на доверие.

Но ако в душата му действително е настъпил смут, то тя го е предизвикала. След години актрисата ще напише в мемоарите си: „Аз не играех Верочка, аз свещенодействах... Представях си съвсем ясно, че Верочка и аз сме едно и също лице.“ Значи трябва да бъдем снизходителни, ако тъкмо „оживялата“ Верочка го е развълнувала първоначално; и при нея първоначалното вълнение е породено от несъществуваща личност — автора на пиесата отпреди трийсет години. А той, нека не забравяме, съзнава, че това ще е последната му любов. Вече е старец. Ръкопляскат му, където и да се появи, като на институция, представител на една епоха, на човек, приключил житейските си дела. В чужбина го обличат в тоги, кичат го с ордени. Той е на шейсет години, стар по собствен избор, както и по календар. Преди година-две е написал: „Станеш ли на четирийсет, има само една дума, обобщаваща същността на живота: *Самоограничение*.“ Сега се чувства на половината години от тази преломна възраст. Той е на шейсет, тя — на дваайсет и пет.

В писмата си целува ръцете ѝ, целува стъпалата ѝ. За рождения ѝ ден ѝ изпраща златна гривна с техните две имена, гравирани от

вътрешната страна. „Чувствам — пише ѝ той, — че Ви обичам искрено. Чувствам, че сте станали част от живота ми, с която никога няма да се разделя.“ Шаблонна фразеология. Дали са любовници? Изглежда, че не. За него това е любов, предопределена от самозабраната, чувство, чиито трепети са се свеждали до „само ако“ и „какво би било“.

Но на любовта ѝ е нужно движение. Символично всяка любов е едно пътуване и то трябва да получи реално въплъщение. *Тяхното* пътуване се осъществява на 28 май 1880 г. Той е в имението си; настойчиво я моли да му отиде на гости. Тя отказва: в момента е на турне с трупата; имало неща, за които дори тя трябвало да си наложи самоограничение. Но ще пътува от Петербург за Одеса; можела да мине през Мценск и Орел. Той проверява разписанието. От Москва има три влака по Курската линия. В 12:30, в 4 и в 8:30 вечерта: експрес, пощенски и пътнически влак. Пристигат в Мценск съответно в 10 вечерта, в 4:30 през нощта и в 9:45 сутринта. Трябвало да се помисли и за практическата страна на романтиката. С пощата ли да пристигне любимата или да се лашка цяла нощ във влак, спирац на всяка керемида? Настоява тя да вземе експреса, като уточнява, че всъщност ще пристигне в 9:55.

В тази пунктуалност има известна ирония. Самият той бил пословично неточен. По едно време, засегнат от подигравките, носел със себе си половин дузина часовници; но дори тогава закъснявал с часове за срещите си. Ала на 6 май в 9:55 той посрещнал експреса на гаричката в Мценск разтреперан като момче. Било тъмно. Качил се на влака. Орел бил на трийсет мили от Мценск.

Тези трийсет мили той прекарал в нейното купе. Изпивал я с поглед, целувал ръцете ѝ, вдишвал въздуха, който тя издишвала. Не посмял да я целуне по устните: самозабрана. Друг вариант — опитал се да я целуне, но тя извърнала лице: смущение, унижение. Да не говорим колко банално изглежда на неговата възраст. Трети вариант — целунал я и устните ѝ откликнали също тъй пламенно: изненада и внезапен страх. Няма как да узнаем истината: по-късно дневникът му бил изгорен, нейните писма не са запазени. Единственото, с което разполагаме, са по-късните му писма, за чиято степен на достоверност съдим по споменаването на това майско пътуване като юнско. Известно е, че тя е имала спътница — Раиса Алексеевна. Тази

спътница какво е правила? Давала си е вид, че спи, престорила се е, че внезапно добива способност да вижда на тъмно и съзерцава нощния пейзаж, уединила се е зад книга на Толстой? Изминали трийсетте мили. Той слязъл в Орел. Седнала до прозореца, тя му махала с кърпичка, докато експресът потеглял към Одеса.

Не, дори тази кърпичка е измислена. Но важното е, че са осъществили своето пътуване. Сега то можело да се запомни, да се поукраси, да се превърне във въплъщението, в реалността на „само ако“. Той не престанал да се връща към него до смъртта си. В известен смисъл това било неговото последно пътуване, последното странстване на сърцето. „Животът ми остава зад мен — пише той — и този час, прекаран в купето на влака, когато се почувствах като двайсетгодишен младеж, бе сетното припламване на огъня.“

Дали не намеква, че без малко не е получил ерекция? Нашата всезнаеща епоха ругае предишната заради нейните клишета и увъртания, за искрите, пламъците, огньовете, за пресилените изгаряния. Любовта не е клада, ей богу, тя е твърд член и влажна вагина, хокаме ние тия мекушави хорица с безброй задръжки. Малко по-смело! Защо, по дяволите, не го направихте? Задръстено, плашливо племе с по два катинара на оная работа. Целуване на *ръце*! Съвършено ясно е какво си искал да целуваш. Тогава защо не? В купе става идеално. Трябвало е просто да си сложиш езика където трябва и да оставиш люлеещият се влак да ти свърши работата. Трака-трак, трака-трак.

Кога за последен път са ви целували ръцете? И ако все пак ви се е случвало, как разбирате дали той се справя добре? (И още, кога за последен път някой ви е *писал*, че ви целува ръцете?) Ето аргумента в полза на света на самоограничението. Ако ние знаем повече за консумирането на желаното, те са знаели повече за страстта на желанието. Ако ние знаем повече за аритметиката на любовта, те са знаели повече за отчаянието. Ако ние знаем повече за самохвалството, те са знаели повече за спомените. При тях е имало целуване на стъпала, при нас има смукане на пръстите на краката. Още ли предпочитате нашата страна на уравнението? Може и да сте прави. Една по-проста формулировка би гласяла: ако ние знаем повече за секса, те са знаели повече за любовта.

Може и много да грешим и да бъркаме проявленията на етикета с реалността. Може би целуването на стъпала винаги е означавало смукане на пръсти. Писал ѝ е също така: „Целувам ръчичките Ви, целувам стъпалцата Ви, целувам всичко, което ще ми позволите да целуна, и дори това, което няма да ми позволите.“ Не е ли от ясно поясно и за пищеция, и за получателката? Ако е така, може би и обратното е вярно: че тогава на сърдечните струни се е свирело също тъй нескопосно, колкото и сега.

Но както се подиграваме на тези благовъзпитани смотаняци от предишна епоха, не е зле и ние да се подготвим за присмеха на някой по-късен век. Защо досега не сме се замисляли за това? Вярваме в еволюцията, поне доколкото сме убедени, че ние сме връхната ѝ точка. Забравяме, че тя може да се разпростре и извън солипсистките ни същества. Онези стари руснаци са умеели да мечтаят за по-добри времена, а ние вяло заявяваме, че аплодираме техните мечти.

Докато влакът ѝ пътувал към Одеса, той прекарвал нощта в един хотел в Орел. Биполярна нощ — озарена от мислите за нея, изтерзана от невъзможността да заспи. Самоограничението разпалвало страстта. „Усещам как устните ми мълвят: Каква нощ можехме да прекараме заедно!“ На което нашият практичен, подразнен век отвръща: „Ами хвани следващия влак. Опитай се да я нацелуваш там, където не си могъл!“

Такова действие би било твърде опасно. Той трябвало да съхрани невъзможността на любовта. Така че ѝ предлага екстравагантното „само ако“. Признава, че тъкмо преди влакът да потегли, бил внезапно изкушен от „безумството“ да я отвлече. Изкушение, което той в типичен стил отхвърлил: „Локомотивът изсвири и *siao*, както казват италианците.“ Но представяте ли си вестникарските заглавия, ако беше осъществил мимолетния си план? „СКАНДАЛ НА ГАРАТА В ОРЕЛ“, възторжено фантазира той пред нея. Само ако. „Вчера тук се състоя невероятно събитие: писателят Т., човек на почтена възраст, се сбогуваше с театралната знаменитост С., пътуваща за Одеса, на чиято сцена я очаква бляскав сезон, когато минути преди потеглянето на влака той, сякаш обладан от самия Дявол, измъкна мадам С. през прозореца на купето и сломявайки отчаяните опити на актрисата, и прочие, и прочие.“ Само ако. Реалният момент — развяването на евентуалната кърпичка от прозореца, осветяването на побелелия

перчем на стареца от предполагаемите газени лампи на перона — е превърнат от словото във фарс и мелодрама, във вестникарски шаблони и „безумство“. Блазнещото хипотетично не се отнася до бъдещето; то е залостено на безопасно място в миналото. Локомотивът изсвирил и *ciào*, както казват италианците.

Той имал и друга тактика: да избързва напред в бъдещето, за да потвърди невъзможността на любовта в настоящето. Без „нищо“ да се е случило, вече е отписал онова несъстояло се минало свършено. „Ако отново се срещнем след две-три години, аз ще съм много, много стар. Що се отнася до вас, вие несъмнено ще сте поели нормалния си житейски път и от нашето минало няма да е останало нищо...“ Две години, мисли си той, ще превърнат един стар човек в много, много стар; докато „нормалното русло“ вече я очаква под формата — банална, но навременна — на хусарски офицер, звънтящ с шпори зад кулисите, пръхтящ като кон. Н. Н. Всеволожский. Колко полезна е лъскавата униформа за цивилната върлина.

До този момент би трябвало вече да сме забравили за клетото наивно сираче Верочка. Актрисата, която я превъплъщава, е напрацяла, темпераментна бохемка. Вече е омъжена и чака развод, за да се вземат с нейния хусар; женитбите ѝ ще са три на брой. Писмата ѝ не са оцелели. Дали не го е поощрявала? Била ли е малко влюбена в него? Могла ли е да бъде, да речем, повече от малко влюбена в него, но да са я обезсърчили очакванията му за провал, самозабраната му да се отдаде на страстта? Дали пък не се е чувствала, подобно на него, уловена в капана на миналото му? Ако той винаги е възприемал любовта като поражение, защо с нея да е по-различно? Омъжиш ли се за фетишист, обожаваш стъпала, не бива да се изненадваш, като го откриеш заврян в шкафа с обувките ти.

Когато си спомня за това пътуване в писмата си до нея, той споменава думата „катианар“. Това катианарът на купето ли е, на устните ѝ, на сърцето ѝ? Или катианарът, заключил плътта му? „Имате ли представа за Танталовите мъки?“, пише ѝ той. Тантал изгарял от вечна жажда в ада; стоял до шия във вода, но когато се навеждал да пие, реката се отдръпвала. Да си правим ли от това извод, че той се е опитвал да я целуне, но винаги когато е приближавал лице, тя се е отдръпвала, извърщала е настрани влажните си устни?

От друга страна, година по-късно, когато всичко е безопасно и стилизирано, той пише следното: „В края на писмото си казвате, че ме целувате горещо. Как? Както тогава ли имате предвид, през онази юнска нощ в купето на влака? И на сто години да стана, няма да забравя тези целувки.“ Месец май се превръща в юни, плахият ухажор се оказва обсипан с целувки, катинарът е леко разхлабен. Това ли е истината, или онова е истината? Ние, сега, бихме искали миналото да е спретнато, но то рядко е такова; все едно дали сърцето събужда секса или сексът събужда сърцето.

3

МЕЧТАНОТО ПЪТУВАНЕ

Той пътувал. Тя пътувала. Но *те* не пътували; никога повече. Тя го посетила в имението му, плувала в езерото му — „Русалката на Санкт Петербург“, така ѝ казал — и когато си тръгнала, нарекъл на нейно име стаята, в която била спала. Целувал ръцете ѝ, целувал стъпалата ѝ. Среждали се, писали си до смъртта му, след което тя опазила паметта му от вулгарни тълкувания. Но общото им пътуване продължило всичко на всичко трийсет мили.

Можели са да пътуват. Само ако... само ако.

Но той бил голям ценител на това „само ако“, така че те всъщност пътували. Пътували в минало условно време.

Тя се канела да се омъжи повторно. Н. Н. Всеволожский, хусарски офицер, зън-зън. Когато му поискала мнението за избраница си, той отказал да се включи в играта. „Твърде късно е да питате за мнението ми. *Le vin e tiré — il faut le boire.*^[1]“ Дали го е питала — като сродна артистична душа — за това как гледа на предстоящата ѝ конвенционална женитба с мъж, с когото нямали нищо общо помежду си? Или е целяла нещо повече? Дали не е предлагала собствено „само ако“, молейки го да ѝ разреши да зарече годеника си?

Но Дедушка, който никога не се е женил, си прави оглушки — никакво разрешение, никакви аплодисменти. *Le vin est tiré — il faut le boire.* Имал ли е навик да превключва на чуждоезикови фрази във важни емоционални моменти? Дали френският и италианският предлагат по-завоалирани евфемизми, които му помагат да избягва отговорите?

Разбира се, ако беше окуражил развалянето на втората сватба в последния момент, щеше да допусне твърде много реалност, да въведе сегашното действително време. Той обаче му препречва пътя: изпий виното. Веднъж дал тези инструкции, пак отваря врати за фантазията. В следващото си писмо, двацет дни по-късно, ѝ пише: „Що се отнася

до мен, мечтая си колко хубаво би било да попътуваме — само двамата — поне един месец, и то така, че никой да не знае кои сме и къде сме.“

Това е обичайна мечта за бягство. Сами заедно, анонимни, разполагащи с много време. А също и меден месец, разбира се. И къде ще го прекара изисканата артистична класа, ако не в Италия? „Само си представи следната картина — дразни я той. — Венеция (да речем, през октомври, най-хубавия месец в Италия) или Рим. Двама чужденци, облечени като туристи — той висок, тромав, белокок и дългокрак, излъчващ доволство; тя стройна дама с невероятни тъмни очи и черна коса. Да предположим, че и тя излъчва доволство. Обикалят града, возят се на гондола. Посещават галерии, църкви и тъй нататък, вечерят заедно, седят един до друг в театъра... и после? Тук моето въображение спира почтително. Дали за да скрие нещо, или защото няма нищо за криене?“

Почтително ли е спряло въображението му? Нашето не спира. Погледнати от следващия век, нещата са съвършено ясни. Грохнал от старост господин в грохнал от старост град с млада актриса на сурогатен меден месец. След интимна вечеря гондолиерите ги откарват в хотела под тихото припляскване на греблата, саундтракът е оперета и ние държим да разберем какво е станало по-нататък. Не говорим за действителност, тъй че немоцта на старата, омекнала от алкохола плът няма да е предмет на обсъждане; ние вървим по съвсем безопасните пътеки на условното време, преметнали спален чувал на рамо. И тъй... само ако... само ако... тогава щеше да я изчукаш, нали? Не отричай.

Да си фантазираш меден месец във Венеция с жена между двама съпрузи крие своите опасности. Разбира се, отново си я отхвърлил, така че има нищожен риск, разпалвайки въображението й, една сутрин да я намериш пред вратата си, както е кацнала свенливо на пътническия си сандък и си вее със своя паспорт. Не: по-вероятната опасност е мъката. Самоограничението означава да избягваш любовта, а оттам и мъката, но дори по този обиколен път има капани. Не може да не те заболи например при сравнението между венецианското капричио на почтителното ти въображение и надвисналата реалност на истинския меден месец, през който непочтително ще я чука един хусарски офицер, Н. Н. Всеволожский, който нехае за Академията, както и за ненадеждността на плътта.

Има ли лек за мъката? Времето, отговарят древните философи. Вие имате съмнения. Достатъчно сте помъдрели, за да знаете, че времето невинаги лекува мъката. Трябва да се осъвремени този шаблонен образ на любовния огън с изпепеляващите пламъци, които постепенно угасват и се превръщат в тъжни сажди. Опитайте със свистяща газова горелка, която, освен че обгаря, върши и нещо по-страшно: пръска светлина, мъртвешка, заслепяваща и безпощадна, каквато би попаднала върху един старец на провинциален перон при потеглянето на влака, един болник, който гледа как жълтият прозорец и помахващата ръка изчезват от живота му, прави няколко крачки след влака, завиващ към невидимостта, вторачва се в червения фенер на вагона на спирача и не сваля поглед от него, докато не се смали до рубинена планета на нощното небе, после се обръща и открива, че още е под лампата на перона, сам, принуден да изчака утрото в хотел с мухлясали стени, внушавайки си, че е победил, но съзнавайки добре, че е загубил, запълващ безсънните часове с повтаряне на удобното „само ако“, а на сутринта се връща на гарата и пак стои сам под пожалостива светлина, но му предстои по-жестоко пътуване по обратните трийсет мили, които е изминал с нея през нощта. Върху пътуването от Мценск до Орел, което ще остане паметно за него, винаги ще тегне сянката на недокументираното завръщане от Орел в Мценск.

И тъй, той ѝ предлага второ въображаемо пътуване, отново до Италия. Вече е омъжена, с променено семейно положение, което не е интересна тема за обсъждане. Изпий виното. Тя ще заминава за Италия, вероятно със съпруга си, макар че от негова страна няма питания относно придружители. Той одобрява пътуването ако не за друго, то заради възможността да ѝ предложи алтернатива; този път не конкурентен меден месец, но пътуване назад, в безболезненото минало условно. „Преди много, много години прекарах десет най-прелестни дни във Флоренция.“ Позоваването на далечния период служи за душевна анестезия. Преди толкова много, много години той все още е бил под „онези четирийсет“, когато самоограничението се превръща в същност на живота му. „Останах с най-прекрасни и поетични впечатления от Флоренция... макар да бях там *сам*. Какво ли щеше да бъде, ако... ако бях в компанията на жена, която е отзивчива, добра и красива — преди всичко красива!“

Безопасна територия. Фантазията е управляема, той е цар на фалшивата памет. След няколко десетилетия политическите вождове на страната му ще се специализират в изчегъртване от историята на упадъчните елементи, в заличаване на фотографските им следи. А ето го сега него — наведен над албума от спомени, старателно пъха между тях фигурата на някогашна приятелка. Залепи я вътре, тази снимка на плахата умилителна Верочка, докато светлината на лампата те подмладява, превръщайки бялата ти коса в черна сянка.

[1] Виното е наточено — трябва да се изпие (френска поговорка).
— Б.пр. ↑

4

В ЯСНА ПОЛЯНА

Скоро след като я срещнал, той отишъл на гости в имението на Толстой, който го завел на лов. Предоставил му най-доброто укритие, над което обикновено прелитали бекасите. Но този ден небето останало празно за него. От укритието на Толстой току изпуквали изстрели — един, втори, трети. Всички бекаси летели към пушката на Толстой. Той самият отстрелял една-единствена птица, която кучетата не успели да намерят.

Толстой го смятал за посредствен, колеблив и немъжествен, за вятърничав любител на светските събития и презрян поклонник на Запада; прегръщал го, ненавиждал го, прекарал седмица с него в Дижон, сърдел му се, прощавал му, ценял го, ходел му на гости, извикал го на дуел, пак го прегръщал, презирал го. Ето как Толстой изразил съчувствието си, когато той лежал на смъртно легло във Франция. „Вестта за болестта Ви ме нажали много, особено като се убедих, че е сериозна. Осъзнах колко държа на Вас. Почувствах, че ще скърбя много, ако умрете преди мен.“

По това време Толстой ненавиждал вкуса към самоограничения. По-късно започнал да клейми плътските желания и да идеализира простичкия живот на християнското селячество. Опитите му да постигне целомъдрие се проваляли с комична честота. Бил ли е измамник, престорен благочестивец; или по-скоро самоограничението не му се е удавало, плътта му е отказвала да се подчини? Три десетилетия по-късно той умрял на една гара. Последните му думи не са били: „Локомотивът изсвири и *ciao*, както казват италианците.“ Дали успеият въздържател завижда на неуспеия? Има бивши пушачи, които отказват предложената цигара, но молят: „Издухвай дима към мен.“

Той постоянно пътувал; тя работела; била омъжена. Помолил я да му изпрати гипсова отливка на ръката си. Толкова пъти бил целувал истинската, целувал бил и въображаемата форма на истинската във

всяко написано до нея писмо. Сега можел да докосне с устни гипсовия вариант. По-близък ли е гипсът до плътта, отколкото въздухът? Дали пък гипсът не е бил скулптура на неговата любов и нейната плът? В молбата му има някаква ирония: обичайно правят гипсова отливка на творческата ръка на писателя; и то обичайно когато е мъртъв.

И така, той задълбавал все по-навътре в старостта, осъзнавайки, че тя е — е била — последната му любов. След като формата била неговото поприще, дали по това време си е спомнял за първата си любов? Той се е вълнувал от формата. Размишлявал ли е върху тезата, че първата любов моделира живота? Тя или те подтиква да повториш същия вид любов и фетишизира нейните компоненти, или остава като предупреждение, капан, контрапример.

Неговата първа любов се появила петдесет години по-рано. Била някоя си принцеса Шакховская. Той бил на четиринайсет, тя на двайсет и няколко; обожавал я, а тя го възприемала като дете. Това го озадачавало, докато един ден разбрал защо. Вече била любовница на баща му.

Година след лова на бекаси с Толстой той отново посетил Ясна поляна. Било на рождения ден на Соня Толстой и къщата била пълна с гости. Предложил всеки от тях да опише най-щастливия миг от живота си. Когато дошъл неговият ред в неговата собствена игра, той обявил: „Най-щастливият миг в моя живот, разбира се, е свързан с любовта към жената. Когато срещнеш очи в очи жената, която обичаш, и разбереш, че и тя те обича. Това ми се е случвало веднъж, а може би и два пъти.“ Толстой се подразнил от този отговор.

По-късно, когато младежите настояли гостът да играе с тях кадрил, той им показал хитът на танците в Париж. Свалил сюртука си, пъхнал палци в ръкавните извивки на жилетката си и заподскачал наоколо, приклякал, ритал във въздуха, люшкал глава, развявал бяла коса, докато присъстващите пляскали и подвиквали; задъхвал се, подскачал, задъхвал се, подскачал, накрая залитнал и се строполил в едно кресло. Предизвикал фурор. Толстой написал в дневника си: „Тургенев — *сапсан*. Тъжно.“

„Веднъж, а може би и два пъти.“ Тя ли стои зад „може би и два пъти“? Може би. В своето предпоследно писмо той целува ръцете ѝ. В последното, написано с изнемошляло перо, не предлага целувки. Затова

пък казва: „Чувствата ми не се променят... и аз ще запазя същата привързаност към вас до края.“

Този край дошъл шест месеца по-късно. Гипсовата отливка на ръката ѝ сега се намира в Музея на театъра в Санкт Петербург, града, където той за пръв път целунал оригинала.

БДИТЕЛНОСТ

Всичко започна от момента, в който сръгах немца. Е, може да беше и австриец — Моцарт свиреха в края на краищата, — пък и началото всъщност не беше тогава, а години по-рано. Но не е зле да споменеш конкретна дата, съгласни ли сте?

И тъй: един четвъртък през ноември, Ройъл Фестивъл Хол, 19:30 ч., Моцарт К 595 с Андраш Шиф, после Четвъртата на Шостакович. Помня как на идване си помислих, че на Шостакович принадлежат някои от най-гръмките пасажи в историята на музиката, така че всякакви други шумове със сигурност щяха да бъдат заглушени от тях. Но нека да не избързвам. В 19:29 ч. залата беше пълна с обичайната публика. В последната минута се влачеха застоялите се във фойето на чаша питие за сметка на един от спонсорите. Знаете за кои става дума — ох, май че приближава и половина, ама дай да си допия чашата, да пусна една вода и се замъкваме горе, какво като разблъскаме пет-шест души. Спокойно, приятел, шефът пари е похарчил за тая почерпка, така че маестро Хайтинк може да изчака още малко, преди да излезе на сцената.

На австро-немеца му признавам едно нещо — в 19:23 ч. вече беше в залата. Дребничък, леко плешив, очилат, с колосана яка и червена папийонка. Не беше точно с фрак, а по-скоро с някаква официална дреха, каквато сигурно се носи у тях. Видя ми се много надут, не на последно място заради компанията от две жени, по една от всяка страна. И той, и те бяха преполовили трийсетте, бих казал: достатъчно зрели да знаят как да се държат. „Хубави места имаме“, обяви той, когато се настаниха пред мен. К 37, 38 и 39. Аз бях на Л 37. Моментално ме настрои срещу себе си. Да се фука пред придружителките си с билетите, които е купил. Сигурно ги беше поръчал чрез някоя агенция да не се разкарва, но не им го каза. Това, че нямам доказателства, не го оправдава.

Както казах, публиката беше обичайната. Осемдесет процента пуснати за един ден от градските болници, където явно са давали

билети с предимство на белодробните клиники и на отделенията „Уши-нос-гърло“. Хубавите места ги пазим за тия с кашлица над 95 децибела. Добре, че на концертите не се пърди. Поне аз не съм чувал някой да пърди. А вие? Предполагам обаче, че го правят. Което доказва донякъде моята теза: ако можеш да сподавиш звуците от единия си край, защо да не можеш и от другия? Знаем от личен опит, че признаците са горе-долу еднакви по сила. Но в общи линии хората не пърдят шумно на Моцарт. Така че според мен все още има някакви останки от разнебитения сал на цивилизацията, които ни удържат да не потънем в океана на варварщината.

Алегрото мина доста добре: няколко кихания, едно неприятно задавяне с гъста хрчка в средата на балкона, което едва не наложи хирургическа намеса, пиукане на електронен часовник и немалко шумолене с програмите. Понякога си мисля, че на корицата трябва да отпечатват указания за използването им. Например: „Това е програма. Тя ви информира за музиката тази вечер. Може да ѝ хвърлите един поглед преди началото на концерта. Така ще разберете какво ще се свири. Ако и после продължите да я разгръщате, ще разсейвате зрително себе си и околните, ще произведете известно количество долнопробен шум, ще пропуснете част от музиката и ще раздразните съседите си, особено човека на място Л 37.“ Няма да е лошо от време на време в програмите да се помества осведомителен материал, един вид съвети относно мобилните телефони или употребата на носни кърпи за заглушаване на кашлицата. Но кой ли ще си вземе бележка? Колкото пушачите, като видят предупреждението за вредата от тютюна върху пакет цигари. Четат, но нищо не им влиза в главата; до един момент не вярват, че се отнася за тях. Сигурно и с кашлящите е така. Не че искам да проявявам прекалено разбиране, защото ще взема много да прощавам. Като ще задълбаваме в статистиката, колко често сте виждали някой да вади шумозаглушаваща носна кърпа? Веднъж бях в дъното на партера, на Т 21. На двойния концерт на Бах. Изведнъж задникът на моя съсед, Т 20, заподскача, сякаш яздеше мустанг. Рязко изнесе напред таза си и френетично зарови за носната си кърпа, с която успя да измъкне и голяма връзка ключове. Разсеян от падането им, позволи на кърпата и кихавицата да се изстрелят разнопосочно. Много ти благодаря, Т 20. После прекара половината бавна част в тревожно надничане към пода. Най-накрая разреши

проблема, като настъпи ключовете с единия си крак и доволно впери поглед в солистите. От време на време изпод мърдащата му подметка се разнасяше леко металическо стържене, което добавяше полезни фиоритури към партитурата на Бах.

Алегрото свърши и маестро Хайтинк бавно сведе глава, сякаш позволяваше на всички да използват плювалниците и да се разговорят за коледния пазар. К 39, виенската блондинка, която не беше спряла да шумоли с програмата и да си наглася прическата, издрънка сума ти приказки на хер Колосана яка от К 38. Той кимаше в знак на съгласие, че пуловерите са скъпи или нещо такова. Може пък да обсъждаха деликатното туше на Шиф, макар че малко се съмнявам. Хайтинк изправи глава да обяви, че е време разговарящите да си изключат устите, вдигна палката си да призове към прекратяване на кашлянето, после елегантно се поизвърна настрана и наостри уши да покаже, че що се отнася до него, той лично има намерение много внимателно да слуша встъпването на пианиста. Ларгетото, както вероятно знаете, започва със соло пиано, обявяващо онова, което направили сте си труда да прочетат програмата, вече очакваха, а именно „изчистена, спокойна музика“. Това е също така концертът, в който Моцарт е решил да мине без тромпети, кларинети и барабани: с други думи, подканя ни да слушаме още по-внимателно пианото. И тъй, докато главата на Хайтинк бе килната на една страна, а Шиф ни предлагаше първите няколко спокойни такта, К 39 си спомни някои уточнения относно пуловерите.

Пресегнах се и ръгнах немеца. Или австриеца. Между другото, нямам нищо против чужденците. Естествено, че ако беше някой огромен, угоен британец в тениска с логото на Световното футболно, може би щях да се позамисля. А в случая с австро-немец не се замислих. Просто действах. Първо: дошъл си да слушаш музика в моята страна, тъй че не се дръж като у дома си. И второ: предвид това къде най-вероятно си роден, още по-малко ти приляга такова поведение на Моцарт. Ето защо ръгнах К 38 с тризъбец от палец и два пръста. Силно. Той се обърна инстинктивно и аз го изгледах кръвнишки, потупвайки с пръст устните си. К 39 спря да дърдори, К 38 изглеждаше удовлетворяващо гузен, а К 37 ми се видя малко уплашена. Л 37 — моя милост — се върна към музиката. Не че можех изцяло да се съсредоточа в нея. Усещах как в мен намира

тържествуващ вик, напушва ме като кихавица. Най-сетне го бях направил, след толкова много години.

Когато се прибрах, Андрю приложи обичайната си логика, мъчейки се да смачка самочувствието ми. Може би жертвата ми е сметнала за нормално да се държи така, след като всички наоколо правели същото; не било от невъзпитание, а от едната учтивост — *Wenn in London...*^[1] Търсейки алтернативни обяснения, Андрю поиска да разбере правилно ли предполага, че по онова време голяма част от музиката се е композирала за кралските и херцогските дворове и че тези меценати и техните свити са обикаляли из залата, вечеряйки на коктейлни начала, и са замеряли арфиста с пилешки кости, докато флиртуват с жените на съседите си и слушат с половин ухо как някой си от нисшия им персонал удря по клавиесина. Но музиката не е била съобразявана с просташкото поведение, запротестирах аз. Откъде знаеш, отвърна Андрю: тези композитори сигурно са си давали сметка как ще се слуша музиката им и затова или са писали гръмки произведения, които да заглушат шума от замерянето с пилешки кости и постоянните оригвания, или — което е по-вероятно — са се мъчели да създадат толкова заплменяващи мелодии, че дори един похотлив некултурен баронет да спре за малко да опипва разголената плът на жената на аптекаря. И ако това не е предизвикателство — ами да, ето я причината музиката от онова време да е вечна и прекрасна. И още едно последно нещо — този мой безобиден съсед с твърдата яка най-вероятно бил пряк потомък на некултурния баронет и просто се държал като працядо си: платил си бил парите и имал право да слуша или да не слуша колкото си ще.

— Преди двавет-трийсет години — казах аз, — като отидеш на опера във Виена, дори едва чуто да се закашляш, веднага те приближава лакей с ливрея и напудрена перука и ти подава драже против кашлица.

— Това трябва още повече да е разсейвало хората.

— Но пък са спирали да кашлят.

— Както и да е, не разбирам защо още ходиш по концерти.

— Грижа се за здравето си, докторе.

— Май има обратния ефект.

— Никой не може да ме спре да посещавам концерти — казах аз.
— Никой.

— Не говорим за това — отвърна той, отклонявайки поглед.

— Аз ли започнах?

— Добре де.

Андрю смята, че трябва да си стоя вкъщи при уредбата, колекцията ми от дискове и толерантните ни съседи, които много рядко чуваме да прочистват гърла от другата страна на общата ни стена. Защо си правиш труда да ходиш на концерти, пита той, след като само се вбесяваш? Правя си труда, казвам му аз, защото, като си платиш и се разкараш до залата, слушаш по-внимателно. Не оставам с такова впечатление от разказите ти, отвръща той: май през повечето време се разсейваш. Е, ако нямаше кой да ме разсейва, щях да слушам по-внимателно. И какво щеше да слушаш по-внимателно? Питам те чисто теоретически (виждате колко провокиращ може да е Андрю). Помислих малко и отговорих: гръмките и тихите пасажи. Гръмките, защото и най-модерната уредба не може да се сравни със сто и повече музиканти на живо в целия им устрем, който разтреперва въздуха наоколо. А тихите пасажи, колкото и да е парадоксално, защото не е вярно, че едно хайфи, каквото и да е то, може да ги репродуцира. Например тези първи тонове на ларгетото, които прелитат двайсет, трийсет, петдесет метра разстояние; макар че „прелитат“ не е точната дума, защото прелитането означава музиката да се забави известно време, но когато тя пътува към теб, изчезва всякакво усещане за време, както и за пространство, и място.

— Как беше Шостакович? Успя ли да заглуши копелетата?

— Хм, интересен въпрос — казах аз. — Знаеш как започва с тия мощни градации. Тогава осъзнах онова, което ти казвам за гръмките пасажи. Всички свиреха адски силно — духовите инструменти, тимпаните, големият лош барабан, но знаеш ли кое се извисяваше над тях? Ксилофонът. Тази жена на него, как само удряше с чукчето и излизаха едни чисти звуци, като на звънче. Та значи, ако я чуеш на запис, ще си помислиш, че това е дело на модерната техника — спотлайтинг ли, как там го наричат. В залата обаче разбираш, че всичко си е точно както Шостакович го е замислил.

— Значи добре си прекарал, а?

— Това обаче ме накара да осъзная, че най-важна е височината на тона. Пиколата се извисява по същия начин. Не зависи само от силата на кашлянето и кихането, но и с каква музикална тъкан се

състезават. Което означава, че дори на най-силните части не можеш да се отпуснеш.

— Трябват ти дражета против кашлица и една напудрена перука — каза Андрю. — В противен случай, знаеш ли, мисля, че ще се превърнеш в злобен ръмжащ откачалник.

— Кой да ми го каже! — отвърнах аз.

Той разбра какво имам предвид. Нека да ви обясня за Андрю. Живеем заедно вече двайсет години, ако не и повече. Когато се запознахме, и двамата приближавахме четирийсет. Той работи в мебелната експозиция на музея „Виктория и Албърт“. Всеки ден отива дотам с колело, и в дъжд, и в пек. По пътя прави две неща: слуша на уокмена си книги на касети и събира съчки за камината. Знам, че звучи неправдоподобно, но в повечето дни успява да напълни кошницата си, която ни стига за цяла вечер. Та значи върти педалите от едно цивилизовано място до друго и докато слуша касета 325 от „Даниъл Деронда“^[2], постоянно е нащрек за съкращения в текста и за откъртени клони.

Но това не е всичко. Макар Андрю да знае много преки пътеки, където има в изобилие дърва за огрев, той прекарва ужасно дълго време в най-натоварения трафик. А нали ги знаете шофьорите на коли: внимават само за другите коли. Е, и за автобусите и камионите, разбира се; понякога за мотоциклетистите; за велосипедистите — никога. Това влудява Андрю. Седят си на задниците, бълват пушеци, сами в цяла кола, и създават задръстване от нехаещи за екологията егоисти, които постоянно се опитват да свърнат в трите свободни педи отстрани, без да ги е грижа, че минават велосипедисти. Андрю им крещи. Андрю, моят възпитан приятел, съквартирант и бивш любовник, Андрю, който е прекарал половин ден с реставратора над някоя изящно инкрустирана мебел, Андрю, в чиито уши звучат викториански изречения от разцвета на епохата, набива спирачка и кресва:

— Курво шибана!

Ругае ги и така:

— Дано те пипне рак!

Или:

— Размажи се под самосвал, задник смотан!

Питам го какво казва на шофьорките.

— О, не ги наричам курви — отвръща той. — Обикновено се задоволявам с „Кучко шибана!“.

После продължава да върти педалите, издирвайки дървета и страдайки за Гуендолин Харлет. По-рано когато някой шофьор го засечеше, думкаше по покривите на колите. Дум-дум-дум с ръкавица, подплатена с овча кожа. Сигурно е звучало като гръмотевичните ефекти на Щраус или Хенце. Освен това сгъваше страничните им огледала навътре, към прозореца, с което нервираше гадовете. Но престана да го прави; преди година получи уплах от едно синьо мондео, което го настигнало и го съборило от колелото, докато шофьорът бълвал всевъзможни страшни закани. Сега само им крещи с пълно гърло „курви шибани“. Не могат да му търсят сметка, защото са точно такива и си го знаят.

Започнах да нося на концертите дражета против кашлица. Раздавах ги като наказателни точки на провинилите се от непосредственото ми обкръжение, а на по-далечните бухачи по време на паузата. Не постигнах голям успех, както и трябваше да предвидя. Ако подадеш някому увито драже по средата на концерта, трябва да изтърпиш шумоленето от развиването на хартийката. Ако пък му подадеш голо, едва ли ще иска да го лапне, нали?

Някои хора дори не осъзнаваха, че с това искам да ги обидя и да си отмъстя; приемаха го като дружелюбен жест. Но ето че една вечер спрях онова момче до бара, хванах го за лакътя, но не така, че жестът ми да е недвусмислен. Обърна се — черно поло, кожено яке, щръкнала руса коса, широко непорочно лице. Швед беше сигурно или датчанин, може би финландец. Погледна какво му подавам.

— Майка ми винаги ми повтаряше да не приемам бонбони от любезни господа — каза той с усмивка.

— Кашляхте — отвърнах, омекнал и неспособен да покажа яд.

— Благодаря ви. — Хвана единия край на обвивката и лекичко го издърпа от пръстите ми. — Ще пийнете ли нещо?

Не, не, не ми се пие. Защо не? По причини, които се премълчават. Бях на страничното стълбище под ниво 2 А. Андрю беше отишъл до тоалетната и аз се заговорих с това момче. Не си прецених времето. Тъкмо си разменяхме телефоните, когато се обърнах и видях, че Андрю ни гледа. Едва ли можех да се престоря, че ще купувам кола на старо. Или че ми е за пръв път. Или че... няма значение. Не

влязохме за втората част (Четвъртата на Малер) и прекарахме дълга кошмарна вечер. Оттогава Андрю не е стъпил на концерт с мен. Освен това каза, че не желае да споделя леглото ми. Каза, че още (вероятно) ще ме обича, че още (вероятно) ще живеем заедно, но никога повече няма да спи с мен. По-късно каза, че не иска дори половинчата близост, не, мерси. Сигурно ще си помислите, че това ще ме накара да кажа „Да, разбира се, ще пийна едно“ на усмихнатото невинно шведче или финладче, или каквото е там. Но ще сгрешите. Не, без мен, много благодаря.

Сложна работа, нали? Сигурно и на изпълнителите не им е лесно. Ако се правят, че не забелязват бухащите копелета, рискуват да ги помислят за толкова погълнати от музиката, че все едно казват: хайде, кашляйте си на воля, ние не обръщаме внимание. Но ако се опитат да наложат авторитета си... Виждал съм Брендел да се извърща от клавиатурата по средата на Бетовенова соната и да мята свиреп поглед по посока на виновника. Но кретенът май дори не се усети, че Брендел го порицава, докато ние, останалите, започнахме да се притесняваме да не му разстрои свиренето и прочие.

Измислих нов подход. Това с дражетата против кашлица беше малко неясен жест от велосипедист към шофьор: да, любезно благодаря, че свърнахте в колоездачната алея, и без това имах намерение да набия спирачки и да получа инфаркт. Никакви такива. Може би беше време да подумкам малко по тенекиите им.

Искам да ви обясня, че съм с прилично здрава физика: двете десетилетия в гимнастическия салон не са ми навредили; на фона на обичайната слаботелесна аудитория минавам за як борец. Освен това се обличах в тъмносин костюм от дебел шевиот; бяла риза; едноцветна вратовръзка, също тъмносиня; а на ревера ми — значка с хералдически щит. Съзнателно търсен ефект. Можех да мина за официален разпоредител пред смутителите на тишината. Накрая се преместих от централната част на партера в едно от крилата. Това са стъпаловидните странични сектори на залата, откъдето можеш да следиш диригента и същевременно да надзираваш партера и предната половина на балкона. Този разпоредител не раздаваше бонбончета. Този разпоредител изчакваше паузата и проследяваше злосторника — колкото се може попоказно — до бара или до една от онези площи за разтъркване с панорамни гледки към небосвода над Темза.

— Извинете ме, сър, но давате ли си сметка за нивото на децибелите на несподавената кашлица? — Поглеждаха ме доста притеснено, защото и аз се стараех да не сподавам глас. — Изчислено е на 85 — продължавах аз. — Горедолу колкото фортисимото на тромпета. — Бързо се научих да не им давам възможност да ми обясняват как са хванали гадната настинка, но ще се постараят да не кашлят повече, или не знам си какво. — Благодаря ви, сър, ние ще сме ви признателни... — И се отдръпвах, оставяйки това „ние“ да отеква като потвърждение на моя квазиофициален статус.

С жените действах другояче. Андрю беше прав, че трябва да се прави разлика между „курво шибана“ и „кучко шибана“. Често изникваше и проблемът с кавалера или съпруга, у когото биха могли да се събудят задрямали инстинкти от времето, когато пещерите са били артистично изрисувани с червеникави бизони.

— Съчувстваме ви за кашлицата, мадам — казвах с приглушен, почти докторски глас, — но оркестърът и диригентът смятат, че им идва в повече. — Позамислеха ли се, това им се струваше още по-обидно; беше по-скоро сгъване на страничното огледало, отколкото думкане по ламаринен покрив.

Но аз държах и по покрива да думна. Искях да ги жегна. И с право, струва ми се. Така че разработих няколко линии на нападение. Например веднъж идентифицирал смутителя (преобладаваше мъжкият пол), аз го проследявах до мястото, където си пиеше паузното кафе или бира, и запитвах с тон, който терапевтите биха нарекли неконфронтационен:

— Извинете, обичате ли изобразителното изкуство? Посещавате ли музеи и галерии? — Това обикновено предизвикваше положителна реакция, дори да се прокрадваше подозрение. Да не бях анкетър с тефтер и въпросник? Така че бързах да доуточня първоначалния си въпрос: — И коя картина бихте посочили като ваша любима? Споменете една от многото.

Хората обичат такива въпроси и ме възнаграждаваха с „Кола със сено“ или „Венера пред огледалото“, или „Водни лилии“ на Моне или каквото е там.

— Е, добре, представете си следното — казвах аз, изтъкан от любезност и настроение. — Любувайте се на „Венера пред огледалото“, а аз съм застанал до вас и докато вие я гледате, тази невероятно

прочута картина, която обичате повече от всяка друга на света, аз започвам да плюя върху нея, така че части от платното се покриват с хрочка. Не го правя веднъж, а няколко пъти. Е, какво ще си помислите за това мое действие? — Продължавам да поддържам тон на разумен човек, не непременно от екип за социологическо проучване.

Отговорите варират между намерение за незабавно реагиране и позамисляне, между „Ще повикам охраната“ и „Според мен ви хлопа едната дъска“.

— Именно — отговарям аз и лекичко приближавам. — Така че *недейте* — и тук понякога ги ръгвам в рамото или в гърдите малко по-силно, отколкото очакват, — *недейте* да кашляте по средата на Моцарт. Все едно че плюете върху „Венера пред огледалото“.

В този момент повечето започват да гледат тъпо, а има и такива, които реагират подходящо — като хванати да крадат в магазин. Един-двама казват: „Вие за кого се мислите?“, на което аз отговарям: „Просто за някого, който като вас си е платил за мястото.“ Забележете, че никога не претендирам да съм от персонала. После добавям: „И да знаете, че ще ви държа под око.“

Някои започват да лъжат. „Сенна хрема“, казват, на което аз отговарям: „Вие тук и сено ли си носите?“ Някакъв с вид на студентче взе да ми се извинява, че не си преценил времето за кашляне. „Мислех, че знам тази творба наизуст. Реших, че следва внезапно кресчендо, а не диминуендо.“ Погледът ми беше убийствен, както сигурно си представяте.

Но не мога да се преструвам, че всички се сепват или оклюмват. Изперкалите старци с костюми на тънко райе, болшевишките лекета, мачовците, придружени от женски кречетала: те могат да се държат много гадно. Пускам им някоя от дежурните си фрази, а те отговарят: „За кого точно се мислите?“ или „Я чупка, ако обичаш“ — от тоя род реплики, които нямат нищо общо с темата, а някои ме поглеждат така, сякаш аз съм безобразникът, и ми обръщат гръб. Не харесвам такова поведение, смятам го за неучтиво, така че може да блъсна леко ръката, която държи питието, което им помага пак да се обърнат към мен, и ако са сами, казвам съвсем отблизо: „Знаеш ли какво, ти си *шибана курва* и затова ще те държа под око.“ Обикновено мразят да им се говори така. Естествено, ако присъства жена, езикът ми е по-въздържан. „Как

ли се чувства човек — питам аз и замълчавам, сякаш търся вярното определение — като *кръгъл курвенски егоист*?”

Един отиде да повика разпоредител. Веднага надуших какво е замислил, така че седнах кротко с чаша вода, свалих си хералдическата значка и станах от хрисим по-хрисим.

— Колко се радвам, че ви доведоха. Тъкмо търсех кого да попитам. Каква точно е политиката ви спрямо непрестанно кашлящите? Вероятно в някакъв момент предприемате мерки да не ги допускате в залата. Ако ми обясните процедурата за подаване на жалби, сигурно много от присъстващите тази вечер охотно ще подкрепят предложението ми отсега нататък никога да не продавате билети на този... тъъ, джентълмен.

Андрю не спира да измисля практически решения. Казва, че трябва да сменя концертната зала — да ходя в Уигмор Хол например. Казва, че трябва да си седя у дома и да си слушам записите. Казва, че хабя толкова време за слухтене, че не мога да се съсредоточа върху музиката. Отговарям му, че не искам да ходя в Уигмор Хол: камерната музика си я пазя за по-нататък. Искам да посещавам Ройъл Фестивъл, Албърт Хол и Барбикан и никой не може да ме спре. Андрю предлага да си вземам от евтините билети, на подвижните столове или без обозначени места. Който седял на скъпите места, приличал на онези — а те вероятно били същите, — които карали беемвета, рейндж роувъри и мерцедеси, просто едни шибани курви, така че какво съм очаквал?

Казвам му, че имам две предложения за превъзпитание. Първото е да се инсталират лампички над главите и ако някой вдигне шум над определено ниво — обявено в програмата, но упоменато и на билетите, за да може и некупуващите програми да са известени за наказанието, — лампичката отгоре да светне и през останалата част от концерта той да седи като престъпник в стеги. Второто ми предложение е по-дискретно. До всяко място в залата да се прекара жица, която да предизвиква лек електрошок, вариращ по сила в зависимост от кашлянето, подсмърчането или кихането на заемащия стола. Това, както показват лабораторните експерименти с различни животински видове, би възпряло съгрешилия пак да съгреши.

Андрю каза, че абстрахирайки се от закононесобразността на плана ми, има две основни възражения срещу него. Първо, при един електрошок човешкото същество, той или тя, можело да реагира по-

шумно, отколкото първоначално, което щяло да предизвика обратен ефект. И второ, колкото и да искал да ме подкрепи, допускал, че въздействието на електрическия стол може да разколебае желанието на концерт-феновете да си купуват билети и в бъдеще. Разбира се, ако Лондонската филхармония свирела пред празна зала, предвиждал, че няма да има странични шумове, които да ме смуцават. Да, щял съм да постигна целта си, макар че без задници на седалките, освен моя собствен оркестърът сигурно щял да поиска нереалистично голямо спонсорство.

Андрю може да е ужасно заядлив, съгласни ли сте? Зададох му въпроса опитвал ли се е някога да слуша тихата тъжна музика на човечеството, докато някой използва мобифон.

— Питам се на какъв инструмент ще се свири тя — отвърна той. — Може би няма да е музикален инструмент. Най-добре да затегнеш с каиши към столовете им около хиляда любители на концерти и лекичко да им пуснеш електрически ток, като им кажеш да не вдигат шум, за да не усилиш електрошока. Ще чуваш сподавено охкане и пъшкане и всевъзможни приглушени писъци — ето ти я тихата тъжна музика на човечеството.

— Голям циник си — казах аз. — Всъщност идеята ти не е толкова лоша.

— На колко години си?

— Би трябвало да знаеш. Макар че забрави последния ми рожден ден.

— Това само показва на колко съм аз. Хайде, кажи де.

— С три години по-стар от теб.

— Тоест?

— На шейсет и две.

— Поправи ме, ако греша, но невинаги си бил такъв.

— Не, докторе.

— Когато беше млад, ходеше на концерти и просто си седеше и се радваше на музиката, нали?

— Доколкото си спомням, докторе.

— А сега какво се е променило — другите ли се държат по-зле, или ти ставаш по-чувствителен с възрастта?

— Другите се държат *ужасно*. Това ме прави по-чувствителен.

— А кога забеляза промяната в поведението им?

— Когато ти престана да идваш с мен.

— Не говорим за това.

— Не, но ти попита. Тогава започнаха да се държат по-зле.
Когато вече не идваше с мен.

Андрю се позамисли над думите ми.

— Което доказва тезата ми. Започнал си да ги забелязваш чак когато си бил сам. Значи всичко опира до теб, а не до тях.

— Тогава пак идвай с мен и ще спра.

— Не говорим за това.

— Не, не говорим за това.

Няколко дни по-късно препънах един мъж на стълбите. Беше се държал безобразно. Пристигна в последната минута с една късопола флърца. Излегна се разкрячен и взе да се оглежда, досадно въртейки глава. Дърдореше и се натискаше в нея между отделните части (на концерта на Сибелиус, представете си!), за шумоленето с програмата да не говорим. А накрая, в последната част, познайте какво направи. Наведе се към госпожицата и ѝ пусна ръка, от вътрешната страна на бедрото. Тя се направи, че не забелязва, после игриво потупа пръстите му с програмата си, при което той се отдръпна и застана с изправен гръб и доволна усмивка на глупавата си самонадеяна физиономия.

През паузата се насочих право към тях. Той беше, как да го кажем, неадекватно реагиращ. Побутна ме да мине и каза само едно: „Разкарай се, перко!“ Е, нямаше как, проследих го извън залата, надолу по страничното стълбище на ниво 2А. Той явно бързаше. Сигурно искаше да кашля и да плюе, да киха, да пуши и да пие, и да си настрои алармата на електронния часовник, та да му напомни да си използва мобифона. Така че аз го ритнах в глезена и той се плъосна по лице, прелитайки през половината стъпала. Беше тежичък и май че му потече кръв. Жената с него, която не беше по-възпитана и взе да се подхилква, когато той каза „Разкарай се, перко!“, сега се разпищя. Да, помислих си аз, вече с гръб към тях, може би един ден ще се научите да се отнасяте с повече уважение към цигулковия концерт на Сибелиус.

Всичко опира до уважението, нали така? Ако си го нямаш, трябва да те научат на него. Вярното мерило, единственото мерило е дали ставаме по-цивилизовани, или не. Съгласни ли сте?

[1] Когато си в Лондон... (нем.) — алюзия с поговорката „Когато си в Рим, прави като римляните.“ — Б.пр. ↑

[2] Последният, твърде обемист роман на Джордж Елиът, публикуван през 1876 г., в който главната героиня Гуендолин Харлет се омъжва по сметка, за да спаси семейството си от разорение. — Б.пр. ↑

ДЪРВЕСНА КОРА

За празника на Жан-Етиен Дьолакур снаха му бе поръчала следните ястия: бульон, вареното в него говеждо, печен див заек, задушени гъльби, зеленчуци, сирене и желирани плодове. Неохотно завладян от общителност, Дьолакур позволи да му поднесат бульон; в чест на този ден той дори церемониално поднесе лъжица към устата си и духна леко, преди да я излее недокосната в чинията. Когато сервираха говеждото, той кимна на слугата, който постави пред него в две отделни чинии една-единствена круша и парче дървесна кора, обелена преди двайсетина минути. Синът му Шарл, снахата, внукът, племенникът и неговата съпруга, свещеникът, съседът фермер и старият му приятел Андре Лагранж се престориха, че не забелязват. От своя страна Дьолакур учтиво правеше компания на гостите си — съдвка четвърт круша, докато те изядоха говеждото в чиниите си, друга четвъртина по време на заека и тъй нататък. Когато поднесоха сиренето, той извади джобно ножче и нарязва на ивици дървесната кора, после бавно взе да я преживя парченце по парченце. По-късно за приспивателно изпи чаша мляко, хапна малко задушена маруля и една ренета. Спалнята му беше добре проветрена, а възглавницата напълнена с конски косъм. Внимаваше върху гърдите му да не натежат одеяла и краката му да не изстинат. След като придърпа ленената си нощна шапчица върху слепоочията, Жан-Етиен доволно се отдаде на размишления относно глупостта на близките си.

Сега той беше на шейсет и една. На млади години беше комарджия и чревоугодник, комбинация, която често заплашваше да разори семейството му. Където и да се хвърляха зарове или карти, където и да се насилваха добичета да препускат за развлечение на зяпачите, Дьолакур беше там. Беше печелил и губил на фаро и комар, на табла и домино, на рулетка и червено и черно. Хвърляше монети с децата, залагаше коня си на бой между петли, състезаваше се в редене на пасианси с мадам В. И играеше солитер, когато не можеше да намери съперник или партньор.

Говореше се, че лакомията е сложила край на неговото комарджийство. Вярно, у такъв човек нямаше място за пълно разгръщане и на двете страсти. Моментът на кризата настъпи, когато една гъска, чието заколване бе въпрос на дни — гъска, хранена от собствената му ръка и мислено вече изглозгана до последното кокалче, — отиде на вятъра при игра на пикет. Известно време той се разкъсва между двете изкушения като пословичното магаре между двете купи сено; но вместо да умре от глад като нерешителното добиче, той постъпи като истински комарджия и взе решението с хвърляне на ези-тура.

Оттогава насетне и коремът, и кесията му набъбнаха, а нервите му се успокоиха. Поглъщаше количества храна, достойни за кардинал, както биха се изразили италианците. Държеше речи за ядивността на всякакви храни — от каперсите до горския бекас; можеше да обясни как перестият лук е бил донесен във Франция от завръщащите се кръстоносци, а пармското сирене — от мосю принца Талейран. Когато му поднасяха яребица, той откъсваше бутчетата ѝ, отхапваше и от двете със замислен вид, кимваше критично и обявяваше на кой крак се е отпускала яребицата, докато е спяла. Падаше си по чашката. Ако му поднесяха грозде за десерт, той го побутваше с думите: „Не съм свикнал да пия виното си на хапчета.“

Съпругата на Дьолакур одобри избора на порок, тъй като един чревоугодник се задържа вкъщи повече от един комарджия. Годиците минаваха и фигурата ѝ започна да наподобява тази на съпруга ѝ. Тлъстееха безгрижно, докато един ден, както си се тъпчеше следобед в отсъствието на мъжа си, тя взе, че се задави с пилешка кост. И умря. Жан-Етиен се прокле, че я е оставил самичка; прокле лакомията си, с която я бе заразил и пратил в гроба. Прокле съдбата, шанса или каквото там направлява земните дни, задето е вкарало костта в кривото ѝ гърло под такъв смъртоносен ъгъл.

Когато първоначалната му мъка се поутоложи, той се съгласи да живее при Шарл и мадам Амели. Започна да изучава правото и често го намираха погълнат от Деветте закона на Кралството. Знаеше наизуст Кодекса за селското стопанство и намираше утеха в неговата категоричност. Можеше да цитира законите, свързани с роенето на пчелите и смесването на тор; знаеше глобите за биене на църковната камбана по време на буря и за продаване на мляко, престояло в медни

гюмове; дума по дума рецитираше наредбите за поведението на дойките, за извеждането на кози на паша в горите и погребването на животни, намерени мъртви на пътя.

Известно време продължи с лакомията си, сякаш иначе би осквернил паметта на жена си. Но макар коремът му да оставаше ненаситен, душата му вече се противеше. Това, което го отказа от чревоугодничеството, беше едно решение на градската управа от есента на хиляда осемстотин и някоя си година, че като хигиенна мярка и жест на благотворителност трябва да се построи обществена баня. Идеята, че сапунът и водата ще подтикнат към умереност и въздържание един човек, възхваляващ изобретяването на ново ястие, както астрономът откриването на нова звезда, събуди присмех у едни и настрои морализаторски други. Ала Дьолакур никога не бе плащал дан на чуждото мнение.

След смъртта на жена си той получи скромно наследство. Мадам Амели му подсказа, че ако го вложи в строежа на банята, ще прояви както благоразумие, така и гражданска съвест. За да събуди интерес към начинанието, градската управа бе разработила схема по италиански модел, наречен „тонтина“. Сумата, която трябваше да се набере, щеше да бъде разделена на четирийсет равни дяла; всеки от вложителите трябваше да е навършил четирийсет години. Годишната лихва щеше да е два процента и половина и при смъртта на някой от тях лихвата върху дела му щеше да се разпределя между останалите. Простата аритметика водеше до просто изкушение: при трийсет и девет покойници последният жив участник в начинанието щеше да се радва на годишна лихва, равна на първоначалната му вноска. Срокът на заема приключваше със смъртта на последния инвеститор и капиталът щеше да се върне на определените наследници на четирийсетимата.

Когато мадам Амели за пръв път спомена на съпруга си за схемата, той изрази съмнение.

— Не мислиш ли, скъпа, че това може да събуди старата страст на баща ми?

— Тук не става дума за хазарт, след като няма как да загубиш.

— Така твърдят всички комарджии.

Дьолакур одобри предложението на снаха си и започна с любопитство да следи набирането на вноските. Появеше ли се нов

инвеститор, той записваше името му в тефтерче и добавяше рождената му дата и бележки за здравето, външния вид и родословието му. Когато един петнайсет години по-стар от него фермер се включи в схемата, Дьолакур бе обзет от радост, каквато не бе изпитвал никога след смъртта на жена си. След няколко седмици бройката се запълни и той разпрати до другите трийсет и деветима предложение, гласящо, че след като, тъй или иначе, са в един и същи батальон, не е зле да си изберат отличителен знак, като например лентичка на палтото. Предложи и да учредят годишна среща с вечеря за акционерите (без малко да напише „оцелелите“).

Малцина погледнаха благосклонно на която и да е от двете идеи; някои дори не му отговориха. Но Дьолакур продължи да ги възприема като бойни другари. Срещнеше ли някого от тях на улицата, сърдечно го поздравяваше, разпитваше за здравето му и подхвърляше няколко общи приказки, да речем, за холерата. Заедно с приятеля си Лагранж, който също бе в списъка, прекарваше дълги часове в Кафе Англе, правейки прогнози за смъртта на останалите трийсет и осем вложители.

Обществената баня още не беше открита, когато почина първият от тях. На семейна вечеря Жан-Етиен вдигна тост в памет на преоптимистичния седемдесетгодишен покойник. По-късно извади тефтерчето си и вписа името и датата, подчертавайки ги с черно мастило.

Мадам Амели сподели със съпруга си, че приповдигнатото настроение на баща му ѝ се струва неуместно.

— За него смъртта е приятел — отвърна Шарл. — Само на собствената си смърт гледа като на враг.

Мадам Амели се зачуди дали това е философска истина или празнословие. Тя беше с ведър нрав и не се вълнуваше много от действителните възгледи на съпруга си. Повече се притесняваше от начина му на изразяване, който все повече наподобяваше този на баща му.

Заедно с голям гравирани сертификат за участие вложителите получиха правото да използват гратис банята „за целия период на заема“. Не се очакваше много от тях да прибегнат до привилегията си, защото след като бяха достатъчно заможни да предоставят определената сума, значи притежаваха собствени вани. Но Дьолакур

започна да се възползва от тази възможност отначало веднъж седмично, а после и всекидневно. Някои възприеха това като злоупотреба с щедростта на градската управа, но на Дьолакур не му мигна окото. Сега дните му се подчиняваха на точен график. Ставаше рано, изяждаше един-единствен плод, изпиваше две чаши вода и се разхождаше три часа. После отиваше в банята, където скоро опозна посетителите; като спонсор той имаше право на собствена хавлия. После се отправяше към Кафе Англе, където обсъждаше въпросите на деня с приятеля си Лагранж. Въпросите на деня в главата на Дьолакур рядко биваха повече от два: предстоящото съкращаване на списъка от вложители и нехайното прилагане на различните закони от градската управа. Така например според него размерът на възнаграждението за убиване на вълци не беше подобаващо разгласен: 25 франка за бременна вълчица, 18 франка за небременна, 12 за вълк, 6 за бозаещо вълче, платими до седмица след представяне на доказателство.

Лагранж, който бе по-скоро умозрителна, а не теоретично настроена личност, се замисли над това възражение.

— И все пак не познавам човек — кротко заяви той, — който да е виждал вълк през последната година и половина.

— Още една причина народът да бъде подтикван към бдителност.

После Дьолакур заклейми липсата на последователност и строгост при проверките на чистотата на вината. Според точка 38 на закона от 19 юли 1791 година, все още валиден, се предвиждаше глоба от 1000 франка и затвор до една година за онези, които добавят към продаваното от тях вино глеч, желатин, кампешов екстракт или други отвратителни примеси.

— Ти пиеш само вода — изтъкна Лагранж и като вдигна чашата си, огледа виното в нея. — Така че ако нашият домакин си позволява такива нарушения, това е чудесно средство за съкращаване на списъка.

— Нямам намерение да печеля по този начин.

Лагранж се притесни от резкия тон на приятеля си.

— Защо не? — попита той. — Можеш само да спечелиш от моята смърт, ако на това му викаш печалба.

— За нея ще съжалявам — каза Дьолакур, явно неспособен да си представи друга житейска развръзка.

След Кафе Англе Дьолакур се връщаше вкъщи и четеше книги по философия и здравословно хранене. Двайсет минути преди вечеря той обелваше кора от някое дърво. Докато другите ядяха животоскъсяващи буламачи, той се впускаше в проповеди относно заплахите за здравето и тъжните препятствия за човешкото безсмъртие.

Тези препятствия постепенно съкратиха списъка на вложителите. С всяка смърт настроението на Дьолакур се повишаваше, както и строгостта на режима му. Разходки, диета, сън; постоянство, умереност, образование. Някаква философска творба посочваше със завоалирани фрази и изобилие от латински думи, че един надежден белег за здравето на мъжа е честотата на половите му сношения. Както пълното въздържание, така и прекалената похотливост били вредни, макар и не толкова, колкото други дейности, свързани с аскетизма. Но една умерена честота — например веднъж седмично, ни повече, ни по-малко — била здравословна.

Убеден в тази практическа необходимост, Дьолакур отправи извинения към покойната си съпруга и се споразумя с една прислужница в банята да я посещава веднъж седмично. Тя беше благодарна за парите, които ѝ оставяше, и след като Дьолакур още в началото разколеба всякакви прояви на нежност, той започна с нетърпение да очаква срещите. Реши, че когато трийсет и деветият от списъка умре, ще ѝ даде сто франка, или може би малко по-малко, като признателност за благотворните ѝ услуги.

Починаха и други спонсори; Дьолакур вписваше датите на смъртта им в тефтерчето си и усмихнато вдигаше тост за кончината им. В една такава вечер мадам Амели, вече в спалнята, каза на съпруга си:

— Какъв е смисълът да живееш само и само да надживееш другите?

— Всеки от нас трябва да намери смисъла за себе си — отвърна Шарл. — Той го открива в това.

— Но не ти ли се струва странно, че напоследък сякаш най-голяма радост му доставя смъртта на неговите познати? Той не търси удоволствие в обичайните житейски наслади. Като че ли дните му са подчинени на най-строг дълг... но дълг към какво, дълг към кого?

— Вложението беше твоя идея, скъпа.

— Когато я предложих, не предполагах, че ще повлияе така на характера му.

— Характерът на баща ми — отвърна твърдо Шарл — не се е променил. Вече е остарял и овдовял. Естествено е удоволствията му да са намалели и интересите му да са по-различни. И все пак той проявява същата живост на ума и същата логика към сегашните си интереси, както към онова, което го е вълнувало на младини. Характерът му не се е променил — повтори Шарл, сякаш обвиняваха баща му в старческо слабоумие.

Ако бяха попитали Андре Лагранж, той щеше да се съгласи с мадам Амели. Някогашният похотливец Дьолакур се бе превърнал в аскет. Някогашният защитник на толерантността Дьолакур проявяваше жестокост към другите простосмъртни. Седнал в Кафе Англе, Лагранж изслушваше заключителната част на речта за неадекватното приложение на осемнайсетте члена от Закона за отглеждане на тютюн. Последва мълчание, Дьолакур отпи глътка вода и продължи:

— Всеки човек трябва да изживее три живота. Това е третият ми.

Ергенство, брак, вдовство, предложи Лагранж. Или може би комарджийство, чревоугодничество, тонтина. Но като човек, отдаден на съзерцание, Лагранж бе забелязал, че хората често правят големи обобщения от някоя дребна случка, преувеличавайки нейната значимост.

— И как се нарича този трети живот? — попита той.

— Чудно нещо — каза Дьолакур, — с напредването на годините нагласата на човек се променя. Като млад почитах свещеника, уважавах семейството си и бях изпълнен с амбиции. Що се отнася до сърдечните увлечения, когато срещнах жената, която щеше да ми стане съпруга, открих как дългата прелюдия към любовта води, с разрешението и одобрението на обществото, към онези плътски наслади, които са ни толкова скъпи. Сега, като остарях, не съм толкова убеден, че свещеникът може да ни покаже най-правия път към Бога, роднините ме вбесяват и нямам никакви амбиции.

— Така е, защото си се сдобил с някакво богатство и някаква философия.

— Не, по-скоро оценявам по ума и характера, отколкото по ранга. Кюрето е приятен за компания, но глупав като теолог; синът ми е честен, но досаден. Забележи, че не изтъквам добродетелта като причина за промяната на разбиранията ми. Просто ми се случи нещо.

— А плътските наслади?

Дьолакур въздъхна и поклати глава.

— На млади години, докато бях войник и още не познавах жена си, естествено, ползвах услугите на жените, които предлагаха себе си. Нищо от тези младежки приключения не ми подсказа, че е възможно плътските наслади да събудят любов. Представях си... не, бях убеден, че винаги става обратното.

— Как се казва тя?

— Да вземем роенето на пчелите — продължи Дьолакур. — Както знаеш, законът е ясен. Ако собственикът проследи пчелите си, когато се роят, има право да си прибере рояците и да ги смята за своя собственост. Но ако ги изпусне, притежателят на земята, където кацнат, има законно право върху тях. Или да вземем случая със зайците. Онези зайци, които преминават от един развъдник в друг, стават собственост на човека, върху чиято земя се намира вторият развъдник, освен ако той не ги е подмамил там чрез мошеничество или хитрост. Както е и при гълъбите. Ако прелитат над общинска земя, принадлежат на този, който ги отстреля. Ако кацнат в друг гълъбарник, принадлежат на собственика му, пак при условие че той не ги е подмамил там чрез мошеничество или хитрост.

— Съвсем ме обърка — погледна го благо Лагранж, който бе запознат със страстта на приятеля си към спазване на границите.

— Искам да кажа, че доколкото е възможно, създаваме правила. Но кой може да предскаже кога ще се роят пчелите? Кой може да предвиди накъде ще литне гълъбът и кога на заека ще му омръзне неговият зайчарник?

— Как се казва тя?

— Жан. Прислужница е в банята.

— Жан, която прислужва в банята? — Всички познаваха Лагранж като кротък човек. Сега той скочи от стола си и го събори с ритник. Трясъкът напомни на Дьолакур за армейските му дни, за внезапни дуели и потрошен инвентар.

— Ти я познаваш?

— Жан, която прислужва в банята? Да. Забрави за нея!

Дьолакур се озадачи. Разбираше смисъла на думите, но не и мотива или целта им.

— Кой може да предвиди накъде ще литне гълъбът? — повтори той, доволен от сентенцията си.

Подпрял юмруци на масата, Лагранж се бе надвесил над него, разтреперан от яд. Досега Дьолакур не бе виждал приятеля си толкова сериозен и толкова разгневен.

— В името на нашето приятелство забрави за нея — повтори той.

— Не ме чуваш — каза Дьолакур и облегна гръб на стола си, да е по-далеч от лицето на приятеля си. — Отначало всичко се свеждаше до едната хигиена. Държах само момичето да е покорно и толкова. Не желяех ласки в замяна, напротив, отблъсквах ги. Не й обръщах много внимание. Но въпреки това взех, че се влюбих. Кой може да предвиди...

— Чувам те и в името на нашето приятелство настоявам да ме послушаш.

Дьолакур се замисли над молбата. Не, това беше ултиматум, а не молба. Внезапно се пренесе на масата за карти срещу играч, който по незнайни причини е вдигнал залога десетократно. В такива моменти, преценявайки безизразното ветрило в ръцете на съперника си, Дьолакур винаги бе разчитал на инстинкта си, а не на пресмятането.

— Няма да стане — отвърна тихо той, сякаш слагаше на масата малък коз.

Лагранж напусна кафенето.

Отпивайки от чашата с вода, Дьолакур спокойно обмисли възможните причини. Сведе ги до две: неодобрение и ревност. После изключи неодобрението: Лагранж бе наблюдател на човешкото поведение, а не моралист, който заклеява хорските капризи. Трябва да бе ревност. Към момичето или към онова, което то вълпяваше и доказваше: здраве, дълголетие, победа? Вярно бе, че този списък подтикваше хората към чудато държане. Лагранж явно бе превъзбуден и бе отлетял като разлютен пчелен рояк. Е, той нямаше да го последва. Нека кацне където ще.

Дьолакур продължи с обичайните си занимания. Не спомена никому за избухването на Лагранж и постоянно го очакваше да се появи отново в кафенето. Липсваха му ежедневните спорове или поне

вниманието, с което Лагранж го слушаше; но постепенно се примири със загубата. Започна да посещава Жан по-често. Тя не го питаше защо и само кимаше, докато ѝ говореше за непонятни закони и наредби. Тъй като я бе предупредил да се въздържа от неуместни прояви на чувства, тя си оставаше мълчалива и хрисима, но забелязваше, че неговите ласки стават все по-нежни. Един ден му съобщи, че чака дете.

— Двайсет и пет франка — отвърна машинално Дьолакур. Тя се възпротиви, не молела за пари. Извини ѝ се — умът му бил другаде — и попита сигурна ли е, че детето е негово. Като чу уверенията ѝ, поточно тона на уверенията, в който нямаше и капка от разпалеността на измамниците, той предложи да наеме дойка за бебето и да плаща за отглеждането му. Запази за себе си изненадващата обич, която бе започнал да изпитва към Жан. По негово мнение това всъщност не я засягаше; засягаше само него и той смяташе, че ако изрази чувствата си, те ще изчезнат или ще се усложнят ненужно. Даде ѝ да разбере, че може да разчита на помощта му и толкова. Иначе се радваше на любовта си като на нещо лично негово. Сгрещи, че каза на Лагранж; и пак щеше да сгрещи, ако споделеше с някой друг, дума да няма.

След няколко месеца Лагранж стана трийсет и шестият покойник, участващ в тонтината. Тъй като Дьолакур не бе споменал никому за скарването им, се почувства длъжен да отиде на погребението. Докато спускаха ковчега, той рече на мадам Амели:

— Не се грижеше достатъчно за себе си.

Когато вдигна поглед, видя сред групата опечалени от другата страна на гроба Жан. Бе застанала най-отзад, с издута рокля.

Според него от закона относно дойките полза нямаше. Постановлението от 29 януари 1715-а беше съвършено ясно. На дойките се забраняваше да кърмят едновременно две деца под страх от поправително наказание и глоба от 50 франка за съпрузите им; те бяха длъжни да обявят собствените си бременности до края на втория месец; забраняваше им се също така да връщат децата в дома на родителите им дори в случай на незаплащане, а трябваше да продължат кърменето, което по-късно биваше заплатено от полицейския трибунал. Всеизвестно беше обаче, че на такива жени не може да им се има вяра. Те се договаряха с родителите на други пеленачета; лъжеха относно периодите на бременността си; а възникнеха ли парични спорове между родители и дойка, бебето много

често не оцеляваше до следващата седмица. Може би в края на краищата той трябваше да позволи на Жан да кърми сама детето си, защото тя искаше именно това.

При следващата им среща Дьолакур изрази учудването си от появата ѝ на гроба. Доколкото знаеше, Лагранж никога не се бе възползвал от правото си да посещава градската баня.

— Той ми беше баща — отвърна тя.

„За бащинството и синовенството“. Указ от 23 март 1803 година, обнародван на 2 април. Глава Първа, Втора и Трета.

— Как така? — успя единствено да изрече той.

— Как така? — повтори тя.

— Да, как?

— Сигурна съм, че по обичайния начин — отговори момичето.

— Аха.

— Посещаваше майка ми, както...

— Както аз теб.

— Да. Беше много привързан към мен. Искаше да ме признае, да ме направи...

— Свое законно дете?

— Да. Но мама не даваше дума да се издума. Много спориха за това. Тя се боеше, че ще се опита да ме открадне. Пазеше ме от него. Понякога той ни проследяваше тайно. На смъртното си легло мама ме накара да ѝ обещаю никога да не го приемам у дома и да не контактувам с него. Зарекох се. Мислех, че няма да наруша обещанието, ако отида на погребението му.

Жан-Етиен Дьолакур седеше на тясното легло на момичето. Нещо му убягваше. Светът му се струваше по-безсмислен, отколкото трябваше да е. В случай че оцелееше при раждането, детето щеше да бъде внуче на Лагранж. Това, което предпочете да не ми казва и което майката на Жан е криела от него, което аз на свой ред не съм казал на Жан. Правим закони, но пчелите се роят въпреки тях, зайците търсят други зайчарници, гълъбите отлитат в други гълъбарници.

— Когато бях комарджия — рече най-сетне той, — хората ме укоряваха. Осъждаха хазарта като порок. Аз не мислех така. За мен той означаваше логическо изследване на човешкото поведение. Когато се отдадох на чревоугодничество, ме обявиха за ненаситник. Не бях съгласен. За мен това бе разумен подход към житейските удоволствия.

Погледна я. Тя май не проумяваше какво ѝ говори. Е, вината беше негова.

— Жан — рече той и хвана ръката ѝ, — не бива да се страхуваш за детето си. Недей да изпитваш опасенията на майка си. Не е необходимо.

— Добре, господине.

На вечеря той слушаше бръцолевенията на порасналия си син, но се отказа да противоречи на глупостите, които изричаше. Дъвчеше парченце дървесна кора, ала без апетит. По-късно млякото в чашата имаше вкус на престоляло в меден гюм, задушената маруля вонеше на тор, ренетата беше жилава като конските косми във възглавницата му. Когато го намериха на сутринта, ленената му нощна шапчица бе смачкана във вкочанената ръка, макар че никой не можеше да каже дали е възнамерявал да си я сложи, или по някаква причина е решил да я свали от главата си.

ДА ВЛАДЕЕШ ФРЕНСКИ

Пилчър Хаус
18 февруари 1986 г.

Драги д-р Барнс, (Навъртяла съм доста години, подкарах осемдесет и една.)

Аз чета сериозни ТРУДОВЕ, но ако искаш нещо по-леко за вечерите, каква прочитна литература ще намериш в един старчески дом? (Ще Ви стане ясно, че отскоро съм във „Взел-дал“, така съм го кръстила.) „Литература“ колкото щеш, дарена от Червения кръст. Но за какво се разправя в нея? Може ли така! Къдрокосият доктор „с посребрени слепоочия“, сигурно неразбран от своята жена, а още по-добре вдовец, по време на операция поискал от влюбената в него сестричка да източи една банка. Дори на възрастта, когато можех да се поддам на такива измишльотини, предпочитях Дарвиновия „Растителен слой на Земята и дъждовни червеи“.

При това положение си помислих: защо не ида в обществената библиотека да хвърля един поглед на четивата, започващи с А? (Веднъж едно момиченце ме попита: На опашатите лъжи краката им дълги ли са?) Прехвърлих томчетата на А и си дадох сметка, че ми е дошло до гуша от Фабриката за лъжи, от забавните описания на кръчми и надничане в женските пазви, така че минах нататък. Виждате ли накъде бия? Следващият рафт започва с Барнс: „Папагалът на Флобер“. А, това трябва да е за Лулу. Гордея се, че знам наизуст „Чисто сърце“. Но тук съм си донесла малко книги, защото стаята ми е trop petite.

Ще се зарадвате, като разберете, че владеея и двата езика, затова книгата Ви ми достави голямо удоволствие. Миналата седмица чух един учител да обяснява на някакъв

турист: „A gauche puis à droite.“^[1] Напълни ми душата с изкуското произношение на GAUCHE и продължавам да си го повтарям във ваната. Топи се в устата като френска франзела с масло. Ще повярвате ли, че на баща ми, който сега щеше да е на 130, са му преподавали френския (както и латинския) с наше произношение: „фрейнзийла“? Няма да повярвате, то и аз се чудя. Но има напредък — днешните ученици често докарват хубаво гърлено Р.

Revenons à nos perroquets^[2] обаче, главния повод да Ви пиша. Няма да Ви противореча относно случайните съвпадения. Макар че не съм съгласна. Заявявате, че не вярвате в тях. Не говорите сериозно, нали? Имате предвид, че не вярвате в нарочните и нагласените съвпадения. Ала не можете да отречете съществуването на случайните съвпадения, тъй като те се наблюдават доста често. Но вие отказвате да търсите скрит смисъл в тях. Аз не съм уверена, че сте прав, защото като цяло съм последователка на агностицизма. Както и да е, сутрин имам навик да се разхождам по Алеята на църквата (не че е останала църква) към Пазарния площад (нито пък пазар). Вчера тъкмо оставих книгата Ви и тръгнах да се разхождам, когато... какво да видя? Голям сив папагал, затворен в кафез, зад един висок прозорец. Случайно съвпадение? Разбира се. Какво искам да кажа ли? Клетото пернато изглежда ужасно, кокошини се, кашля, човката му тече, никакви играчки в кафеза му. Така че аз пиша една (любезна) картичка на неговите (непознати) собственици и вътре казвам, че сърцето ми се къса от тази гледка и се надявам да се погрижат за него, като се върнат вечерта. Едва съм влязла в стаята си и ето че влетява една побесняла старица, представя се, размахва картичката ми и казва, че ще ме съди. „Добре — викам, — но ще ви излезе солено.“ Тя ми обяснява, че „Доминик“ се кокошини, защото е суетен. Нямам играчки в кафеза, защото не бил някое вълнисто папагалче и щял да ги накълве. И че папагалските човки не можели да текат, защото нямали лигавица. „Ама че невежа, нахална старица“, избълва тя насреща ми и си замина.

Та значи тази дисертация върху папагалите ме впечатли. Мисис Одри Пен е образована жена, това е ясно. Понеже нямам други справочници освен стария ми албум със снимки на випуските, потърсвам я небрежно. Ето я: женски колеж „Лейди Маргарет“, Оксфорд, осем години по-млада от мен, била е стипендиантка там, където аз бях видна изследователка и преподавах *френски*. (Не ветеринарна медицина.)

Трябваше да Ви опиша случката, тъй като никой друг няма да разбере колко странен е този синхронизъм. Но дали той представлява случайно съвпадение в пълния смисъл на понятието, не мога да кажа, не съм капацитет. Съседите ми в тоя карцер или са луди, или са глухи. Аз, като Флоберовата Фелисите, съм глуха. За жалост лудите тук не са глухи, но с какво право мога да твърдя, че глухите не са изкукали? Всъщност, макар да съм най-малкото момиче тук, ме направиха Отговорничка по дисциплината, защото съм най-подходяща поради сравнителната ми младост във „Взел-дал“.

Croyez, cher Monsieur, à l'assurance de mes sentiments distingués.^[3]

Силвия Уинстанли

4 март 1986 г.

Драги мистър Барнс,

Защо в книгата казвате, че сте доктор? След като ме питате дали да ме наричате мис или мисис, ще кажа, че съм мома, макар че можехте да проявите малко повече галантност. Защо не лейди Силвия? Аз съм от аристократичен род в края на краищата, една от знатните фамилии в графството и прочие. От сестрата на баба ми знам, че когато била малка, кардинал Нюман ѝ донесъл портокал от Испания. Един за нея и по един за сестрите ѝ. По онова време портокалът не бил познат в Англия. Н. е бил кръстник на баба ми.

Управителката на дома ми каза, че собственичката на Доминик „се ползва с добро име в квартала“, което иде да покаже, че клюката има бързи крака и по-добре да си затварям устата. Написах помирително писмо (никакъв отговор), а когато следващия път минах оттам, забелязах, че Доминик го няма на прозореца. Добре де, след като папагалите нямат лигавица, защо човката му течеше? Но ако продължавам да задавам на всеослушание такива въпроси, току-виж, ме привикали в съда. Не че се плаша от магистратите.

Дълго преподавах Жид. Пруст ми е досаден, а Жироду не го разбирам, особен мозък имам, като бръснач в някои области, но тъп в някои други. Уж беше от сигурно по-сигурно, че ще съм първа, директорката на училището каза, че главата ще си отреже, ако не стане така. Но не — втора бях (със специално отличие за говорим френски) и тя отнесе въпроса до висша инстанция; отговориха, че имало равен брой алфи и гами; нито една бета. Разбирате ли какво имам предвид? Не съм ходила в обикновено училище и като „аристократка“ не съм учила задължителните предмети, така че на приемния изпит моето есе за майчинските инстинкти на стоножките блесна пред „учените“ есета на момичетата, завършили „Шърборн“. Бях видна изследователка, както Ви казах.

И защо казвате, че сте доктор, прехвърлил шейсет, когато е видно, че сте най-много на четирийсет? Хубава работа! На млади години разбрах, че мъжете са измамници, и реших да не се занимавам с Флиртуване, докато не навърших възраст за пенсиониране — 60, но оттогава насам, вече 20 години, съм страшна флиртаджийка, както казва моят психиатър.

След като прегледах Барнс, минах на Брукнър, Анита, и ето я на, цъфна на телевизора още същата вечер. Не знам, не знам. ТИЯ ме изприщват. Казвам си: „Сега остава да се появи и елен“, избирайки най-невероятното животно за съответното място. И се появява елен. Също и синьо рибарче, и пъстър кълвач в други случаи. Не мога да

приема, че това е въображение, нито че моят нюх се е догаждал, че тези същества чакат зад кулисите. Сякаш има някакво Висше „аз“, което например казва на невежото червено кръвно телце да се съсири при порязване с нож. Но кое е това, управляващо Вашето висше „аз“ и моето висше „аз“, което учи кръвта ни да подпомага зарастването на раната? Като гледах по телевизията операция на живо, забелязах, че просто набутват всичкото кървящо месо в дупката и го оставят само да си гради наново мускули, ето аз прекарах една голяма операция преди три месеца и изглежда, че всички части се съединиха и свършиха каквото трябва. Кой им е показал как?

Ще ми позволите ли и аз да кажа нещо за папагаловите пера? Директорката на колежа, мисис Търстън, беше доста грубо скроена жена с конска физиономия, 24 години по-голяма от мен, „*assoiffée de beauté*“^[4], и изглеждаше комична с неизменната капела, докато въртеше педалите на колелото (кеймбриджки стил, с кошница отзад). По едно време бяхме много близки и дори се канехме да наемем заедно къща, но тя разбра, тъкмо навреме, че не съм лесна. Една нощ я сънувах: мисис Търстън танцуваше весело; беше с огромна капела, на която се полюшваха папагалови пера. Каза: „Сега всичко между нас е наред“ (или нещо подобно). Помислих си: „Тази жена никога не е говорила ПРОСТО И ЯСНО.“ На закуска казах на братовчедка ми: „Сигурна съм, че мисис Търстън е умряла.“ Прегледахме „Телеграф“ — няма некролог, както би трябвало. После пристига пощата и на гърба на един плик прочитам: „*As-tu vu que Miss Thurston est morte?*“^[5] На гости у друга братовчедка виждам в „Таймс“ некролог и снимка. Трябва да уточня, че изобщо не съм побъркана.

Няма да кажа, че не желая да Ви поучавам, напротив. Тук съм Отговорничка по дисциплината — като НАЙ-МЛАДАТА и най-оправната. Имам кола, шофирам. Тъй като повечето са глухи, рядко си шушукат по ъглите. Да Ви

кажа ли каква чудна дума съм измислила за писането на дълги писма? Епистоломания. Извинявам се.

Пожелавам Ви всичко най-хубаво и успех в писането!
Силвия Уинстанли

18 април 1986 г.

Скъпи Джулиан,

Наричам те така с твое позволение и се радвам, че нямаш нищо против да Флиртувам; макар че Флиртът, когато разчиташ на обложка на книга — нямам друга твоя снимка, — е ново преживяване за мен, както можеш да си представиш. На въпроса ти защо съм избрала да се затворя в карцера „Взел-дал“, когато мога да се движа и да карам кола, и да се забавлявам със заплахите за съдилища — ами сама реших да скоча, преди да са ме бутнали, *sauter pour mieux reculer*^[6]. Един вид ускорих подходящия момент. Братовчедка ми умря, чакаше ме тежка операция и като си представих, че ще трябва да се превърна в Слугиня на Себе си, докато безславно предам Богу дух... И тогава неочаквано обявиха Вакантно Място, както се изразяват тук. Аз съм Волна птичка със синя кръв, както сигурно си се досетил, и прецених къде е най-разумно да кацна. Здравият разум твърди, че е добре да останем независими колкото се може по-дълго и да пристъпим към вземане-даване с „Взел-дал“ едва когато роднините ни не могат вече да ни търпят или започнем да забравяме крана на газта отворен и да се заливаме с вряло какао. Но да попаднеш във „ВД“ при тези обстоятелства е страшен шок — бързо ти се развинтват бурмите, превръщаш се в мекотело и не след дълго овакантияваш Мястото. Така че реших да кацна тук, преди да съм изкукала. Нямам деца, а психиатърът ми ме подкрепи.

Е, драги Барнс, уви! В библиотеката имаха само една твоя книга, единствената, която ми каза да не чета. „Преди

тя да ме срещне“, заемана 11 пъти от януари насам, радваш се, нали, но някакъв читател беше зачеркнал глагола „чукам“ навсякъде, където се среща. Ала явно беше благоволил да я прочете до последното „чукам“ на с. 178. Аз още не съм стигнала дотам. Помъчих се да я разкажа на другите глухари, но нищо не излезе. „Според мен — казах — тази книга е за Сладостите на леглото.“ — „Кво, квоо? Пърдон? Пърррдон?“ — „За удоволствията, бе, пухена възглавница, мек дюшек, сънено «лека нощ»“. Решиха, че това не е интересно за слушане. Е, аз ще я прочета и сигурно ще науча много.

Крайно съм вбесена, огорчена и т.н. от ужасната грубиянщина на мъжа на Управителката, който се държи с нас, като че сме в казармата, нали е бил старшина, и умирам от желание да го препъна да се плъосне на стълбите, но си давам сметка, че е доста якичък. Чакай да те осветля за още някои неща, този път на тема старчески домове. Когато на гувернантката ми започна да ѝ хлопа дъската, проучих един куп такива établissements^[7]. Не е много ободряващо всеки път да виждаш един и същи полукръг от покорни стари квачки в евтини кресла срещу телевизора, който може да заглуши и Мусолини. На едно място попитах управителката: „Какви развлекателни дейности предлагате?“ Тя ме изгледа недоумяващо, сякаш беше от ясно по-ясно, че глухите дъртофелници направо се задъхват от забавления. Накрая ми отговори: „Осигурили сме им треньор, който идва веднъж седмично.“ — „Треньор?“, изумих се аз, защото не забелязах много олимпийски надежди. „Да — каза тя снизходително. — Нарезда ги в кръг и им подхвърля надуваема топка, а те трябва да му я хвърлят обратно.“ Е, тази сутрин подхвърлих на Старшината идеята за надуваемите топки, но нищо чудно, че се разсея. Глухите и изкуфелите тук постоянно се страхуват да не дразнят Началството. Единственият начин да не ги дразниш е да хвърлиш не топката, а топа, така че аз съм решила да бъда Досадница с цел да поживея по-дълго. Дали ще успея, не знам. Този дом

много напомня нещо от Балзак. Даваме си всичките спестявания, за да може други да контролират живота ни. Представях си един вид просветена диктатура, каквато одобрява Волтер, но се чудя дали такова управление е съществувало или може да съществува. Тия, които ръководят старческите домове, дали нарочно, дали неволно, но постепенно прекършват духа ни. Нали управителното тяло би трябвало да е наш съюзник?

Ето, макар и не много охотно, подбрала съм ти някои sottises^[8]. Най се дразня от мнението, че в Англия имаме тъй нареченото „лято“, което рано или късно „идва“. Тогава всички излизаме да поседнем след обяда в градината, където ни изпохапват комари. Ако е с десет градуса по-топло, излизаме и привечер. Хората на средна възраст ми казват, че в тяхната младост имало жарки лета, когато нощем се веселели в каруци със сено и прочие, ала аз им казвам, че понеже съм с 30 години по-стара, си спомням прекрасно, че през тяхната младост май месец беше отвратителен, но те са забравили. Попадал ли си на „Les trois saints de glace“^[9]? Забравих кои бяха, но празниците им трябваше да минат, преди да дойде приличното — романско — лято. Прекарах един май в Дордон, където валя през цялото време, хазяите се държаха зверски с кучето, а с мен фамилиарно и месеха хляб веднъж на две седмици, така че да не чуя за департамент Дордон. Но Дром го харесвам.

Книги, които не съм чела:	Всичко от Дикенс
	Всичко от Скот
	Всичко от Такъри
	Всичко от Шекспир, освен „Макбет“
	Всичко от Дж. Остин, освен 1 роман

Надявам се да си намериш хубаво местенце за отдих; обожавам Пиренеите; цветята; и малките „gaves“^[10].

Та така, пообиколих аз света през 1935 г., преди всичко да тръгне на провал. Тогава имаше параходи, а не *avions*.

Питаш по повод съвпаденията защо не поискам да видя вместо папагал броненосец или полярен бухал, за да изпробвам силата на неслучайните съвпадения. Няма да отговарям на това заяждане, но ще ти кажа, че сме живели в Пътни през XVI. Пътни е точно до Барнс.

Е, благодаря ти за писмото. Сега се чувствам по-добре & луната изгря зад боровете.

Силвия У.

Папагалът Д. пак е на прозореца.

16 септември 1986 г.

Скъпи Джулиан,

Твоят роман се оказа поучителен, не в сексуално отношение, а защото героинята ти Барбара при дискусии използва абсолютно същите увъртания като нашата Управителка тук. Съпругът на У., Старшината, е върхът на нахалството според мен, но знам, че ако от устата ми се изплъзне „Майната ти“, с мен е свършено, макар че засега Упр. Тяло ме одобрява. Вчера тъкмо бях тръгнала към пощенската кутия, когато Старшината ме пресрещна и ми предложи да не се разкарвам. Всички глухари и откачалки тук му дават писмата си да им ги пусне. Казах му: „Може вече да не карам колата си, но ще продължавам да пътувам до града с автобус и преспокойно мога да се затътря до пощенската кутия.“ Изглежда ме безочливо и аз си го представих как нощем отваря на пара всички писма и къса всяко, което съдържа оплаквания от „Взел-дал“. Ако писмата ми внезапно секнат, знай, че или съм умряла, или Властите са ми наложили пълен контрол.

Ти музикален ли си? Аз лично отбирам малко от ноти и то е, защото бях умна и се захванах с пианото от шестгодишна, съвсем скоро свирех чудесно *a prima vista*, свирех и на контрабас & флейта (малко или много) и постоянно исках да се пробвам на църковните органи. Харесваше ми как гърмят и тътнат тия инструменти. (Но не си падам по църквите. Каквото щеш си мисли.) Обичам да ходя до града — в автобуса се подхвърлят шеги и закачки, в търговския център има фолклорни танци и можеш да чуеш Бранденбургските концерти на една машина, добри музиканти свирят на цигулките.

Попрочетох още някои А-та и Б-та. Тия дни ще взема да преброя консумираните питиета и запалените цигари, които се използват за пълнеж на романите. И „винетките“ от келнери, шофьори на таксите, vendeuses^[11] и тям подобни, които не играят по-нататъшна роля в сюжета. Романистите или си падат по пълнежите, или философстват, което, така ни учеха, било един вид „обобщение“, както при Балзак. За кого е Романът, питам се аз. В моя случай за невзискателен човек, който иска да се поразсее между 22 часа и времето за лягане. Теб това не те удовлетворява май, така си мисля. Но за да ми е увлекателно, важно е да има героиня, която да прилича на мен, за да се вживея в действието, но с моя волен дух и синя кръв това рядко се случва.

И все пак А-тата и Б-тата превъзхождат по качество месечната доставка книги от Червения кръст. Тях сигурно са ги писали Сестри на нощно дежурство през дългите часове, в които иначе бездействат. Единствената им тема е силното желание да се омъжат. Какво става после, тях, изглежда, не ги вълнува, макар че според мен това е основният проблем.

Една Прочута Личност от света на изкуството написа в автобиографията си отпреди няколко години, че обичта му към жените е събудена от първото му влюбване в едно момиченце, с което танцувал в детската школа. Тогава той бил на единайсет, а тя на девет. Няма никакво съмнение, че

това малко момиченце съм аз: описва рокличката ми, а училището е същото, в което учеше брат ми, датите съвпадат и т.н. Оттогава насам никой не се е влюбвал в мен, но бях красиво дете. Ако навремето съм го била удостоила с един поглед, пише той, щял да ме последва навсякъде. В резултат на което цял живот преследвал жените и съпругата му била толкова нещастна, че се пропила, а пък аз така и не се омъжих. Какво е твоето умозаключение, драги Писателю Барнс? Изпуснала ли съм си късмета преди седемдесет години? Или това е било щастливо отървяване и за двете страни? Той дори не е подозирал, че ще стана независима интелектуалка и няма да сме един за друг. Сигурно щеше да ме докара до алкохолизъм, а аз него до много изневери и тогава жена му щеше да му разкаже играта, но всъщност нея нямаше да я има и в биографията му щеше да пише колко съжالياва, че изобщо си е спрял погледа на мен. Много си млад да ми дадеш отговор на тези въпроси, но когато човек оглушее и полудее, започва все по-често да си ги задава. Къде щях да съм сега, ако две години преди Първата световна война бях погледнала в друга посока?

Е, безкр. ти благодаря и се надявам, че лич. ти живот е наред и те задоволява напълно.

С обич:

Силвия У.

24 януари 1987 г.

Скъпи Джулиан,

На една от лудите тук й се привиждат призраци. Появявали се под формата на зелени проблясъци, в случай че пожелаеш да провериш, и я последвали и тук, след като се отказала от апартамента си. Лошото е, че докато на предишното място се държали прилично, тук, в карцера „Взел-дал“, й погаждат дяволски шегички. На всички ни е

позволено да си държим по един малък хладилник в „килиите“ в случай на Нощно Прегладняване и мисис Галоуей тъпче своя с шоколадови бонбони и бутилки сладко шери. Така че какво да правят нощем призраците, освен да ѝ изяждат бонбоните и да ѝ изпиват шерито! Всички проявихме загриженост, когато въпросът се повдигна (глухите бяха по-притеснени, несъмнено защото не разбираха за какво става дума), и се опитахме да изкажем съчувствие за щетите ѝ. Това продължи известно време и предизвика всеобщо униние, докато един ден тя не се появи на Обяд, ухилена до уши. „Върнах им го тъпкано! — извика. — Изпих една от *техните* бутилки шери, която бяха оставили в хладилника ми.“ Голяма веселба падна по този повод. Уви, прибързано, защото шоколадът продължи да изчезва при нощните набези въпреки бележките, които им се пишеха, кога строги, кога умолителни. Мисис Г. непрестанно ги закачаше на вратата на хладилника. (Според теб какъв език четат призраците?) Накрая случаят се обсъди на общо събрание на Пилчър Хаус по време на вечеря в присъствието на Управителката и Старшината. Как да накараме призраците да спрат да ядат шоколадовите бонбони? Всички погледи се обърнаха към Отговорничката по дисциплината, която се бе провалила при това изпитание. По изключение трябва да похваля Старшината, който прояви забележително чувство за хумор, освен ако наистина не е повярвал (много е възможно) в съществуването на малките зелени проблясъци. „Защо не сложим катинар на хладилника?“ — каза той. Единодушни аплодисменти от дами и господата, при което той предложи да отиде в „Би & Кю“ да я снабди с катинар. Ще те държа в течение как ще се развият събитията, ако можеш да използваш това в някоя от твоите книги. Интересно ми е дали и ти ругаеш толкова, колкото героите ти. Тук никой не ругае; освен мен, все още наум.

Познаваш ли моята голяма приятелка Дафни Чартърис? Може би е снаха на сестрата на баба ти. Не, ти каза, че си от средните класи. Тя беше една от първите ни

авиаторки, със синя та синя кръв, дъщеря на шотландски земевладелец, и като си получи летателното удостоверение, прекарваше с товарен самолет декстърски добитък. Беше една от 11-те жени, обучени да пилотират ланкастър по време на войната. Имаше свинеферма и винаги кръщаваше завързака в прасилото Хенри, на най-малкия си брат. Беше нарекла една стая в дома си „Кремъл“ и там не допускаше никой да я безпокои, дори мъжа си. Винаги съм смятала, че това е разковничето за щастливия брак. Както и да е, мъжът ѝ умря и тя се върна в семейната къща да живее със завързака Хенри. Вътре беше кочина, но те си живееха мирно и щастливо и оглушаваха заедно, с всеки месец все повече. Когато престанаха да чуват звънеца на вратата, Хенри го смени с клаксон на кола. Дафни отказваше да носи слухово апаратче под претекст, че се закачало за клоните на дърветата.

Нощем, докато призраците се опитват да отключат катинара на хладилника на мисис Галоуей, за да изядат шоколадовите ѝ яйца, аз стоя будна и гледам как луната бавно се плъзга сред боровете и си мисля за добрите страни на умирането. Не че ни е даден избор. Е, да, можеш сам да сложиш край на живота си, но това винаги ми се е виждало невъзпитано и самонадеяно. Самоубийците ми приличат на хората, които си излизат по средата на пиеса или симфоничен концерт. Искам да кажа... тъй де, разбираш ме.

Основни аргументи в полза на умирането: това е, което другите очакват от теб, щом навършиш определена възраст; напредваща немощ и слабоумие; хабене на пари (дори харчене на наследството) само и само да я има една напикаваща се торба стари кокали и мъртъв мозък; отслабнал интерес към Новините, бедствията, войните и т.н.; страх да не попаднеш изцяло под властта на Старшината; желание да Опознаеш Отвъдното (или не?).

Основни аргументи против умирането: никога не вършиш това, което очакват от теб, защото сега да започваш; евентуално страдание, причинено на другите (тъй или

иначе, неизбежно в един момент); все още на рафт Б от Фабриката за лъжи; кой ще вбесява Старшината, като ме няма?

... не се сещам за други. Ти можеш ли да предложиш нещо? Забелязала съм, че За-то винаги излиза по-силно от Против.

Миналата седмица откриха една от лудите чисто гола в края на градината с пълен куфар вестници, явно е чакала влака. Покрай „Взел-дал“ изобщо не минават влакове, откакто лорд Бийчинг се отърва от нерентабилните линии, така че сме в девета глуха.

Е, още веднъж благодаря, че ми писа. Прощавай за моята епистоломания.

Силвия

П.П. Защо ти казах това ли? Опитвах се да ти обясня, че Дафни беше човек, който винаги гледа напред и почти никога назад. Сигурно не ти се вижда кой знае какъв подвиг, но те уверявам, че става все по-трудно.

5 октомври 1987 г.

Скъпи Джулиан,

Не мислиш ли, че езикът има за цел общуването? В първото училище, където си карах практиката (беше задължителна), не ми позволиха да преподавам, а само да слушам, защото обърках „ти“-то на минало просто време. Ами ако ме бяха учили на Граматика, което няма нищо общо с това да владееш френски, щях да ги затапя, че никой не казва: „Lui écrivis-tu?“^[12] или каквото е там. В моето „училище“ ни учеха най-вече на изрази, без да правим разбор на участващите времена. Постоянно получавам писма от една францужойка, завършила най-редовен лицей, която си слага окончанията както ѝ е

удобно. И въпреки това моята шефка, чието френско „р“ беше под всякаква критика, взе, че ме уволни. С радост ще кажа, че нещата се подобряват, ударенията се понаучиха и сега никой не се обижда, като чуе „жабо“.

Не съм сигурна дали в дългите писма, които пиша, не съм го обърнала на сенилно бръцоловене. Работата е там, драги Писателю Барнс, че да владееш френски не е въпрос на граматика, и това важи за всички аспекти на живота. Не мога да намеря онова писмо, в което ми разказваш за срещата си с един автор, по-голяма антика и от мен — Джеради? Така ли беше? Потърсих го в библиотеката, но не го намерих; във всеки случай ще съм си заминала от тоя свят, преди да стигна до Д-тата. Доколкото си спомням, беше те попитал дали вярваш в прераждането и ти си казал „Не“, а той отвърнал: „Като стигнете моите години, може и това да се случи.“ Не казвам, че има живот след смъртта, но в едно съм сигурна — когато си на трийсет или четирийсет, ти е достатъчно да си много добре с граматиката, но когато вече си глух или смахнат, ти трябва също така да владееш френски. (Схващаш ли какво имам предвид?)

Ох, ох, ох, как ми се ядат истински кроасани! Но френските кроасани се месят от френско брашно. При вас продават ли ги? Снощи ядохме притоплено солено говеждо със запечен боб. Щеше ми се да не налитам толкова на храна. Понякога си мечтая за кайсии. В тази страна няма свестни кайсии, всичките имат вкус на памук, полят с вкиснат портокалов сок. Когато се сдърпахме със Старшината, пропуснах обяда и минах с едно сандвиче и мелба в града.

Пишеш, че не те е страх от умирането, стига да не те умори до смърт. Май си играеш нещо с думите. Както и да е, сигурно няма да забележиш прехода. Моята приятелка Дафни Чартърис умираше много продължително. „Не съм ли умряла още?“, често питаше тя, а понякога: „От колко време съм мъртва?“ Последните й думи бяха: „От доста дълго не съм жива. Не чувствам никаква разлика.“

Тук няма с кого да си поговоря за смъртта. Болезнена тема, нали разбираш, не било *красиво*. Няма нищо против да си приказваме за призраци, духове и тям подобни, но зачекна ли същинския въпрос, Управителката & Старшината ми казват, че не бивало да плаша горките хорица. Това е част от моята борба срещу превръщането на темата за смъртта в табу — или срещу Страх от Нея — и срещу енергията, с която медиците се борят да спрат умиращите да умират, да поддържат живи бебетата, родени без мозък, и да осигуряват на неплодните жени изкуствени деца. „От шест години се опитваме да имаме дете.“ Ами... значи ще минете без дете. Миналата вечер на всички ни поднесоха яйца с два жълтъка. „Защо? Това е странно.“ — „Дават на ярките лекарства за плодовитост, за да започнат да снасят по-рано.“

Питах ме какво държа в хладилника си. Портмонето, щом искаш да знаеш, тефтерчето с адресите, кореспонденцията ми и копие от завещанието ми. (Да не стане пожар.)

Не сте се разделили с жена ти? Още деца? Виждам, че добре играеш ролята си на Модерен Баща. Джордж V обичал да къпе децата си. Кралица Мери не обичала.

Най-най-добри пожелания и succès fou^[13].

Силвия

14 октомври 1987 г.

Merci, charmant Monsieur, за колета с храна. Уви, в резултат на комбинацията Пощи-Старшина кроасаните не бяха така пресни, както когато са те напуснали. Настоях да има братска подялба на тази хуманитарна помощ, така че всички глухи и луди да получат по половинка. „Пърдон? Пъррдон? Кво то? Кво то?“ Те предпочитат мекото на белия хляб със сладко от портокалови корички. Ако пусна остатъците в пощенската кутия за Доминик (още е на

прозореца), мислиш ли, че Упр. ще ми забрани да излизам? Извинявай, че само картичка, ръката е зле. С благопожелания, Силвия.

10 декември 1987 г.

Барнс е на нивото на гърдите, за Брукнър трябва да клекнеш ниско. Наистина мисля, че нейната „Погледни ме“ е красиво написано трагическо произведение, не като „Крал Лир“, който току-що прочетох за I-ви път. Като изключим някои силни пасажии, сюжетът и обосновката на характерите са много зле. Парадигмата (току-що научих тази дума от една кръстословица) е на „Новите дрехи на царя“. Само картичка... ръката. Вс. най-хубаво, Силвия.

14 януари 1989 г.

Скъпи Джулиан,

(Да, старата Уинстанли!) Ще ме извиниш за обострената старческа бърбировост. И за ужасния краснопис, гувернантката ми би се срамувала от мен.

Чудно филмче даваха за малки лъвчета, които се опитват да изядат бодливите свинчета. Защо свинчета? Това са си едни неподстригани таралежи. Не ги обичам аз таралежите — покрай моята къща имаше ограда с ров, в който постоянно падаха таралежи. Открих, че най-лесно можеш да ги извадиш с ръка, но са пълни с паразити и те гледат с безизразни очи, доста са злобни.

Глупаво и несъобразително беше от моя страна да продължавам да говоря за децата ти, щом казваш, че нямаш деца. Много извинявай. Разбира се, че си измисляш някои неща в книгите.

Тъй като съм на осемдесет и четири и още имам чудесна памет, знам, че е неизбежно да има случайни съвпадения, т.е. папагали, специалистки по френски и

прочие. Но тази Прочута Личност от света на изкуството... А преди месец научих, че дъщеричката на моята племенница Хортенсия Барет се е записала да следва селскостопански науки. (Е, по наше време беше агрономство. Вие имахте ли агрономи? Сериозни млади мъже с кожени налакътници, които живееха в общежития до Парк Роуд и тръгваха дружно да работят на полето.) Това стана в същата седмица, когато четях книга за хортензиите и научих, че те по всяка вероятност са наречени така на една млада жена, която се казвала Хортенсия Барет и била на Бугенвилската експедиция с ботаника Комърсън. Сведенията показват, че с мойта братовчедка ги делят много поколения, женили са се, развеждали са се, имената са се променяли, но са роднини по пряка линия. Това как да го тълкувам? И защо попаднах точно на книга за хортензиите? Сега нито гледам саксии, нито сандъчета на прозореца. Така че, нали виждаш, всичко това може да се обясни само с Почтената Възраст и Добрата Памет. Сякаш някакъв Разум отвън — не моето подсъзнание — казваше: „Обърни внимание на това, ние те наблюдаваме.“ Аз съм агностичка, така да се каже, макар че мога да приема хипотезата за „водач“ или „наблюдател“ дори за Ангел хранител.

Какво намеквам ли? Просто имам чувството, че някой постоянно ме ръчка в ребрата: „Отваряй си очите!“ Според мен ми дава някакъв знак. Е, това не е твоя грижа. Но за мен е доказателство за поуките, които ни предлага един Висш Разум. Как става ли? Откъде да знам?

Тъй като съм в психозоната, забелязвам как еволюцията в разгадаването на Съзнанието напредва с бързината на технологиите: ектоплазмата е отживелица, като восъчната свещ.

Мисис Галоуей, онази с катинара на хладилника и зелените духчета, „се спомина“, както обича да казва Управителката. Какво мислите, че ще стане с малките зелени проблясъци, попитах веднъж на вечеря. Дамите &

господата се позамислиха над въпроса и накрая заключиха, че и те сигурно са се споминали.

Amitiés, sentiments distingués, etc.^[14],

Силвия У.

17 януари 1989 г.

Предполагам, че ако човек е Луд и умре & се окаже, че има Обяснение на това, първо трябва да го обезлудят, за да може да го разбере. Или пък ти мислиш, че Лудостта е просто обвивка на съзнанието в днешния свят, който няма нищо общо с останалите?

Не си вади заключения от картичката ми с Катедралата, че съм спряла да Разсъждавам със собствени Мисли. Чака ме „Растителен слой на Земята и дъждовни червеи“ по всяка вероятност. Но може би не.

С.У.

19 януари 1989 г.

И така, драги Писателю Барнс,

Ако те попитам „Какво е животът?“, сигурно ще ми отговориш многословно, че е просто една случайност.

Е, остава въпросът — каква случайност по-точно?

С.У.

3 април 1989 г.

Уважаеми мистър Барнс,

Благодаря Ви за писмото от 22 март. С прискърбие Ви уведомявам, че мис Уинстанли се спомина преди два

месеца. Падна и си счупи бедрената кост, докато отиваше до пощенската кутия, и въпреки усилията на медицинския персонал в болницата се получиха усложнения. Беше симпатична жена и несъмнено душата на компанията в Пилчър Хаус. Дълго ще я помним и ще ни липсва.

Ако ви интересува нещо друго, не се колебайте да ми се обадите.

Искрено ваша:

Дж. Смайлс
(Управител на дома)

10 април 1989 г.

Уважаеми мистър Барнс,
Благодаря Ви за писмото от 5-и т.м.

Докато почиствахме стаята на мис Уинстанли, намерихме доста ценни вещи в хладилника. Имаше и връзка писма, но понеже бяха във фризера, а той за жалост е бил изключен за размразяване, писмата са пострадали доста. Макар че адресът все още се четеше, решихме, че подателят ще се натъжи, ако ги получи обратно в такова състояние, така че съжалявам, но ги изхвърлихме. Може би тях имате предвид в своето запитване.

Все още ни е много мъчно за мис Уинстанли. Беше симпатична жена и несъмнено душата на компанията в Пилчър Хаус по времето, когато беше жива.

Искрено ваша:

Дж. Смайлс
(Управител на дома)

[1] Наляво, после надясно (фр.). — Б.пр. ↑

[2] Да се върнем на нашите папагали (фр). Парафраза на „Да се върнем на нашите овце“, т.е. да си дойдем на темата. — Б.пр. ↑

- [3] Приемете, драги господине, уверенията ми за най-мили чувства (фр.). — Б.пр. ↑
- [4] Зажадняла за хубост (фр.). — Б.пр. ↑
- [5] Видя ли, че мис Търстън е умряла? (Фр.) — Б.пр. ↑
- [6] Шеговито обръщане на израза: *c'est reculer pour mieux sauter* — изчаквам подходящия момент (фр.). — Б.пр. ↑
- [7] Заведения, институции (фр.). — Б.пр. ↑
- [8] Нелепости (фр.). — Б.пр. ↑
- [9] „Тримата ледени светци“, които във Франция се честват един след друг от 11 до 13 май. — Б.пр. ↑
- [10] Планински поточета (фр.) — Б.пр. ↑
- [11] Продавачки (фр.). — Б.пр. ↑
- [12] Ти писа ли му? (Фр.) — Б.пр. ↑
- [13] Страхотен успех (фр.). — Б.пр. ↑
- [14] Поздрави, най-прекрасни чувства и т.н. (Фр.) — Б.пр. ↑

АПЕТИТ

Има дни, в които той е добре. Разбира се, има и такива, в които е зле, но нека за малко да забравим за тях.

Когато е добре, аз му чета. Избирам нещо от любимите му книги: „Радостта от готвенето“, „Рецептите на Констанс Спрай“, „Кухнята през четирите сезона“ от Маргарет Коста. Може и да не помагат винаги, но на тях най-много може да се разчита, а аз си знам какво предпочита той и какво го дразни. Елизабет Дейвид не върши работа, а пък модерните кулинарни знаменитости не може да ги трае. „Педали — започва да крещи, — зализани педали!“ Не харесва и готвачите по телевизията. „Виж ги тия евтини клоуни“, избухва, макар че аз просто му чета от книгите им. Веднъж опитах с „Лондонските заведения през очите на Бон Виван“ от 1954-та и много сбърках. Лекарите ме предупредиха, че превъзбудата е вредна за него. На мен ли ще ми разправят! Всичките им полезни съвети през последните години се свеждат до: не знаем каква е причината, не знаем кое е най-ефикасното средство, ще има дни, в които ще е добре, и такива, в които ще е зле, внимавайте да не се превъзбужда. А иначе... болестта му, разбира се, е нелечима.

Обикновено си седи на стола по пижама и халат отгоре, избръснат сносно, доколкото успявам, старателно обут в пантофи. Не е от мъжете, които си подпетяват пантофите и ги носят като чехли. Винаги е бил изряден. Седи си с прибрани крака и напъхани в пантофите пети и ме чака да отворя книгата. По-рано отгръщах напосоки, но това създаваше проблеми. От друга страна, се сърди и като почвам направо с това, което харесва. Трябва уж случайно да попадна на него.

Така че отварям „Радостта от готвенето“ на 422 страница, да речем, и зачитам на висок глас:

— Агне по горски, или на шиш. — Само заглавието, не рецептата. Не вдигам поглед да видя реакцията му, но ще я усетя. После: — Задушено агнешко бутче. — После: — Варени агнешки

крачета, или пача. — После: — Агнешко с пресен лук, или пролетна яхния.

Нищо. Но аз и не очаквам друго. После:

— Задушено по ирландски. — Усещам как повдига леко глава. — Четири до шест порции — продължавам бързо. — Месото за тази прочута яхния не се запържва предварително. Нарязвате на кубчета по 4–5 см 1 кг агнешко или говеждо.

— Днес не се намира говеждо — казва той.

За миг аз се чувствам щастлива. Само за миг, но пак е нещо, нали? После продължавам:

— Лук, картофи, нарязани на кръгчета, дълбока тенджерка, сол, пипер, дафинов лист, ситно накълцан магданоз, вода или бульон.

— Бульон — обажда се той.

— Бульон — повтарям аз. — Слагате на огъня и похлупвате плътно. Варите два часа и половина, като от време на време разклащате тенджерата. Оставяте всичката вода да изври.

— Точно така — казва той. — Всичката вода да изври. — Изрича го бавно, сякаш е някаква философска сентенция.

Както казах, винаги е бил изряден. В началото, като се запознахме, разни хора взеха да размахват пръст; подмятаха шеги за докторите и сестрите. Нямахме обаче такова нещо. Осем часа да сновеш между приемната и кабинета, да бъркаш амалгама, да придържаш дренчето за слюнката — може и да действа възбуждащо на някого, но на мен само ми се схващаше гърбът. А и си мислех, че той не проявява интерес. Нито пък аз, така си мислех.

— Свинско филе с гъби и маслини. Свинско печено със заквасена сметана. Свински пържоли по креолски. Свинско на скара с горчица. Задушени котлети с плодове.

— С плодове — повтаря той и прави смешна зурла. — Чуждестранни буламачи.

Не го казва на сериозно, разбира се. Или поне не го казваше. Или не би го казал навремето. Не знам вече кое е вярното. Спомням си, че като започнах да работя при него, сестра ми Фейт ме попита какво представлява и аз ѝ казах: „Вижда ми се космополитен джентълмен.“ Тя прихна, а аз добавих: „Кое не значи, че е еврейин.“ Имах предвид, че е видял свят, ходи по конференции и има нови идеи — в кабинета да свири музика, хубави картини на стените, в чакалнята днешният

вестник, а не вчерашният. Освен това си водеше бележки, щом пациентът си тръгнеше: не само за лечението, но и за какво са си приказвали, та следващия път да могат да си продължат разговора. Днес всички го правят, но той беше един от първите. Така че като казва „чуждестранни буламачи“, не го мисли на сериозно.

Беше вече женен, когато започнах при него, и хората си помислиха разни работи. Но нямаше такова нещо. Страшно му беше криво, че бракът му се разпада. Не сме били любовници, макар че Тя разправяше обратното и целият свят ѝ вярваше. Истина е, няма защо да крия, аз бях нетърпеливата. Даже си мислех, че е малко задръстен. Но ето че един ден ми каза: „Вив, искам да изживеем една дълга любов с теб. Като се оженим.“ Чували ли сте нещо по-романтично? А когато нещата станаха неудържими, тогава нищо си му нямаше, в случай че се питате.

Когато отначало започнах да му чета, не беше като сега, да повтаря една-две думи или само да вметне нещо. Стигаше да спомена някое хубаво заглавие като яйчени крокети или задушен език, или риба къри, или гъби по гръцки, и той започваше, и нямаше спиране. А какви неща помнеше! Веднъж тъкмо бях започнала да чета за карфиол по тоскански („Накъсват една голяма глава на китки и бланширате 7 минути“), когато той се намеси и не млъкна. Спомни си цвета на покривката, кофичката с лед, закрепена за ръба на масата, заваления английски на келнера, зеленчуците на скара, цветарката с розите, тънките дълги пакетчета захар за кафето. Спомни си, че подготвяли църквата от другата страна на площада за някаква венчавка на знаменитости, че италианският премиер се опитвал да сформира четвърто поред правителство за година и четири месеца, че съм си събула обувките и съм потъркала пръсти по голия му прасец. Спомни си всичко това и покрай него и аз си го спомних, поне за кратко. Покъсно ми избледня и вече не бях сигурна така ли е било, или не. Имам си го тоя проблем с нещата, които говори.

Не, в кабинета със сигурност нямаше никакви интимности. Както казах, много изряден беше. Дори и след като разбрах, че не съм му безразлична. А и той го разбра за мен. Винаги е държал да не смесваме едното с другото. В кабинета и в чакалнята бяхме колеги и там говорехме само за работа. Веднъж споменах нещо за ресторанта от предишната вечер, нещо такова. Не че имаше пациент, сами бяхме, но

той ме смрази с поглед. Поиска ми някакви рентгенови снимки, които знаех, че не му трябват. Така беше, докато не удареше ключа на кабинета. Искаше едното да си е отделно от другото.

Всичко това, разбира се, беше много отдавна. Пенсионира се преди десет години, а от седем спим отделно. Той го пожела, не аз. Ритала съм го насън, а и искал, като се събуди, да си пусне новините. Доколкото си спомням, не се възпротивих кой знае колко, защото по онова време вече си бяхме като две дружки, ако се сецате за какво става въпрос.

Така че представете си изненадата ми една вечер, тъкмо като го завивам... беше скоро след като взех да му чета, и чувам буквално следното:

— Мушни се при мен.

— Много си сладък — казах, но се направих на разсеяна.

— Мушни се при мен — повтори той. — Моля ти се. — И ме погледна с едни очи... като навремето.

— Не съм... готова — казах. Нямах предвид да се подготвям като в ония години, не, просто не бях готова в друг смисъл. В най-различен смисъл. Че коя жена би била след толкова време?

— Хайде, загаси лампата и се съблечи.

Е, нали се сецате какво си помислих. Реших, че може да се дължи на лекарствата. Но после се зачудих дали пък причината не е в това, което му чета, в начина, по който миналото се връща, и че може би този момент, този час, този ден за него изведнъж стават като едно време. И като си представих, че е така, сърцето ми се разтопи. Никак не бях настроена за подобно нещо, нямах желание да го правим, то не става така, но как да му откажа. Тъй че загасих лампата и започнах да се събличам на тъмно, и го чувах как се ослушва... ако се сецате какво имам предвид. Да, това беше някак вълнуващо, това ослушване в тишината, и накрая си поех дъх, отметнах завивките и легнах до него.

И тогава го чух да казва... тия думи ще ги помня до последния си ден, да казва с оня свой хладен глас, сякаш съм заприказвала за личния си живот пред пациентите, да казва:

— Не, не ти.

Помислих, че ми се е счуло, но той повтори:

— Не, не ти, кучко.

Това беше преди година-две, оттогава насам какво ли не ми сервира, но това беше най-ужасното, ако разбирате какво имам предвид. Просто станах от леглото и си отидох в стаята, но дрехите си оставих на куп до леглото му. На сутринта можеше да му просветне какво е било, стига да поискаше. Нито поиска, нито му просветна. Чувството за срам отдавна го е напуснало.

— Американска салата от зеле — чета аз. — Ориенталска салата с бобени кълнове. Салата от цикория и цвекло. Салата от бланширан спанак. Зелена салата с яйце и майонеза. Салата „Цезар“. — Той повдига леко глава. Продължавам. — Четири порции. За тази прочута калифорнийска салата ви трябват: 1 глава чесън, обелена и нарязана на ситно в чаша зехтин, нищо повече.

— Чаша — повтаря той. С това иска да каже, че не харесва американския начин на отмерване с чаши, и най-големият глупак знаел, че има чаши с най-различни размери. Винаги си е бил такъв, много прецизен. Ако готвеше по рецепта, в която се казваше „Сложете две-три лъжици“ от нещо си, ужасно се нервираше, защото искаше да знае дали да са две, или да са три, не може и двете да са верни, нали, Вив, логично е едното от тях да е по-добро.

— Препържете кубчета хляб. Две марули, сол, суха горчица, обилно поръсете с пипер.

— Обилно — повтаря той, имайки предвид неяснотата.

— Пет филета аншоа, три супени лъжици винен оцет.

— По-малко.

— Едно яйце, две-три супени лъжици пармезан.

— Две или три?

— Сокът на един лимон.

— Харесва ми фигурата ти — казва той. — Аз си падам по големички балкони.

Не му обръщам внимание.

Първия път когато му прочетох за салата „Цезар“, стана цяло чудо. Започна и не спря.

— Бях на изложение на продуктите „Орал Би“ в Мичиган и ти долетя при мен с „Пан Ам“, и обикаляхме от никъде за никъде, съзнателно.

Това беше една от шегите му. Разбирате ли, той винаги е искал да знае какво ще правим, кога, къде и защо. Днес биха го нарекли маниак

на тема контрол, но навремето повечето хора бяха такива. Веднъж го попитах защо не можем да сме по-спонтанни, да тръгнем напосоки, ей тъй, за разнообразие. Той пусна типичната си тънка усмивка и каза:

— Добре тогава, Вив, ако това искаш, ще тръгнем от никъде за никъде, съзнателно.

Спомни си и ресторанта на Дино, встрани от междуцатската магистрала, доста на юг. Бяхме се отбили да обядваме там. Спомни си нашия келнер Емилио, който ни беше казал, че се е научил да прави салата „Цезар“ от един човек, който я научил от този, дето я е измислил. После описа как Емилио я направи пред нас — смачка аншоата с лъжица, пусна яйцето отвисоко, настърга виртуозно пармезана на рендето, сякаш свиреше на инструмент. В последния момент разпръсна отгоре крутоните. Той си спомни всичко това и аз си го спомних покрай него. Дори помнеше колко е излязла сметката.

Когато е в такова настроение, може да изобрази нещо по-ясно от снимка, по-живо от обикновен спомен. Все едно измисля разказ, така го съчинява, седнал насреща ми по пижама и халат. Съчинява го, но аз знам, че е истинско, защото от думите му си го спомням. Ламаринената табела, сондата, потопила глава да пие нефт, мишеловът в небето, шалът, с който съм си вързала косата, бурята с проливен дъжд и дъгата след дъжда.

Той винаги е изпитвал удоволствие от яденето. Питаше пациентите за хранителните им навици и после си водеше кратки бележки. За една Коледа, да стане по-весело, направи изследване за това дали пациентите, които се наслаждават на храната, се грижат повече за зъбите си от тези, които не й се наслаждават. Беше начертал диаграма. Не искаше да ми каже какво се стреми да докаже, докато не приключи. А изводът беше, че неговата статистика не показва зависимост между удоволствието от яденето и грижата за зъбите. Което беше малко разочароващо, защото целта му беше да открие връзката, нали?

Но той открай време си падаше по хубавата храна. Ето защо „Лондонските заведения през очите на Бон Виван“, 1954 г., ми се стори голямо попадение, когато я открих. Беше сред разни стари книги, запазени от първите години на практиката му, когато се учил да вкусва удоволствията, преди да се ожени за Нея. Намерих я в килера и си помислих, че тази книга може да съживи някакви спомени.

Страниците лъхаха на мухъл и в тях имаше изречения като: „Клубът на Императрицата — това е Томи Гейл, Томи — това е Клубът.“ И следното: „Ако никога не сте използвали ванилова пръчица вместо лъжичка за разбъркване на кафето си, значи сте пропуснали едно от онези милион и едно дребни удоволствия на масата.“ Нали разбирате защо си помислих, че от това може да му проблесне нещо в ума?

Беше си отбелязал някои страници, та предположих, че е ходил във „Ветераните от Челси“ и таверна „Антилопа“ и в някакво място, наречено „Беломети“ на Лестър Скуеър, чийто съдържател бил известен като Беломети Фермера. Описанието на това заведение започва с „Беломети Фермера е толкова елегантен, че сигурно кара добитъка си да се чувства неудобно и засрамва кривите бразди.“ Звучи като от памтивека, нали? Пробвах да му размърдам ума с няколко имена и места: „Красивата мелничарка“, „Кратка среща“, таверна „Унгария“, „Монсенъор Грил“, „Крилатият вол“, „Алпийската хижа“. Накрая той каза:

— Лапни ми го.

— Моооля? — отвърнах аз.

Имитирайки някакъв отвратителен акцент, той продължи:

— Знаеш как се лапа, не знаеш ли? Разтваряш си устата както си разтваряш оная работа и смучеш. — После ме погледна така, сякаш казваше: Стъпи ли на земята, разбра ли с кого си имаш работа?

Отдадох го на лошия период или на лекарствата. Реших, че не се отнася за мен, и на другия ден пак опитах.

— Ходил ли си някога в ресторант, наречен „При Литър“?

— В Найтсбридж — отвърна той. — Бях направил много сполучлива коронка на една театрална знаменитост. Американка беше. Спасихте ми живота, каза. Попита ме обичам ли хубавата храна. Плати ми пет лири и ми заръча да заведа момичето си в „При Питър“. Беше им позвънила предварително, много мила жена, така че там ме очакваха. Не бях ходил никога на такова лъскаво място. Свиреше холандски пианист, Еди се наричаше. Поръчах си пикантен грил „Питър“ — котлет, наденичка, парче дроб, пържено яйце, домат на скара, два резена шунка на скара. Помня я тая порция и до днес. Преядох здравата.

Щеше ми се да попитам кое е било неговото момиче тогава, но вместо това казах:

— Какъв беше десертът?

Той смръщи вежди, сякаш се допитваше до някогашното меню.

— Намажи си оная работа с мед и ми дай да ближа, на това му викам аз десерт.

Казах ви вече, не го приемах лично. Реших, че е нещо, свързано с госпожицата, дето я е водил на ресторант преди толкова години. Като си легнах, проверих какво пише за това място в „Лондонските заведения“ от 1954 г. Беше го запомнил с абсолютна точност. Имало е пианист холандец, наречен Еди. Свирел е всяка вечер от понеделник до събота. Причината да не свири в неделя не била „нежелание от страна на Еди или мърморене от страна на мистър Щайнлер“, а се дължала на „закостенелите нрави на нашите сънародници, за които веселието е трън в очите“. Такива хора ли сме ние? Значи веселието ни боде очите? Мистър Щайнлер трябва да е бил съдържателят.

Когато се запознахме, той често ми повтаряше: „Животът е преждевременна реакция на смъртта.“ Казах му да не бъде толкова черноглед, предстояха ни най-хубавите години.

Не искам да си мислите, че храната е единственото, от което се интересуваше. Редовно следеше новините и винаги имаше свое мнение за събитията. Свои убеждения. Обичаше конните състезания, макар да не си падаше по залаганията. Беше запален по Дербито и Националното състезание и те му стигаха, а от надбягванията „Оукс“ и „Сейнт Леджър“ не се вълнуваше. Умееше да се владее, внимаваше с емоциите. Четеше биографии, особено на хората от шоу бизнеса, пътувахме, обичаше да танцува. Но от това, знаете ли, няма и помен. И храната вече не му доставя удоволствие, поне не и яденето. Правя му пюрета с миксера. Не купувам консервирани буламачи. Не може да пие алкохол, разбира се, ще се превъзбуди. Обича какао и топло мляко. Не вряло, не кипнало, а леко затоплено, с температурата на тялото.

Когато всичко започна, си помислих — по-добре това, отколкото да го беше хванало нещо друго. Лоша болест е, но има и по-страшни. Вярно, казах си, ще забравя някои неща, но под повърхността винаги ще си е той. Може би ще е като второ детство, но ще е неговото детство, нали? Така си мислех. Дори да стигне дотам, да не ме познава, аз ще го познавам винаги, и това ми стига.

Когато си помислих, че има проблеми с хората, защото не си ги спомня, извадих албума със снимките. Преди няколко години обаче го

изхвърлих. Не ми хареса резултатът, да си кажа право. Той започна от последната страница, не знам защо, но ми се стори добра идея — да се връщаш назад през живота си, вместо да старееш. Назад към младостта, рамо до рамо с мен. Последните снимки, които бях мушнала, бяха от морското ни пътешествие, не много сполучливи. Или по-скоро неразкрасени. Насядали около маса пенсионери с почервенели лица, книжни шапки и розови от светкавицата облещени очи. Вгледа се във всяка снимка и аз си помислих, че ги разпознава, после бавно си запроправя път назад: пенсиониране, сребърна сватба, екскурзия до Канада, излети през уикендите из Котсуолдс, кучето ни Скипър, преди да го заведем да го приспят, апартаментът след ремонта и преди това, Скипър, когато го взехме, и тъй нататък, назад и назад, докато стигнахме до почивката в Испания на първата годишнина от сватбата ни, на плажа, както съм по бански, който си купих с големи притеснения, докато не осъзнах, че едва ли ще се натъкнем на някого от колегите му. Когато го облякох в пробната, много се стреснах, че е толкова изрязан. Но все пак реших да го купя и... е, само ще кажа, че нямах никакви възражения относно ефекта му върху съпружеските ни контакти.

Той дълго гледа снимката, после вдигна очи към мен.

— Обичах да мажа нейните балкони — каза той.

Каквото щете си мислите, но аз не се правя на вода ненапита. Не се шокирах от „балконите“. И след като се посъвзех, разбрах, че не е и от „нейните“. Шокира ме това „мажа“.

С другите хора се държи добре. Прилично, искам да кажа. Усмивва им се леко и им кима, сякаш е стар учител, познал свой бивш ученик, ала не се сеща за името му и годината, когато му е преподавал в шести клас. Вдига поглед към тях и невъзмутимо подмокрят памперса си, казвайки „Ти си голям симпатяга, той е голям симпатяга, ти си голям симпатяга“ в отговор на казаното от тях, и те си тръгват, почти убедени, че ги помни, а той е все още там някъде, в бездната, и му е много мъчно, разбира се, за нея и за себе си, но предполагам, че се радва на посещението им, така че аз съм си изпълнила задачата. Затварям вратата след тях и когато се връщам, той вече събаря на пода чаения сервиз и троши поредната чаша. Казвам:

— Не, нека да не правим така, нека си стоят върху подноса.

А той отговаря:

— Ще го вкарам моя в дебелия ти задник и ще те блъскам, навътре, навън, навътре, навън, и ще го наръгам, ръг-ръг-ръг, дълбоко в теб. — После ще се изкиска, сякаш да покаже, че ме е изиграл точно по време на чая, погодил ми е номер, но ще му се размине. Да покаже, че винаги ме е надхитрял, през всичките тези години.

Той беше по-паметливият от двама ни, колкото и смешно да звучи. Мислех си, че ще мога да разчитам на него, той да помни; за в бъдеще имам предвид. Сега гледам снимките от някакъв излет по хълмовете на Котсуолдс преди двайсет години и се чудя къде сме нощували, това църква ли е или манастир, защо съм снимала този жив плет от форзиции, кой е карал, имали ли сме съпружески контакт? Не, за последното не си задавам въпроса, макар че бих могла.

Той говори неща от рода на:

— Смучи ми топките, хайде, лапни ги една по една и си играй с език. — Не звучи гальовно. Казва: — Изцеди си на гърдите бебешки лосион и ги натисни отстрани, та да те чукам между тях и да се изпразня на шията ти. — Казва: — Нека се изсера в устата ти, винаги си го искала, нали, кучко скръндзава, чакай да го направя за разнообразие. — Той казва: — Ще ти платя да направиш каквото искам, но не можеш да избираш и пробираш, всичко ще трябва да правиш, ще ти платя, имам си хубава пенсия, няма смисъл да ѝ я оставям на нея. Това „нея“ не се отнася за Нея. Има предвид мен.

Не се притеснявам за това. Имам пълномощно. Само че като се влоши, ще трябва да плащам да го гледат. И в зависимост от това колко ще живее може цялата му пенсия да похарча. Наистина няма смисъл да оставя нищо на нея. Предполагам, че ще започна да смятам. Като например: преди двайсет-трийсет години е работил цели два-три дни, влагал е всичката си сръчност и внимание, за да изкара парите, които сега ще платя за час-два на сестра да му бърше задника и да търпи бръцолевенето на петгодишен пакостник. Или по-точно на седемдесет и пет годишен безсрамник.

Преди много време бе казал: „Вив, искам да изживеем една дълга любов с теб. След като се оженим.“ Първата брачна нощ ме съблече той, сякаш разопаковаше подарък. Винаги беше нежен. Аз се усмихвах на тази нежност и казвах: „Спокойно, нямам нужда от упойка.“ Но той не обичаше да се шегувам в леглото, така че престанах. Мисля, че приемаше интимната страна по-сериозно от мен. Не че аз имах нещо

против. Просто смятам, че човек може да си позволи да се посмее, ако му идва отвътре.

А сега, ако искате да знаете истината, ми е трудно да си спомня какви сме били в леглото. Все едно някакви други хора са го правили. Хора със самочувствието, че носят модни дрехи, които сега изглеждат смешни. Хора, които са ходили в „При Питър“ и са слушали Еди, холандския пианист, всяка вечер, освен в неделя. Хора, които са си разбърквали кафето с ванилови пръчици. Толкова е странно, толкова е отдавна.

Разбира се, още има дни, в които е добре, и дни, в които е зле. Вървим от никъде за никъде, съзнателно. В добрите си дни не е превъзбуден и си пие с удоволствие хладкото мляко, а аз му чета. И тогава за кратко нещата са такива, каквито бяха. Не каквито бяха едно време, но такива, каквито бяха в близкото минало.

Никога не произнасям името му, за да привлече вниманието му, защото мисли, че викам друг, и се паникьосва. Затова казвам:

— Гулаш от говеждо месо. — Той не вдига поглед, но аз знам, че е чул. — Гулаш от агнешко или свинско — продължавам. — Гулаш от телешко и свинско. Говеждо задушено по белгийски, или фламандско карбонадо.

— Чуждестранни говна — промърморва той с четвърт усмивка.

— Задушена телешка опашка — продължавам аз и той повдига глава, макар да знам, че още е рано. Знам какво обича; знам кога какво става. — Говежди рулца, руладини или пури. Пай от месо и бъбреци.

И той очаквателно вдига очи към мен.

— Четири порции. Предварително затоплете фурната до 180 градуса. Класическите рецепти за това ястие държат на говежди бъбреци. — Той поклаща глава в израз на леко несъгласие. — Ако готвите с тях, трябва да ги бланширате. Нарезжете на ситни кубчета, около сантиметър: седемстотин и петдесет грама говежди бут или друго месо.

— Или друго — повтаря неодобрително той.

— Три четвърти килограм телешко или агнешки бъбреци.

— Или.

— Три лъжички масло или говежда мас.

— Или — извисява глас той.

— Брашно с подправки. Две чаши костен бульон.

— *Чаши.*

— Една чаша сухо червено вино или бира.

— *Чаша* — повтаря той. — *Или* — повтаря той. После се усмихва.

И за миг аз се чувствам щастлива.

КЛЕТКА ЗА ОВОШКИ

Когато бях на тринайсет, открих в шкафчето на банята тубичка противозачатъчен гел. Макар в общи линии да подозирах, че всичко, което се крие от мен, вероятно е свързано със секса, не успях да отгатна предназначението на тази смачкана тубичка. Някакъв мехлем за екзема, косопад или отпусната кожа. Но ситно изписаното упътване с тук-там олющени букви ми разкри това, което не желяех да науча. Моите родители все още го правеха. По-лошото беше, че при това положение мама можеше да забременее. Видя ми се, как да кажа, немислимо. Аз бях на тринайсет, сестра ми на седемнайсет. Може би тубичката беше много, много стара. Натиснах я предпазливо и бях съкрушен, когато тя меко хлътна под палеца ми. Докоснах капачето, което сякаш само се развинти с хлъзгава бързина. Другата ми ръка, изглежда, бе натиснала отново, защото на дланта ми се изцърка някаква гадост. Само като си представих, че майка ми си причинява това, каквото и да означаваше „това“, защото най-вероятно пълният комплект включваше и други неща. Помирисах смазочното вещество. Нещо средно между зъболекарски кабинет и гараж, помислих си. Отвратително.

Това се случи преди повече от трийсет години. Не се бях сещал за него до ден-днешен.

* * *

Познавам родителите си, откакто се помня. Това твърдение сигурно ви се струва очевидно, съзнавам го. Но нека да обясня. В детските си години се чувствах обичан и закрилян и съответно откликвах с подобаваща вяра в неразривността на връзката с родителите. После настъпи периодът на раздражението и измамната зрялост, но в рамките на нормалното, като при всеки друг. Напуснах родния дом без травми и никога не съм се откъсвал от него задълго.

Осигурих внучета, по едно от всеки пол, да компенсирам сестриното си посвещаване на кариерата. По-късно съм водил отговорни разговори с родителите си — добре, с майка ми — относно неизбежността на остаряването и практичността на бунгалата. Организирах обяд в ресторант за четирийсетата годишнина от сватбата им, проверих условията в пансионите за стари хора, обсъдихме завещанията им. Мама дори ми каза какво иска да се направи с праха им. Трябваше да занеса урните на някоя отвесна скала на остров Уайт, от което стигнах до извода, че там за пръв път са се обяснили в любов. Присъстващите трябваше да разпръснат праха им на вятъра и чайките. Дори усетих, че вече се притеснявам какво ще правя с празните урни. Не вървеше и тях да ги метна от скалата; нито пък да ги запазя и да си държа вътре, знам ли, пури, шоколадови бисквити или коледни играчки. Дума не можеше да става да ги пусна в някой контейнер за боклук на паркинга, който мама предвидливо ми беше оградила с кръгче върху топографската карта. Беше ми я напъхала в ръцете, докато татко го нямаше в стаята, и от време на време се осведомяваше пазя ли я на сигурно място.

Нали виждате, познавам ги. Цял живот са ми били пред очите.

* * *

Майка ми се казва Дороти Мери Бишоп, а моминското ѝ име е било Хийткок, от което се е отказала радушно. Баща ми е Станли Джордж Бишоп. Тя е родена през 1921, той през 1920 г. Израснали са в различни части на западна Средна Англия, срещнали се на остров Уайт, установили се в далечно предградие на Лондон, подобно на селце, а сега, на стари години, живееха на границата между Есекс и Съфък. Животът им беше подреден. По време на войната майка ми работела в картографската служба на графството; баща ми служел в Кралските военновъздушни сили. Не, не е бил летец-изтребител или нещо такова; той имаше администраторски талант. По-късно работеше в местната управа и накрая стигна до заместник-кмет. Обичаше да казва, че отговаря за всичко, което според нас става от само себе си. Необходим, но неоценен: баща ми обичаше иронията и беше избрал този начин да се представя.

Карън е родена четири години преди мен. Детството се връща с миризмите си. Овесена каша, крем карамел, татковата лула; прах за пране, полирпаста, маминият парфюм преди масонската вечеря с танци; пържен бекон през дъските на пода, докато се излежавах; севилски портокали, които вулканично клокочиха на котлона, докато земята навън още бе заскрежена; засъхващата кал и стръкчета трева по футболните обувки; топчетата за отпушване на канализацията; протритите кожени седалки на нашия мини морис, лютивият пушек от сгурията, с която баща ми засипваше огъня. Всички тези миризми се повтаряха периодично, също като неизменния кръговрат на училището, сезоните, цветята в градината, живота у дома. Първите разцъфнали алени цветчета на боба; сгънатите потници в най-долното ми чекмедже; кристалчетата нафталин; примусът. В понеделниците къщата се разтреперваше от пералната ни машина, която пълзеше настъпателно по пода на кухнята с вой и друсане, преди да излее в дебелия си бежов маркуч галони гореща вода, шуртяща в мивката на непредвидими интервали. Името на производителя върху металната табелка беше Тор. Богът на гръмотевиците седи и ръмжи в далечно предградие на столицата.

Може би трябва да се опитам да ви дам някаква представа за характерите на родителите ми.

Мисля, че смятах майка ми за природно по-интелигентна от баща ми. Той беше — и все още е — едър пълен мъж с корем и възлести вени, набраздили ръцете му. Казваше, че има тежък кокал. Не знаех, че теглото на кокалите варира. Може би не, може би казваше това, за да ни забавлява нас, децата, или да ни озадачава. Изглеждаше някак тромав и муден, докато дебелиите му пръсти лежаха върху книжката с чековете, докато завинтваше някоя автомобилна свещ, разтворил упътването за двигателя пред себе си. Ала децата много обичат родителите им да са бавни; тогава светът на възрастните не изглежда толкова невъзможен. Баща ми често ме водеше в Голямата киста, както наричаше той Лондон, да ми купи самолетен конструктор (още миризми: балсамово дърво, цветен аеролак, метални ножове). В онези дни двупосочният билет за метрото бе разделен с перфорация, но неоткъснат. Частта за отиването съставляваше две трети от билета,

останалата една трета беше за връщането — разделяне, чиято логика така и не проумях. Както и да е, когато стигаме до бариерата на изхода за Оксфорд Съркъс, татко спираше и поглеждаше малко смутено билетите в огромната си длан. Аз ги вземах чевръсто, скъсвах ги по перфорацията, пусках третините за връщане обратно в дланта му и наперено подавах по-големия отрязък на контрольора. По онова време съм бил девет-десетгодишен, горд с ловките си пръсти; сега се питам дали в крайна сметка баща ми не блъфираше.

Организаторът вкъщи беше майка ми. Макар баща ми да бе прекарал живота си в усилия предградието да функционира гладко, затвореше ли входната врата, той се подчиняваше на друга система на контрол. Майка ми му купуваше дрехите, уреждаше социалния им живот, проверяваше домашните ни, грижеше се за семейния бюджет, решаваше къде ще се ходи на почивка. Пред външни хора баща ми наричаше съпругата си „Правителството“ или „Началството“. Винаги с усмивка. Ще желаете ли малко тор за градината, сър, първокласна смес, пръхкава, вземете в шепа и вижте. „Нека проверя какво би казало Началството“, отговаряше баща ми. Когато го молах да ме заведе на авиошоу или на крикет, той казваше: „Да се допитаме до Правителството.“ Майка ми можеше да изрязва коричките на филийките, без да изгуби и милиметър от хляба; възхитителна хармония между длан и нож. Беше словоохотлива, което отдавах на натрупаната неудовлетвореност от къщното ежедневие; но, от друга страна, се гордееше с домакинските си умения. Когато заядеше за нещо баща ми и той й кажеше да престане да му натяква, тя отвърщаше: „Мъжете използват думата *натяква* само когато ги мързи да свършат нещо.“ През повечето дни работеха в градината. Заедно бяха направили клетка за овошки: дървени пръти с гумени топки при основата, обширна площ, покрита отвсякъде с мрежа, добре защитена от птици, катерици, зайци и къртици. Вкопани капани от бирени кутии улавяха плужеците. След чая играеха скрабъл; след вечеря решаваха кръстословицата; после гледаха телевизия. Подреден живот.

* * *

Преди шест години забелязах голяма синина на главата на баща ми, между слепоочието и косата. Изжълтяваше по краищата, но в средата още беше индигова.

— Какво си си направил, татко?

Стояхме до кухненската маса. Майка ми току-що бе отворила бутилка шери и завързваше книжна салфетка около гърлото ѝ, за да не подлее, ако баща ми не успееше да го сипе абсолютно безупречно. Винаги съм се чудел защо не го сипва тя, за да си спести салфетката.

— Падна, старият глупчо. — Майка ми затегна възела с точно премерена сила, защото знаеше повече от всеки друг, че ако го върже ожесточено, салфетката ще се скъса.

— Добре ли си, татко?

— Нищо ми няма, дреболия. Питай Началството.

По-късно, докато майка ми миеше чиниите, а ние двамата, седнали пред телевизора, гледахме следобедния снукър, аз попитах:

— Как така се удари, татко?

— Паднах — каза той, без да откъсва очи от екрана. — Ааах, знаех си, че ще влезе и ще отскочи, какво разбират тия младоци от снукър? Само се целят в дупката, никаква стратегия.

След чая родителите ми започнаха да играят скрабъл. Аз казах, че ще гледам. Спечели майка ми, както обикновено. Но нещо в играта на татко, който току въздишаше, сякаш съдбата му е отредила само несъчетаеми букви, ме накара да си помисля, че не влага старание.

Може би трябва да ви разкажа нещичко за селото. Всъщност то е по-скоро един кръстопът, край който във формална близост живеят стотина души. Има триъгълна градинка, която е изпомачкана от нехайни шофьори; административна сграда; пустееща църква, автобусна спирка с бетонен навес, пощенска кутия с крива захапка. Майка ми казва, че селският магазин „върши работа за най-необходимото“, което означава, че хората влизат в него само колкото да не пусне кепенци. Що се отнася до къщата на родителите ми, тя е просторна и безлична. С дървени греди, бетонен под, двойни прозорци; стил алпийска хижа според агентите по недвижими имоти — с други думи, има стръмен покрив с високо таванско помещение, пълно с ръждясващи пръчки за голф и изхвърлени електрически

одеяла. Единственото убедително основание, което някога е изтъкнала майка ми в полза на заселването им тук, е, че на три мили има много хубав склад за замразени храни.

На три мили в обратна посока има запуснат клуб на Британския легион. По-рано всяка сряда по обяд баща ми се качваше на колата и отиваше там, „да се махне от очите на Началството“. Сандвич, халба бира, една партия бiliarд срещу когото свареше там, после, вмирисан на цигарен дим, обратно вкъщи за чая. На една закачалка в дрешника висеше униформата на Легиона — кафяво сако от туид с кожени налакътници и чифт жълтеникави панамени панталони. Тази установена практика бе одобрена, ако не и измислена от майка ми. Тя обичаше да повтаря, че баща ми предпочитал бiliarда пред снукъра, защото на масата имало по-малко топки и не се налагало да мисли кой знае колко.

Когато попитах баща ми защо предпочита бiliarда пред снукъра, той не ми отговори, че бiliarдът е игра за благородници или че е по-изтънчена, или по-елегантна, а каза: „Защото не е нужно да има край. Една игра на бiliarд може да продължи вечно, дори да губиш през всичкото време. Не обичам, когато нещата свършват.“

Баща ми рядко се изразяваше така. Обикновено приказваше с някаква заговорническа усмивка. Поради иронията си оставяше впечатлението, че не говори много почтително, но също и че не е напълно сериозен. Тонът на нашите разговори бе отдавна установен: дружески, свойски, уклончив; сърдечен, но в същността си дистанциран. По английски, о, да, типично по английски, за бога, по английски. В нашето семейство няма прегръдки и потупване по гърба, не си падаме по сантименталностите. На важните за нас дати получаваме свидетелства за обич по пощата.

Може би съм оставил впечатлението, че проявявам пристрастие към баща ми. Не искам да изкарам майка ми язвителна или без чувство за хумор. Е, вярно, че може да бъде язвителна, да. А оттам и да загуби чувство за хумор. В нея има някакво нервно кокетство: дори на средна възраст не напълня. И както обича да казва, трудно понася глупаците. Когато с баща ми се преместиха да живеят в това село, се запознаха със семейство Ройс. Джим Ройс беше техният лекар, човек от старата

генерация, който пиеше и пушеше и вечно повтаряше, че удоволствията никога никому не са навредили, докато един ден не умря от инфаркт доста преди да стигне средната продължителност на живота при мъжете. Първата му жена умряла от рак и преди да е минала и година, Джим се оженил повторно. Елси бе общителна едрогърда жена с няколко години по-млада от него. Носеше смешни очилца и както самата тя казваше, „паднах си по танците“. Майка ми я наричаше Фру-фру и дълго след като се установи, че предишният живот на Елси е минал в гледане на родителите ѝ в Бишопс Стортфорд, продължи да твърди, че тази жена е била секретарка на Джим Ройс и го е изнудила да се ожени за нея.

— Знаеш, че не е вярно — възразяваше от време на време баща ми.

— Нищо такова не знам. Нито пък ти. Сигурно е отровила първата мисис Ройс, за да го оплете в мрежата си.

— Ами! Вижда ми се добродушна жена. — Изправен пред погледа и мълчанието на майка ми, той добави: — Може би малко скучна.

— Малко ли? Можеш да заспиш от скука, ако не ти дрънка глупости с тоя писклив глас. Ами косата ѝ? Чист продукт на химията.

— Така ли? — Баща ми бе видимо изненадан от тази констатация.

— Ама и вие, мъжете... Ти да не смяташе че в природата съществува такъв цвят?

— Не съм се замислял за това. — После се умълча. Колкото и да бе нетипично за нея, майка ми се присъедини към мълчанието му за известно време и накрая каза:

— А сега, като го направи?

— Какво съм направил?

— Като се замисли за това. За косата на Джойс Ройс.

— Ооох. Не, за друго си мислех.

— И ще споделиш ли прозренията си с останалата част от човечеството?

— Мислех си две ли ъ-та има в думата „скрабъл“.

— Мъже — отвърна майка ми. — Само едно, тъпчо.

Баща ми се усмихна на това. Виждате ли как я караха заедно?

Попитах баща ми как върви колата. Тогава беше на седемдесет и осем и се чудех колко още ще му позволяват да шофира.

— Двигателят няма грешка. Каросерията сдава багажа. Шасито ръждясва.

— А ти как си, татко? — Исках да избегна директния въпрос, но той се изплъзна от устата ми.

— Двигателят няма грешка. Каросерията сдава багажа. Шасито ръждясва.

Сега лежи в болницата, понякога в собствената си пижама на зелени райета, по-често в нечия чужда, в която трудно се побира. Наследена от някой умрял може би. Намига ми, както е правил винаги, и нарича хората „скъпи“. Казва:

— Това беше жена ми. Много щастливи години.

Майка ми говори делово за Четирите Последни Неща. Има предвид Четирите Последни Неща на съвременния живот: подготвянето на завещание, осигуряването на старините, очакването на смъртта и невъзможността да повярваш в задгробния живот. Най-накрая успя да се наложи на баща ми да си направи завещание, след като беше навършил шейсет. Той никога не споменаваше смъртта, поне аз не съм го чул. Що се отнася до задгробния живот, в редките случаи, когато влизахме в църква семейно (само за венчавки, кръщенета или погребения), той просто коленичеше за кратко, притиснал пръсти към челото си. Това молитва ли беше, някакъв неин светски еквивалент, или навик, останал от детството? Може би проявяваше благовъзпитаност или толерантност? Отношението на майка ми към тайните на духа беше по-недвусмислено. „Дрън-дрън. Врели-некипели. Аз не се хващам на такива глупости, Крис, разбираш ли?“ — „Да, мамо.“

Питам се следното: дали зад сдържаността и намигванията, зад шеговитото раболепие пред майка ми, зад уклончивостта или ако предпочитате, добрия тон — се таеше паника и ужас от смъртта? Или това е глупав въпрос. Има ли човек, комуто да бъде спестен страхът от смъртта?

* * *

След като Джим Ройс умря, Елси се постара да съхрани приятелството с родителите ми. Канеше ги на чай, на шери, да разгледат градината ѝ; но майка ми винаги отказваше.

— Търпяхме я само защото той ни беше симпатичен — казваше тя.

— Е, и тя не е несимпатична — вметваше баща ми. — Безобидна е.

— И чувалът с торф също е безобиден. Това не значи, че трябва да го наобикаляш и да си пиеш шерито с него. Както и да е, тя си постигна каквото целеше.

— Какво е целяла?

— Пенсията му. Сега си живее живота. Не са ѝ нужни разни наивници да ѝ разнообразяват дните.

— Джим би се радвал да се виждаме с нея.

— Джим е извън играта. Не му ли виждаше физиономията, когато тя започнеше да дрънка глупости? Личеше си, че се побърква от нея.

— Бях останал с впечатлението, че са много привързани.

— Това показва колко си наблюдателен.

Татко ми намигна.

— Защо намигаш?

— Намигам ли? Аз? Не може да бъде! — Той поизвърна глава с още десетина градуса и пак ми намигна.

Това, което искам да отбележа, е следното: част от поведението на баща ми винаги отричаше поведението му. Добре ли го казах?

Причината да се стигне до разкритието бяха някакви си луковици. Една позната от съседното село предложила на майка ми нарциси, които ѝ били в излишък. Майка ми каза, че баща ми ще мине да ги прибере на връщане от клуба на Легиона. Позвънила там и поиска да говори с него. Секретарката ѝ каза, че го няма. Когато някой даде на майка ми отговор, който не очаква, тя е склонна да го припише на глупостта на събеседника си.

— В момента играе билиард — каза тя.

— Не, не играе.

— Какви ги дрънкате! — възкликнала майка ми и много добре си представям тона ѝ. — В сряда следобед той винаги играе билиард.

— Госпожо — било следващото, което чула, — аз съм секретарка на този клуб от двайсет години и през това време в сряда следобед никога не се е играл билиард. Понеделник, вторник, петък — да. Но в сряда не. Ясно ли се изразих?

Този разговор се бе провел, когато майка ми беше на осемдесет, а баща ми на осемдесет и една.

— Ела да му поговориш и да го вразумиш. Започва да изкуфява. Идва ми да я удуша тая кучка.

Пак аз отидох. Отново аз, а не сестра ми, както винаги досега. Но този път не ставаше дума за завещания, пълномощни или пансион за стари хора.

Майка ми бе обзета от онази трескава нервна енергия, с която я зареждат кризите: смесица от тревожна превъзбуда и изтерзаност, които взаимно се усилваха.

— Не иска да чуе здравия разум. Нищо не иска да чуе. Отивам да подрежа касиса.

Баща ми бързо стана от стола си. Здрависахме се, както правим винаги.

— Радвам се, че дойде. Майка ти не иска да чуе здравия разум.

— Аз не съм гласът на здравия разум — казах. — Така че не очаквай кой знае колко.

— Нищо не очаквам. Просто се радвам да те видя.

Този необичаен изблик на откровена радост от страна на баща ми ме разтревожи. Както и самоуверената му стойка. Обикновено седеше на стола накриво или присвит, като погледа и ума му.

— Аз и майка ти се разделяме. Ще живея при Елси. Ще си поделим мебелите и парите в банката. Тя може да остане колкото пожелае в тая къща, която, да ти кажа право, никога не съм харесвал много. Разбира се, половината е моя, така че ако иска да я смени, ще трябва да си потърси по-малка. И колата щях да ѝ оставя, ако можеше да шофира, но се съмнявам, че тепърва ще се научи.

— Татко, колко време продължава това?

Той ме погледна, без да мигне или да се изчерви, само леко поклати глава.

— Боя се, че не те засяга.

— Разбира се, че ме засяга, татко. Аз съм твой син.

— Вярно. Сигурно се питаш дали ще направя ново завещание. Нямам такова намерение. Поне за момента. Единствената промяна е, че ще живея при Елси. Няма да се развеждам с майка ти. Просто ще живея при Елси. — Тонът, с който произнасяше името ѝ, ме накара да осъзная, че задачата ми — или поне задачата, която майка ми ми постави — ще се провали. Не споменаваше името ѝ с гузна неувереност или изкуствено натъртване. Изричаше „Елси“, като че мед му капеше от устата.

— Какво ще прави мама без теб?

— Сама ще се оправя. — Не го каза рязко, а просто категорично, сякаш нямаше връщане назад и ако околните се позамислят, ще се съгласят с него. — Може да командва себе си.

Баща ми никога не ме е шокирал, освен един-единствен път: бях го видял от прозореца как удушва един кос, влязъл в клетката за овошки. Макар да не го чувах, явно и псуваше. После му върза краката и го провеси на мрежата, да служи за урок на други крадливи твари.

Поприказвахме още малко. Или по-скоро аз приказвах, а баща ми слушаше, сякаш бях едно от онези хлапета, които застават на прага ти с пълен сак бърсалки за прах, гюдерии и калъфи за дъски за гладене, чиято покупка — коронният им номер за агитация — би ги спасила от изкушението да станат престъпници. Към края вече разбирах как са се чувствали, когато захлопвах вратата под носа им. Баща ми слушаше любезно, докато хвалех стоките в сака си, но не пожела да си купи нищо. Завърших речта си с думите:

— Но ти ще поразмислиш, нали, татко? Дай си малко време, а?

— Ако си дам малко време, и няма да ме има на тоя свят.

Откакто вече не бях дете, винаги е имало една любезна дистанция в отношенията ни; макар и неизказана, помежду ни се бе установила дружелюбна равнопоставеност. Сега зейваше нова пропаст. Или може би беше старата: баща ми пак бе станал родителят и пак изтъкваше своите по-дълбоки познания за света.

— Татко, не е моя работа, така да се каже, но... за физическа връзка ли става дума?

Той ме погледна с онези ясни сиво-сини очи, не укорително, но втрещено. Ако някой трябваше да се изчерви, това бях аз.

— Наистина не е твоя работа, Крис. Но щом като питаш, отговорът е „Да“.

— И?... — Не можех да продължа. Баща ми не беше приятел на средна възраст, хлътнал по млада красавица; той беше моят осемдесет и една годишен родител, който след близо петдесетгодишен брак напускаше дома си заради жена, преполовила шейсетте. Страхувах се дори да формулирам въпроса.

— Но... защо сега? Искам да кажа, след като продължава толкова години?

— Колко години?

— Годишите, през които уж си ходил да играеш билиард.

— През повечето време се отбивах в клуба. Казвах билиард, за да не усложнявам нещата. Понякога просто си седях в колата. Гледах полето. Не, Елси е... от скоро.

По-късно отидох при майка ми да бърша съдовете. Докато ми подаваше един капак от огнеупорно стъкло, тя каза:

— Предполагам, че пие онова нещо.

— Кое нещо?

— Знаеш. Онова нещо. — Оставих капака и протегнах ръка да поема една чинийка. — Пише го във вестниците. Звучи като Ниагара.

— Аха. — Една от лесните думи в кръстословиците.

— Казват, че старците в цяла Америка заприличали на отвързани жребци. — Помъчих се да не си представям баща си като отвързан жребец. — Всички мъже са глупаци, Крис, и с всяка година все повече оглупяват. Кой ме караше да се омъжвам?

После, докато бях в банята, отворих огледалната вратичка на шкафчето в ъгъла и надникнах вътре. Крем за хемороиди, шампоан за изтощена коса, пакетче памук, медна гривна против артрит, поръчана по каталог... Не ставай смешен. Не тук, не и сега, не и баща ти.

Отначало си помислих: той е просто поредният случай, още един мъж, заслепен от егоизма, новото, секса. Заради възрастта му изглежда

по-различно, но всъщност не е. Колко посредствено, банално, долнопробно.

После си помислих: какво всъщност знам аз? Защо решавам, че моите родители вече не правят — не са правили — секс? Те продължаваха да спят в едно легло, докато това не се случи. Какво знам аз за секса на тази възраст? Коего ме накара да се запитам: кое е по-лошо за майка ми — да се е отказала от секса на шейсет и пет, да речем, и петнайсет години по-късно да е разбрала, че съпругът ѝ я напуска заради жена на възрастта, когато се е отказала; или все още да е спяла с него, когато изведнъж е разбрала, че кръшка?

А после си помислих: ами ако нещата не опират до секса? По-малко ли щеше да ми докривее, ако баща ми беше казал: „Не, синко, изобщо не става дума за физическа връзка, аз просто се влюбих.“ Въпросът, който му зададох и който тогава ми се стори труден, всъщност беше по-безболезненият. Защо допускаме, че сърцето прекратява работа заедно с гениталиите? Защото имаме желание — и нужда — да си представяме старостта като време на спокойствие. Сега си мисля, че това е една от големите конспирации на младостта. И не само на младостта, а и на средната възраст, на всяка година до момента, когато приемем, че и ние сме стари. Тя се разгръща и защото старите хора ѝ съдействат. Седят си с одеяло на коленете, кимат покорно и се съгласяват, че за тях веселбата е свършила. Движенията им са забавени, кръвта им вече не кипи. Пламъците са угаснали — или най-малкото са засипани с една лопата сгурия за предстоящата дълга нощ. Само че татко отказваше да участва в играта.

Не казах на родителите си, че отивам да се срещна с Елси.

— Да? — Стоеше на вратата с декоративно стъкло, скръстила ръце под гърдите си и вирнала глава, а смешните ѝ очилца проблясваха на слънцето. Косата ѝ беше с цвят на есенен бук и както забелязах, оредяла на темето. Бузите ѝ бяха напудрени, но не достатъчно, за да се скрият разпръснатите тук-там съзвездия от спукани капиляри.

— Може ли да поговорим? Аз... родителите ми не знаят, че съм тук.

Елси се обърна, без да каже и дума, и аз последвах ръбовете на чорапите ѝ по тесния коридор към дневната. Бунгалото ѝ имаше

съвсем същото разпределение като това на родителите ми: кухня отдясно, две спални насреща, голям килер до банята, дневна отляво. Може би бяха строени от един и същ предприемач. Може би всички бунгала са почти еднакви. Не съм експерт.

Тя седна на ниско кресло от черна кожа и моментално запали цигара.

— Искам да ви предупредя, че съм много стара да ме поучават.

Носеше кафява пола, кремава блуза и големи лъскави обици във форма на охлюви. Бях я виждал два пъти и ми се беше сторила твърде скучна. Несъмнено и аз на нея. Сега седях насреща ѝ, отказал предложената цигара, и се опитвах да си я представя като прелъстителка, която разбива семейства и се държи скандално, но виждах само една шейсет и пет-шест годишна жена, закръглена, леко нервна, доста враждебно настроена. Не и прелъстителка, нито по-млада версия на майка ми.

— Не съм дошъл да ви поучавам. По-скоро се опитвам да разбера.

— Какво има за разбиране? Баща ви идва да живее при мен. — Тя раздражено смукна от цигарата си и издуха кълбо дим. — Досега да се е преместил, ако не беше толкова добър. Трябвало да даде време на всички ви да свикнете с тази мисъл.

— Женени са от много дълго време — казах с неутрален глас, доколкото ми се удаваше.

— Човек не изоставя това, което все още иска — отсече Елси. Отново смукна припряно от цигара си, после я погледна с известно неодобрение.

Пепелникът ѝ беше закрепен на страничната облегалка на креслото. Искях да е препълнен с угарки, по които е размазано алено червило. Искях да видя яркочервени нокти на ръцете и краката ѝ. Но нямах този късмет. На левия ѝ глезен имаше ластичен чорап. Какво знаех аз за нея? Че е гледала родителите си, че е гледала Джим Ройс, а сега предлага — или така поне мислех аз — да гледа моя баща. В дневната ѝ имаше много теменужки, посадени в кофички от кисело мляко, безброй възглавнички, няколко плюшени животни, телевизор върху остъклено барче, купчина списания по градинарство, доста семейни снимки, вградена електрическа камина. Неща, които спокойно биха могли да бъдат и в къщата на родителите ми.

— Красиви теменужки — отбелязах аз.

— Благодаря ви. — Вероятно чакаше да кажа нещо, което да й даде повод за атака. Не че мълчанието ми я възпря. — Не биваше да го удря, нали?

— Моля?

— Не биваше да го удря, нали? Не и ако искаше да го задържи.

— Какви ги говорите!

— С тиган по главата. Преди шест години, май толкова бяха. Джим веднага заподозря каква е работата. А напоследък му посяга доста често. Не и където се вижда, вече се е научила. Блъска го в гърба. Старческа деменция, ако ме питате. Тази жена е за болнично заведение.

— Откъде знаете всичко това?

— Във всеки случай не от нея. — Елси ме изгледа навъсено и запали нова цигара.

— Майка ми...

— Вярвайте в каквото щете. — Определено не се опитваше да ме предразположи. И защо трябваше да го прави? Не бях дошъл на сгледа. Когато ме изпрати, машинално й подадох ръка. След кратко здрависване тя повтори: — Човек не изоставя това, което все още иска.

Попитах майка ми:

— Мамо, удряла ли си някога татко?

Тя моментално отгатна моя източник на информация.

— Това ли ти каза кучката? Предай й от мое име, че ще се видим в съда. Тя заслужава да бъде... да бъде намазана с катран и оваляна в перушина, линч заслужава.

Попитах баща ми:

— Татко, може би въпросът ми е глупав, но удряла ли те е някога майка ми?

Очите му останаха ясни и нетрепващи.

— Паднах, сине.

Отидох в медицинския център при енергична жена с пристегнатата в кръста набрана пола, която се направи на много принципна. Работеше тук, откакто доктор Ройс се бе пенсионирал. Медицинските картони били, разбира се, строго лични. Ако имало съмнения за

някакво насилие, тя била длъжна да уведоми социалните служби. Преди шест години баща ми заявил, че е паднал, по-рано и след това нямало нищо, което да събуди подозрения. Какви доказателства съм имал?

— Нещо, което един човек ми каза.

— Знаете какви са хората в селото. Или може би не. Кой е този човек?

— О, нямам представа.

— Мислите ли, че майка ви е способна да прояви насилие спрямо баща ви?

Насилие. Насилие. Защо да не кажем удряне, фрасване, халосване с тежък тиган?

— Не знам. По какво да разбера? — Трябва ли името на извършителя да е изписано наопаки с едри букви върху кожата на баща ми?

— Зависи от това как пациентът представя нещата. Освен ако някой друг от семейството не докладва подозренията си. Това ли правите?

Не. Не съм дошъл да изобличавам моята осемдесетгодишна майка, понеже я подозирам в побой над осемдесет и една годишния ми баща заради подмятанията на жена в средата на шейсетте, която може да спи, а може и да не спи с баща ми.

— Не — казах.

— Родителите ви не идват често — продължи лекарката. — Но те са — тя замълча, докато намери подходящия евфемизъм... — образовани хора, нали?

— Да — отвърнах аз. — Да, баща ми се е образовал преди шейсет и повече години, както и майка ми. Сигурен съм, че са имали полза от това. — Все още ядосан, добавих: — Между другото, предписвате ли понякога виагра?

Погледна ме така, сякаш вече бе убедена, че съм просто един гаден навлек.

— Ще се наложи да отидете при вашия лекар.

Когато се върнах в селото, изведнъж изпаднах в депресия, сякаш аз бях този, който живее там и вече не може да понася изпотъпканата

градинка, затворената църква, отвратителния навес на автобусната спирка, бунгалата тип алпийска хижа и надутите цени в магазина за най-необходимото. Докато маневрирах по ивицата асфалт, минаваща за автомобилна алея, видях в края на градината баща ми, който работеше в клетката за овошки — навел гръб, връзваше нещо. Майка ми ме чакаше.

— Проклетата Фру-фру, с нея са си lika-прилика. Двама малоумници. Но ми съсипаха живота, разбира се.

— О, я стига, мамо.

— Недей да ми якаш, млади човече! Стани на моята възраст и тогава ми говори с такъв тон. Съсипаха ми живота. — Не позволяваше никой да ѝ противоречи; и тя влизаше отново в родителската си роля.

Налях си чаша чай от каничката до мивката.

— Много е силен.

— Не ме интересува.

Настана тягостно мълчание. Отново се почувствах дете, което иска да го похвалят или поне да не му се карат.

— Помниш ли Тор, мамо? — неочаквано за себе си попитах аз.

— Кое?

— Тор. От времето, когато бяхме малки. Как само кръстосваше из кухнята! Много беше своенравна. И постоянно правеше наводнения, нали?

— Мисля, че това беше Хотпойнт.

— Не. — Странно колко се разпалих. — Хотпойнт сте я имали после. Аз помня Тор. Тракаше ужасно и имаше дебели бежови маркучи.

— Чаят сигурно не може да се пие — каза майка ми. — Между другото, изпрати ми картата, която ти дадох. Не, направо я изхвърли. Остров Уайт, глупости! Забрави тия тъпотии. Разбра ли ме?

— Да, мамо.

— Това, което искам, ако си отида преди баща ти, както и очаквам да стане, е просто да ме разпръснеш. Все едно къде. Или пък поръчай на крематориума. Не си длъжен да се разкарваш за праха ми, да знаеш.

— Искам да престанеш с тия приказки.

— Той ще ме надживее. Пантите на скърцащата порта държат най-дълго. Докторшата може да прибере праха му, нали?

— Спри да говориш така.

— Да си го сложи върху камината.

— Виж какво, мамо, ако стане така, искам да кажа, ако умреш преди татко, тя няма да може да се разпорежда. Ще зависи от мен — от мен и от Карън. Елси няма да има нищо общо с това.

Майка ми настръхна при споменаването на името ѝ.

— Карън я отпиши, а на теб се оказа, че не мога да ти имам доверие, нали, сине?

— Ма...

— Да се промъкваш зад гърба ми в къщата ѝ! Метнал си се на баща си, няма що. Винаги си приличал на него.

Според Елси майка ми отровила живота им с постоянните си обаждания. „Сутрин, обед, вечер, особено вечер. Накрая просто изключвахме телефона.“ Според Елси майка ми непрестанно привиквала баща ми да върши разни работи по къщата. Използвала най-различни аргументи. 1) Половината къща е негова, тъй или иначе, значи е длъжен да я поддържа. 2) Не ѝ е оставил достатъчно пари да наеме работник. 3) Едва ли очаква на тази възраст да се катери по стълбата, за да чисти улуците. 4) Ако не дойде начаса, тя ще се занесе у Елси и пак ще го доведе.

Според майка ми почти веднага щом се изнесъл, баща ми цъфнал на вратата ѝ и сам поискал да поправя уредите, да копае градината, да чисти улуците, да проверява бутилката с газта, всичко. Според майка ми баща ми се оплаквал, че Елси се държи с него като с куче, не го пускала да ходи в клуба, купила му от ония пантофи, които най-мразел, и искала да го откъсне напълно от децата му. Според майка ми баща ми постоянно я молел да го прибере обратно, на което тя отговаряла: „Каквото си си надробил, това ще сърбаш.“ Макар че просто искала да го остави да се помъчи още малко. Според майка ми баща ми се дразнел, че Елси глади ризите му отгоре-отгоре и че сега всичките му дрехи вонят на цигари.

Според Елси майка ми направила голям въпрос от това, че задната врата се изметнала и резето влизало само наполовина и някой крадец можел за секунди да го избута и да я изнасили или убие, както си лежи в леглото, така че баща ми — щял, не щял, — отишъл да

поправи вратата. Според Елси баща ми се зарекъл това да му е за последен път и дори цялата проклетата къща да изгори до основи, за предпочитане заедно с майка ми, никой няма да го накара да иде там повече. Според Елси точно тогава, докато баща ми поправял задната врата, майка ми го цапардосала по главата с някакъв инструмент, после го оставила да лежи на земята с надеждата да умре и чак след няколко часа извикала линейка.

Според майка ми баща ми й вадел душата да си поправи задната врата, защото не искал да я мисли, задето е сама през нощта, което според него можело да се разреши по най-простия начин — да го приеме обратно. Според майка ми баща ми неочаквано дошъл един следобед, носейки сандъчето си с инструменти. Няколко часа седели и си приказвали за старото време и за децата, дори извадили снимки, които ги просълзили. Казала му, че ще си помисли дали да не го приеме обратно, но не и преди да поправи вратата, ако за това бил дошъл. Той взел инструментите и излязъл, а тя раздигала масата след чая, после седнала да доразгледа снимките. След време осъзнала, че не чува никакъв шум откъм работилницата. Баща ми лежал на една страна и издавал хъхрещи звуци; сигурно пак бил паднал и си бил ударил главата в пода, тоест в бетона. Повикала линейката — бавила се цяла вечност — и сложила възглавница под главата му, ето, да съм видел коя, окървавената.

Според полицията мисис Елси Ройс подала до тях жалба срещу мисис Дороти Мери Бишоп, която се опитала да убие мистър Станли Джордж Бишоп. Полицията направила пълно разследване и решила да не предприема мерки. Според полицията мисис Бишоп подала до тях жалба срещу мисис Ройс, която я злепоставяла пред жителите на селото, наричайки я убийца. Наложило се да си поприказват с мисис Ройс. Семейните вражди винаги им създавали проблеми, особено когато били от „разширен характер“, както в случая.

Баща ми лежи в болницата вече два месеца. Дойде в съзнание на третия ден, но оттогава насам няма голямо подобрение. Когато го приеха, лекарят ми каза: „Боя се, че на тяхната възраст процесите са скоротечни.“ Сега друг лекар ми обясни тактично, че „ще е грешка да храним големи надежди“. Лявата страна на баща ми е парализирана, има сериозна загуба на памет и нарушен говор, не може да се храни сам и се изпуска. Лявата половина на лицето му е набръчкана като

дървесна кора, но очите му се забождат в мен, ясни и сиво-сини както цял живот, а косата му е винаги чиста и сресана. Не мога да преценя доколко разбира това, което му говоря. Има една фраза, която произнася ясно, но иначе почти не приказва. Изяжда гласните с изкривената си уста, а в очите му се чете срам от заваления говор. Предпочита тишината.

В понеделник, сряда, петък и неделя го посещава майка ми, отвоювала четвъртия от седемте дни по силата на брачния съюз. Носи му грозде и вестника от предишния ден, а когато от левия ъгъл на устата му потече лига, издърпва салфетка от кутията на шкафчето му и я попива. Ако на масичката има бележка от Елси, тя я скъсва, а той се прави, че не забелязва. Говори му за споделеното минало, за децата и за общите им спомени. Когато си тръгва, той я изпраща с очи и казва много ясно на всеки, който би искал да чуе: „Това беше жена ми. Много щастливи години.“

Във вторник, четвъртък и събота при баща ми идва Елси. Носи му цветя и приготвен от нея фондан, а когато му потече лига, измъква от джоба си бяла кърпичка с дантелки и извезано в червено „Е“. Бърше лицето му с видима нежност. Напоследък на средния пръст на дясната си ръка носи пръстен, подобен на този от Джим Ройс, който носи на лявата. Говори на баща ми за бъдещето, за това как ще оздравее и за живота, който ще изживеят заедно. Когато си тръгва, той я изпраща с очи и казва много ясно на всеки, който би искал да чуе: „Това беше жена ми. Много щастливи години.“

ТИШИНАТА

Има поне едно чувство, което се засилва у мен — копнежът да видя жеравите. По това време на годината се качвам на хълма и наблюдавам небето. Днес те не дойдоха. Имаше само диви гъски. Гъските щяха да изглеждат красиви, ако ги нямаше жеравите.

Един младеж от някакъв вестник се постара да разнообрази деня ми. Говорихме за Омир, говорихме за джаз. Той не беше чувал, че в „Певецът на джаз“ са използвали моя музика. Понякога невежеството на младите ме поразява. Такова невежество е един вид тишина.

След два часа лукаво ми зададе въпроса композирам ли нещо ново. Усмихнах се. Попита ме какво става с Осмата симфония. Сравних музиката с крилете на пеперуда. Той каза, че критиците ме смятат за „изчерпан“. Усмихнах се. Някои — не той, разбира се — ме обвинявали, че сега, когато получавам държавна пенсия, не си давам много труд. Попита ме кога точно ще завърша новата си симфония. Повече не се усмихнах.

— Ето, вие ми пречите да я завърша — отвърнах аз и разклатих звънеца, за да дойдат да го изпратят.

Исках да му кажа, че когато бях млад композитор, оркестрирах пиеса за два кларинета и два фагота. Това беше проява на оптимизъм от моя страна, защото по онова време в страната имаше само двама фаготисти, единия болен от туберкулоза.

Младите са много напористи. Държат се като мои врагове! Стараеш се да проявяваш бащинско отношение, а те нехаят. Може би с основание.

Творецът, то се знае, остава неразбран. Това е нормално и след време свикваш. Просто повтарям и настоявам за едно нещо: да бъде правилно неразбран.

Писмо от К., който е в Париж. Притеснява се, че темпото не е отбелязано ясно. Държи да потвърдя някои детайли. Иска указания за темпото на Алегро по метронома. Пита дали *doppo piu lento* при буква К във втората част се отнася само за три такта. Отговарям му, маестро К., не желая да възразявам на намеренията ви. В края на краищата — простете, ако ви звучи самонадеяно — човек може да изрази истината по повече от един начин.

Спомням си разговора ми с Н. за Бетовен. Той смяташе, че когато колелата на времето се повъртят още малко, най-хубавите симфонии на Моцарт пак ще ги има, докато Бетовеновите ще тънат в забрава. Типично за различията помежду ни. Не храня към Н. същите чувства, каквито към Бузони и Стенхамар.

Чувам, че господин Стравински намира творчеството ми за слабо. Приемам го като най-големия комплимент, който съм получавал през целия си дълъг живот! Господин Стравински е от онези композитори, които се люшкат между Бах и последните моди. Но техниката на музиката не се научава от черните дъски и пюпитрите в училище. В това отношение мистър И. С. е най-големият отличник на класа. Но когато някой сравни моите симфонии с неговите мъртвородени отрочета...

Един френски критик, който се чудеше как да разгроми моята Трета симфония, цитира Гуно: „Само Бог твори в до мажор.“ Именно.

С Малер веднъж разисквахме композицията. Според него симфонията трябвало да наподобява света и да съдържа всичко.

Отвърнах, че същината на симфонията е формата: тъкмо строгостта на стила и безкрайната логика изграждат вътрешната връзка между мотивите.

Когато музиката е литература, тя е слаба литература. Музиката започва там, където свършва словото. Какво следва, когато музиката свърши? Тишина. Всички други изкуства се стремят към състоянието на музиката. А музиката към какво се стреми? Към тишина. В такъв случай аз съм успял. Сега съм известен с дългото си мълчание както навремето с музиката си.

Разбира се, още композирам някакви мелодийки. Поздравително интермецо за рождения ден на новата съпруга на братовчедата С., която не е толкова уверена с педалите, колкото си въобразява. Бих могъл да отговоря на повика на държавата, на исканията на десетки села, готови да развоят знамената. Но това ще е преструвка. Моето пътуване е към края си. Дори враговете ми, които не понасят творчеството ми, признават, че в него има логика. Логиката на музиката в крайна сметка води до тишина.

А. проявява сила на характера, която на мен ми липсва. Неслучайно е генералска дъщеря. Другите ме виждат като прочут човек със съпруга и пет дъщери, наперен петел сред кокошките. Казват, че А. се е пожертвала в името на моята кариера. Но пък аз пожертвах своя живот в името на изкуството си. Много добър композитор съм, но като човек... хм, това е друга тема. И все пак я обичах и двамата сме изживели някои щастливи моменти. Когато я срещнах, за мен тя беше Малката русалка, нарисувана от Йозефсон, приспиваща своя рицар сред теменужките. Но нещата станаха по-трудни. Появиха се демоните. Сестра ми в психиатричната клиника. Алкохолът. Неврозата. Меланхолията.

Горе главата! Смъртта е на две крачки.

Ото Андерсон така детайлно е изработил семейното ми дърво, че ми призлява.

Някои хора ме смятат за тиранин, защото винаги съм забранявал на петте ми дъщери да пеят или да свирят в къщата. Никакви весели скрибуцания на некомпетентна цигулка, никакво запъхтяно напъване на изтормозена флейта. Какво — никаква музика в дома на великия композитор! Но А. ме разбира. Тя знае, че музиката трябва да се роди от тишината. Да дойде от нея и да се върне в нея.

* * *

Самата А. също използва тишината като средство. Имам — Господ ми е свидетел — много трески за дялане. Никога не съм твърдял, че съм от съпрузите, за които сипят хвалби в църквите. След Гьотеборг тя ми написа писмо, което ще нося със себе си, докато не предам богу дух. Но в нормални дни не ми трие сол на главата. И за разлика от всички други никога не ме пита кога ще завърша Осмата. Просто действа, без да ми пречи. Нощем пиша музика. Не, нощем седя на бюрото си с бутилка уиски и се опитвам да работя. По-късно се събуждам с глава върху партитурите, а ръката ми стиска голия въздух. А. е прибрала уискито, докато съм спал. Не говорим за това.

Алкохолът, който по едно време оставих, сега е най-верният ми другар. И най-отзивчивият!

Излизам да обядвам сам и размишлявам над морала. Или пък отивам в Кемп, в Социететсхузет или Кьониг да обсъдя с някого тази тема. Странният въпрос относно *Man lebt nur einmal*^[1]. В Кемп седя на масата с лимоните, тъй да се каже. Тук е разрешено — всъщност е задължително — да се говори за смъртта. Много дружески разговор. На А. това не ѝ харесва.

При китайците лимонът е символ на смъртта. Ето, онова стихотворение от Анна Мария Ленгрен — „Погребан с лимон в ръка“.

Точно така. А. би се опитала да го забрани, понеже било черногледо. Но кому, ако не на един труп, е разрешено да бъде черноглед?

* * *

Днес чух жеравите, но не ги видях. Облаците бяха много ниско. Но както си стоях на хълма, чух отгоре да долита мощният крясък, който издават, когато се отправят на юг. Невидими те бяха дори още по-красиви, по-тайнствени. Отново ми дават урок по мелодичност. Музиката им, музиката ми, музиката. Това е тя. Стоиш си на един хълм и иззад облаците чуваш звуци, които пронизват сърцето ти. Музиката — дори моята — винаги се отправя на юг, незабележимо.

Сега, когато приятелите ме изоставят, не мога вече да кажа дали е заради моя успех или заради моя провал. Такава е старостта.

Може би съм труден човек, но не чак дотам. През целия ми живот, когато съм отсъствал, са знаели къде да ме намерят — в най-хубавите ресторанти, където сервират стриди и шампанско.

Когато отидох в Съединените щати, американците се учудиха, че никога през живота си не съм се бръснал сам. Реагираха, сякаш съм някакъв аристократ. Но аз не съм, дори не се преструвам на такъв. Просто съм от онези, които са решили да не си губят времето, като се бръснат сами. Нека други го вършат вместо мен.

Не, не е вярно. Труден човек съм, като баща ми и дядо ми. И то в още по-тежка форма, защото съм човек на изкуството. А също и защото моят най-верен и най-отзивчив другар влошава нещата. Малко са дните, които мога да нарека безалкохолни. *Sine alc.* Трудно се пише музика, когато ръцете ти треперят. И трудно се дирижира. В много отношения животът на А. с мен е истинско мъченичество. Признавам го.

Гьотеборг. Преди концерта съм изчезнал. Не могли да ме намерят на обичайните места. А. си скъсала нервите. Въпреки това влязла в залата, молейки се нещата да се оправят. За нейна изненада съм

излязъл на сцената точно навреме, поклонил съм се и съм вдигнал палката. След няколко такта от увертюрата, каза ми тя, съм спрял да дирижирам, сякаш е репетиция. Публиката била озадачена, оркестърът още повече. После отново съм вдигнал палката и съм започнал отначало. Оттам нататък, твърдеше тя, последвал хаос. Почитателите ми изпаднаха във възторг, пресата откликна с уважение. Но аз вярвам на А. След концерта, заобиколен от приятели пред залата, съм извадил бутилка уиски от джоба си и съм я разбил в стълбите. Нямам спомен от онази вечер.

Вече у дома, докато кротко си пиех сутрешното кафе, тя ми подаде писмо. След трийсетгодишен брак А. ми написа писмо в собствения ми дом. Оттогава насам думите ѝ не излизат от главата ми. Казваше ми, че съм безполезен малодушник, който търси в алкохола убежище от проблемите и си въобразява, че пиенето ще му помогне да създаде нови шедеври. Но жестоко съм се лъжел. Във всеки случай тя нямало никога повече да се излага на публичното унижение да ме гледа как дирижирам пиян.

Дума не казах в отговор, нито устно, нито писмено. Постарах се да ѝ отвърна на дело. Тя остана вярна на писмото си и не ме придружи до Стокхолм, нито до Копенхаген или Малмьо. Винаги нося със себе си писмото ѝ. На плика съм написал името на най-голямата ни дъщеря, та след смъртта ми да научи какво се казва в него.

* * *

Колко ужасна е старостта за един композитор! Нещата не стават така бързо, както едно време, а самокритиката придобива невероятни размери. Другите виждат само славата, аплодисментите, официалните вечери, държавната пенсия, преданото семейство, поклонници отвъд океаните. Забелязват, че ризите и обувките ми са правени по поръчка в Берлин. На осемдесетия ми рожден ден сложиха лика ми на пощенска марка. Ното *diurnalis* уважава тези лъскавини на успеха. Но аз гледам на *hoto diurnalis* като на най-нисшата форма на човешки живот.

Помня деня, когато приятелят ми Тойво Кула бе погребан в студената земя. Беше смъртоносно прострелян в главата от йегерите и след няколко седмици умря. На погребението му размишлявах колко окаян е жребият на твореца. Толкова труд, талант и кураж, а сетне всичко свършва. Да си неразбран, а после забравен, такъв жребий е отреден на твореца. Моят приятел Лагерборг споделя възгледите на Фройд, според когото творецът използва изкуството като средство за бягство от невротата. Създаването му компенсирало неспособността да се отдадеш изцяло на живота. Е, това е просто разработка на Вагнеровото мнение. Вагнер твърдял, че ако се радваме пълноценно на живота, няма да изпитваме нужда от изкуството. Според мен те гледат нещата наопаки. Не отричам, разбира се, че творецът има много свръхчувствителни страни. Тъкмо аз ли ще го отрека? Наистина съм невротичен и често съм нещастен, но това е по-скоро последица от факта, че съм творец, а не причина. Когато се целим толкова нависоко и тъй често стреляме напразно, как няма да си докараме невроза? Не сме трамвайни кондуктори, които гледат само да продупчат билетите и да обявят правилно спирките. Освен това мога да отговоря на Вагнер много просто: как тъй пълноценният живот ще пропусне едно от най-висшите удоволствия, насладата от изкуството?

Теориите на Фройд не включват възможността конфликтът на композитора на симфонии — да обожествиш и после да изразиш закони за движението на нотите, които ще бъдат завинаги — да се окаже по-голямо постижение от смъртта в името на краля или родината. Да умрат за тях могат мнозина, а саденето на картофи и продупчването на билети и други такива полезни неща могат да се вършат от почти всеки.

Вагнер! От неговите богове и герои ме полазват тръпки вече петдесет години.

В Германия ме заведоха да слушам някаква нова музика. Казах им: „Вие произвеждате коктейли от много цветове. А ето ме мен с чиста студена вода.“ Моята музика е разтопен ред. В движението ѝ

можеш да усетиш замръзналото ѝ начало, в звученето ѝ можеш да доловиш първоначалната тишина.

Попитаха ме коя чужда страна проявява най-голямо разбиране към творбите ми. Англия, отвърнах. Тя е земята, лишена от шовинизъм. При едно посещение имиграционният служител ме позна. Запознах се с мистър Вон Уилямс; разговаряхме на френски, единствения ни общ език, освен музиката. След един концерт произнесох реч. Казах, че тук имам много приятели и, естествено, надявам се, врагове. В Борнмът един студент ме поздрави и спомена, с цялото си простодушие, че не могъл да си позволи да дойде до Лондон, за да чуе Четвъртата ми симфония. Мушнах ръка в джоба си и казах: „Ще ви дам ein Pfund Sterling.“

Моята оркестровка е по-добра, отколкото на Бетовен. И темите ми са по-добри. Но той е роден в страна, прочута с виното си, а аз в земя, където почитат изварата. Талант като моя, да не кажа гений, не може да се храни в мандра.

По време на войната архитектът Нордман ми изпрати колет във форма на калъф за цигулка. И наистина беше калъф за цигулка, но вътре имаше пушен агнешки бут. В знак на признателност написах „Приумицата на Фридолин“ и я изпратих на Нордман. Знаех, че за удоволствие пее в една капела. Благодарих му за *le délicieux violin*^[2]. По-късно друг ми изпрати кутия миноги. В отговор му посветих хорал. Казах си, че нещата са се обърнали наопаки. Когато творците са имали покровители, те са създавали музика и докато са композирали, са били сити. Сега на мен ми пращат храна и аз се отблагодарявам с музика. Това е по-безразборна практика.

Диктониус нарече моята Четвърта „тричена симфония“, имайки предвид старото време, когато бедняците са смесвали брашното със ситно смляна дървесна кора. Хлябът от трици не бил най-хубавият, но обикновено засищал глада. Калиш каза, че Четвъртата изразявала мрачно и неприязнено отношение към живота.

На младини се наскърбявах от критиката. Сега, ако изпадна в меланхолия, препрочитам неприятните думи за работите ми и безмерно се ободрявам. Казвам на колегите си: „Винаги помнете, че няма град в света, който да е издигнал паметник на някой критик.“

На погребението ми ще свирят в бавно темпо Четвъртата. Искам да ме сложат в ковчега с лимон в ръката, написала тези ноти.

Не, А. ще изтръгне лимона от мъртвата ми ръка, както изтръгва шишето уиски от живата. Но няма да отмени указанията ми за „тричената симфония“.

Горе главата! Смъртта е на две крачки.

За моята Осма, само за нея питат. Кога ще я завършите, маестро? Кога ще можем да я издадем? Или поне въведението? Ще я предложите ли на К. да я дирижира? Защо ви отнема толкова време? Защо кокошката спря да ни снася златни яйца?

Господа, може да има нова симфония, а може и да няма. Пиша я вече десет-двайсет години, всъщност почти трийсет. Вероятно ще са ми нужни повече от трийсет. А току-виж, не излязло нищо дори и след толкова години. Може пък да изгори в огъня. Огън, последван от тишина. Така завършва всичко в крайна сметка. Но ако ще съм неразбран, господа, да съм правилно неразбран. Аз не избирам тишината. Тя ме избира.

Именият ден на А. Пожелава да идем за гъби. Пумпалките никнат в гората по това време. Е, това не е моето форте. С много старание, талант и кураж намерих пумпалка, една-единствена. Откъснах я, доближих я до носа си, подуших я и благоговейно я поставих в кошничката на А. После избърсках боровите иглички от маншетите си и се върнах вкъщи с чувство на изпълнен дълг. По-късно свирихме дуети. *Sine alc.*

Голямо аутодафе на ръкописи падна. Събрах ги в коша за пране и в присъствието на А. започнах да ги горя в камината на трапезарията. Тя не издържа дълго и напусна. Аз си довърших полезната дейност. Накрая бях по-спокоен и по-ведър. Беше щастлив ден.

Нещата не вървят така бързо, както навремето... Самата истина. Но защо трябва да очакваме последната част на живота да е *rondo allegro*? Как да я маркираме най-подходящо? *Maestoso*? Малцина имат този късмет. *Largo* — пак е доста претенциозно. *Largamente e appassionato*? Да, последната част би могла да започне така — както беше в Първата ми симфония. Но в живота това не води до *allegro molto*, при което диригентът изтръгва от оркестъра все по-бързо темпо и мощ. Не, за финала животът е сложил един пияница на подиума, старец, който не познава собствената си музика, глупак, който не прави разлика между репетиция и изпълнение пред публика. Да го маркираме като *tempo buffo*? Не, измислих. Ще напишем просто *sostenuto* и ще оставим на диригента да решава. В края на краищата истината може да бъде изразена по различни начини.

Днес излязох на обичайната си сутрешна разходка. Застанах на хълма и се загледах на север. „Птици от младостта ми! — изкрещях към небето. — Птици от младостта ми!“ Зачаках. Денят бе натежал от облаци, но поне този път жеравите летяха под тях. Когато наближиха, един се откъсна от ятото и се понесе право към мен. Вдигнах ръце да го приветствам, докато бавно ме обикаляше с ековит крясък, след което полетя към ятото за дългото пътуване на юг. Гледах, докато очите ми се премрежиха, слушах, докато ушите ми престанаха да чуват, и пак настъпи тишина.

Бавно поех към къщи. Застанах на прага и пожелах лимон.

[1] Веднъж се живее (нем.). — Б.пр. ↑

[2] Вкусната цигулка (фр.). — Б.пр. ↑

Издание:

Автор: Джулиан Барнс

Заглавие: Лимони на масата

Преводач: Димитрина Кондева

Език, от който е преведено: Английски

Издание: Първо

Издател: Издателство ОБСИДИАН

Град на издателя: София

Година на издаване: 2004

Тип: Сборник разкази (не е указано)

Националност: Английска

Печатница: „Балканпрес“ АД

Редактор: Здравка Славянова

Технически редактор: Людмил Томов

Художник: Едуар Мане, „Лимонът“ (Мюзе д’Орсе)

Коректор: Петя Калевска

ISBN: 954-769-076-0

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/1772>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.